

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 3 (8) / 2018

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 3(8)

Київ 2018

ББК 67
УДК 34
М-43

COSMOS IMPACT FACTOR

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **HEB elibrary.ru; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Scientific Indexing Services; Electronic Journals Library; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Open J-Gate; Cosmos Impact Factor; The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Київського кооперативного інституту бізнесу і права.
Протокол № 17 від 22 травня 2018 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2018

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2018

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Головний редактор: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник головного редактора: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Відповідальний редактор: **Мушенюк Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Єлісєєв В'ячеслав Сергійович** — доктор юридичних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кіндюк Борис Володимирович** — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Вікторія Дмитрівна** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Самохін Анатолій Вікторович** — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Панталієнко Петро Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, суддя Верховного суду України у відставці (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словацька Республіка)

№ 3(8)

2018
травень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Городецька Ірина Альбінівна

ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ,
ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ В УКРАЇНІ..... 7

Дуліба Євгенія Володимирівна

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НОРМ
ЯК СПЕЦИФІЧНОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ПРАВА 13

Калішенко Євгенія Олександрівна

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ АДАПТОВАНИХ
ДЛЯ УКРАЇНИ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 19

Легенький Микола Іванович

КАТЕГОРІАЛЬНО-ЗМІСТОВІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ..... 25

Машевська Оксана Петрівна

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У НЕПРАВИЛЬНОМУ ЗАСТОСУВАННІ ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ 32

Мота Андрій Федорович

ВІКТИМНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ, ПРОТИДІЮ ЯКІЙ ЗДІЙСНЮЄ
ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА..... 40

Пивовар Ірина Вікторівна, Пивовар Юрій Ігорович

ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВИХ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО
СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ... 48

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ****Маїлунц Белла Еріківна****ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ..... 57****МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО****Потапенко Сергій Анатолійович****ПОНЯТТЯ АКТИВ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ,
ЇХ ОЗНАКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ..... 63****СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА****Артеменко Елена Викторовна, Шевченко Максим Александрович****ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АДВОКАТА В ГРАЖДАНСКОМ
ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ 73****ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ****Щадило Олег Ігорович****ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ 79**

Городецька Ірина Альбінівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Городецкая Ирина Альбиновна

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры политологии, права и философии
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

Horodetska Irina

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Political Science, Law and Philosophy
Nizhyn Gogol State University

ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ В УКРАЇНІ

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ В ОТРАСЛИ ОХРАНЫ, ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ВОСПРОИЗВОДСТВА ЖИВОТНОГО МИРА В УКРАИНЕ

CONCEPT AND FEATURES OF ADMINISTRATIVE COERCION IN THE AREA OF PROTECTION, USE AND REPRODUCTION OF THE ANIMAL WORLD IN UKRAINE

Анотація. На основі аналізу наукових підходів до розуміння адміністративного примусу, його характерних ознак, а також чинного законодавства, яким регламентовано застосування заходів адміністративного примусу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, сформульовано поняття та визначені особливості останнього. Наголошено, що особливості адміністративного примусу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу обумовлюються, насамперед, специфічною сферою його реалізації.

Ключові слова: адміністративний примус, поняття, особливості, галузь охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Аннотация. На основе анализа научных подходов к пониманию административного принуждения, его отличительных признаков, а также действующего законодательства, которым регламентировано применение мер административного принуждения в отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира, сформулировано понятие и определены особенности последнего. Отмечено, что особенности административного принуждения в отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира обусловлены, прежде всего, специфической сферой его реализации.

Ключевые слова: административное принуждение, понятие, особенности, отрасль охраны, использования и воспроизводства животного мира.

Summary. Based on the analysis of scientific approaches to understanding administrative coercion, its distinctive features, as well as the current legislation, which regulates the application of administrative coercion measures in the area of protection, use and reproduction of the animal world, a concept of administrative coercion is formulated and the features of it are determined. It is noted that the features of administrative coercion in the area of protection, use and reproduction of the animal world are conditioned, first of all, by the specific sphere of its implementation.

Key words: administrative coercion, concept, features, area of protection, use and reproduction of animal world.

Постановка проблеми. Останнім часом у юридичній науці дедалі більшого поширення набувають ідеї пріоритету методів переконання стосовно методів примусу. Разом із тим, аналіз практичної діяльності контролюючих органів свідчить про наростання тенденції до збільшення кількості неправомірних діянь у сфері охорони навколишнього природного середовища, у тому числі й досліджуваній галузі.

Зокрема, у частині здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів за 2017 рік територіальними органами Держекоінспекції на об'єктах державного нагляду (контролю) проведено 32195 ресурсних перевірок. За порушення вимог природоохоронного законодавства складено 29323 протоколів про адміністративні правопорушення. Штрафні санкції накладено на 25763 порушників природоохоронного законодавства на загальну суму 5 млн 568 тис. гривень. Загальна сума розрахованих збитків, заподіяних державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства становить 378 млн 657 тис. гривень, з яких сума шкоди, нанесена невідновленими особами склала 105 млн 666 тис. грн.

Цілком очевидно, що за таких умов, використання методу переконання виявляється не завжди результативним. Відтак, надзвичайно важливим засобом (інструментом) забезпечення законності в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, спрямованим на попередження та припинення протиправних дій, виступає адміністративний примус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми адміністративного примусу були предметом дослідження таких провідних вітчизняних учених-адміністративістів, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, І. А. Безклубий, А. І. Берlach, Ю. П. Битяк, І. Л. Бородін, В. В. Галуцько, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, Ю. В. Гридасов, І. С. Гриценко, П. В. Діхтієвський, Г. Г. Забарний, Н. І. Золотарьова, В. В. Зуй, А. А. Іванищук, Р. А. Калужний, Т. О. Коломoeць, В. К. Колпакoв, А. Т. Комзюк, С. О. Корoeд, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, Т. О. Мацилик, О. І. Миколенко, В. І. Олефір, І. Д. Пастух, С. В. Петков, О. Ю. Піддубний, О. П. Світличний, С. Г. Стеценко, О. Г. Стрельченко, Н. В. Хорошак, В. К. Шкарупа та ін.

Мета статті — визначення поняття й особливостей адміністративного примусу в галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу в Україні.

Виклад основного матеріалу. З огляду на існування в юридичних джерелах великого розмаїття

варіантів визначення поняття «адміністративний примус», обумовленого як відсутністю закріплення його в законодавстві, так і складністю та багатоаспектністю досліджуваного правового явища, наведемо ознаки, які найчастіше використовують учені для розкриття змісту цього поняття:

- адміністративний примус (*за родовою ознакою поняття*) — це: *вид (різновид) державного (державно-правового) примусу* (І. Д. Пастух [1, с. 239], В. О. Продаєвич [2, с. 5], С. Г. Стеценко [3, с. 172]); *метод вольового забезпечення відповідно правовій нормі поведінки* громадян, посадових та юридичних осіб <...> (І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова [4, с. 68]); *способи офіційного фізичного або психологічного впливу* <...> (Т. О. Коломoeць [5, с. 16]); *система засобів* <...> *впливу* на свідомість і поведінку людей (М. В. Шульга [6, с. 164]); *застосування заходів* (В. К. Колпакoв, О. В. Кузьменко [7, с. 190]), *система заходів* (А. І. Берlach [8, с. 151]); *застосування заходів впливу* (А. Т. Комзюк [9, с. 414]), *система заходів впливу* (С. Л. Дембіцька [10, с. 52], О. В. Ткаля [11, с. 161]), *заходи впливу* (В. В. Галуцько, В. І. Олефір, Ю. В. Гридасов, А. А. Іванищук, С. О. Корoeд [12, с. 238–239]);
- *вказівка на суб'єктів застосування* адміністративного примусу: *уповноважені суб'єкти публічної адміністрації* (І. Д. Пастух [1, с. 239]); *відповідні суб'єкти* (А. Т. Комзюк [9, с. 414]); *відповідні державні органи* (посадові особи) (Стеценко [3, с. 172]); *публічна адміністрація* (В. В. Галуцько, В. І. Олефір, Ю. В. Гридасов, А. А. Іванищук, С. О. Корoeд [12, с. 238]); *уповноважені державні органи*, а у деяких випадках і *громадські організації* (Т. О. Коломoeць [5, с. 16]); *уповноважені суб'єкти владних повноважень* (О. В. Ткаля [11, с. 161]);
- *вказівка на суб'єктів, щодо яких здійснюється застосування заходів* адміністративного примусу: *суб'єкти правовідносин* (В. К. Колпакoв, О. В. Кузьменко [7, с. 190]); *особи, які не перебувають у підпорядкуванні суб'єктів застосування заходів адміністративного примусу* (А. Т. Комзюк [9, с. 414]); *громадяни, посадові та юридичні особи* (І. П. Голосніченко, М. Ф. Стахурський, Н. І. Золотарьова [4, с. 68; 13, с. 33]); *фізичні та юридичні особи* (В. В. Галуцько, Ю. В. Гридасов, А. А. Іванищук, Т. О. Коломoeць, С. О. Корoeд, В. І. Олефір, І. Д. Пастух, С. Г. Стеценко ([1, с. 239; 3, с. 172; 5, с. 16; 12, с. 238]); *особи, які чинять чи вчинили порушення норм адміністративного права та інші особи* <...> (В. О. Продаєвич [2, с. 5]);

- вказівка на *характер засобів (заходів) впливу* — психологічного або фізичного [6, с. 164; 12, с. 238], психологічного, фізичного й організаційного [2, с. 5], морального, майнового, особистісного (фізичного) та іншого характеру [9, с. 414];
- вказівка на *види заходів* адміністративного примусу: заходи попередження правопорушень, заходи припинення правопорушень, заходи відповідальності за порушення нормативно-правових установлень [7, с. 190] тощо;
- вказівка на *мету застосування*: досягнення багатоаспектної ретро-перспективної мети (превенції, припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій) (Т. О. Коломоець [5, с. 16]); досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвиток суспільних відносин у межах закону, забезпечення правопорядку й законності (С. Л. Дембіцька [10, с. 52], М. В. Шульга [6, с. 164]); охорона суспільних відносин шляхом попередження і припинення правопорушень, а також покарання за їх вчинення (А. Т. Козмюк [9, с. 414]); запобігання, припинення правопорушень та притягнення винних до відповідальності (І. Д. Пастух [1, с. 239], Стеценко [3, с. 172]).

Логічний аналіз численних варіантів поняття «адміністративний примус» вказує, що дефініції різняться як за обсягом, так і за змістом, при цьому специфіка останнього, як правило, визначається певною родовою ознакою, яку той чи інший науковець вважає суттєвою залежно від мети свого дослідження. Разом із тим, такий аналіз дозволяє виявити низку недоліків сутнісного або логіко-семантичного характеру (напр.: ототожнення адміністративного примусу із заходами адміністративного примусу, із адміністративною діяльністю, із адміністративною відповідальністю; визнання правопорушення єдиною юридико-фактичною підставою застосування заходів адміністративного примусу; виокремлення в тандемі заходів психологічного та психічного впливу на свідомість і поведінку людей, причому, це вичерпний перелік; вказівки на застосування заходів фізичного і психологічного впливу до <...> юридичних осіб тощо).

На існуванні певної тенденції, що має місце у адміністративно-правовій науці, слушно наголошувала у своїй докторській дисертації «Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації» Т. О. Коломоець, а саме: «...

вчені-адміністративісти формулюють визначення адміністративного примусу, а потім характеризують по тексту найважливіші, найсуттєвіші, на їх погляд, його ознаки». Обґрунтовуючи необхідність методологічного корегування дослідження потенціалу адміністративного примусу, учена пропонує інший алгоритм: комплексний аналіз властивостей адміністративного примусу — узагальнення результатів — формулювання поняття [5, с. 118].

У вітчизняних адміністративно-правових доктринальних джерелах найчастіше виокремлюються наступні ознаки адміністративного примусу: це вид державного примусу, якому притаманні усі ознаки останнього [1, с. 239]; застосовується широким колом суб'єктів [1, с. 239; 3, с. 172; 5, с. 16; 7, с. 191]; застосовується як до фізичних, так і до юридичних осіб [3, с. 173; 5, с. 16; 7, с. 191; 9, с. 413]; відсутність службового підпорядкування між суб'єктами застосування та особами, щодо яких здійснюється відповідне застосування (має зовнішній характер) [1, с. 239; 3, с. 173; 5, с. 16; 9, с. 414]; застосовується на підставі норм, як матеріального, так і процесуального права, закріплених у законах та численних підзаконних актах різного рівня [1, с. 239; 3, с. 172–173; 6, с. 163–164; 7, с. 191; 9, с. 414]; специфіка юридико-фактичних підстав (як наявність, так і відсутність протиправного діяння) [3, с. 173; 5, с. 16; 7, с. 191; 9, с. 413]; заходи адміністративного примусу мають примусово-обов'язковий, державно-владний характер [3, с. 172; 5, с. 16; 7, с. 192; 9, с. 414]; застосування заходів адміністративного примусу є формою (результатом) реалізації державно-владних повноважень [1, с. 239; 6, с. 164]; реалізується за допомогою заходів психічного, фізичного матеріального або іншого визначеного нормою права впливу на свідомість і поведінку громадян, а також організаційного впливу на юридичних осіб [1, с. 240; 9, с. 414]; за змістом значно ширший за адміністративну відповідальність [1, с. 239; 7, с. 191; 9, с. 413]; спрощеність, оперативність, економність процесуального режиму застосування [5, с. 16]; багатоаспектна цільова спрямованість (поєднання попереджувально-виховної, припиняючої та каральної складових) [5, с. 16; 6, с. 164; 9, с. 414]. Перелічені вище ознаки властиві й адміністративному примусу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, при цьому він має низку характерних особливостей.

Регулювання адміністративного примусу, підстав, умов і порядку застосування заходів впливу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу здійснюється нормами адміністративного права, які містяться в різних за юридичною силою нормативно-правових актах.

Основними законодавчими актами є закони України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 2894-III, «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-XII, «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 р. № 1478-III, «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 № 3677-VI, «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р. № 3055-III, «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. № 2456-XII, «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. № 2498-XII, Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності від 5 квітня 2007 р. № 877-V, Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII, Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X та ін.

Крім того, реалізація заходів адміністративного примусу в досліджуваній галузі регламентована численною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, серед яких: Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджене постановою КМ України від 19 квітня 2017 р. № 275; Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затверджене постановою КМ України 8 жовтня 2014 р. № 521; Положення про Державне агентство рибного господарства України, затверджене постановою КМ України від 30 вересня 2015 р. № 895; Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України, затверджене наказом Мінагрополітики від 21 березня 2012 р. № 134; Положення про державну лісову охорону, затверджене постановою КМ України від 16 вересня 2009 р. № 976; Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України, затверджене наказом Мінагрополітики від 19 січня 2012 р. № 26; Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затверджене наказом Мінекоресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88; Положення про громадських мисливських інспекторів, затверджене наказом Державного комітету лісового господарства України від 1 березня 2002 р. № 27; Положення про громадських інспекторів рибоохорони, затверджене наказом Мінагрополітики від 24 лютого 2012 р. № 83 та ін.

Аналіз перелічених вище нормативно-правових актів указує на наявність великої кількості суб'єктів уповноважених застосовувати заходи адміністративного примусу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, основними серед яких є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навко-

лишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини.

Крім того, виходячи зі змісту положень ч. 2 ст. 60 Закону України «Про тваринний світ» [14], заходи адміністративного примусу в досліджуваній галузі вповноважені застосовувати посадові особи підприємств, установ та організацій, що здійснюють охорону, використання і відтворення тваринного світу, та громадські інспектори у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу (громадські інспектори з охорони довкілля, громадські мисливські інспектори, громадські інспектори рибоохорони).

Адміністративний примус реалізується через сукупність державно-владних повноважень суб'єктів, що здійснюють управління та регулювання в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, а саме: повноважень щодо попередження правопорушень, повноважень щодо припинення правопорушень, повноважень щодо притягнення винних до адміністративної відповідальності [15, с. 177–181].

На сьогодні в теорії адміністративного права проблема класифікації заходів адміністративного примусу вирішується по-різному. Ученими використовуються різні критерії для розподілу заходів адміністративного примусу на види (групи), проте найбільш поширеною є класифікація в основу якої покладено критерій цільового призначення цих заходів (мети застосування). Зокрема, такими вченими як Ю. П. Битяк, В. В. Галунько, Ю. В. Гридасов, В. В. Зуй, А. А. Іванищук, С. О. Кореєд, А. Т. Комзюк, В. І. Олефір, заходи адміністративного примусу поділяються на: заходи адміністративного запобігання (адміністративно-попереджувальні); заходи припинення проступків; адміністративні стягнення [6, с. 164–169; 12, с. 239]. Однак, інші вчені наголошують, що «виділяючи у третій групі лише стягнення, <...> за межами класифікації залишаються заходи примусу, які, як і стягнення, застосовуються як заходи відповідальності адміністративного характеру» [7, с. 192].

Деякі вчені виділяють у складі адміністративного примусу самостійну групу заходів правовідновлення (адміністративно-відновлювальних), заходів адміністративно-процесуального забезпечення. При цьому,

погоджуючись із реальним існуванням останніх, А. Т. Комзюк вказує на їх приналежність до заходів припинення [9, с. 416].

Професор Т. О. Коломоець, яка є одним із провідних фахівців з проблем адміністративного примусу в публічному управлінні, поділяє адміністративно-примусові заходи в екологічному праві України на: заходи, не пов'язані із правопорушеннями, і заходи, пов'язані із правопорушеннями в екологічній сфері [5, с. 28].

Н. І. Золотарьовою заходи адміністративного примусу, що застосовуються правоохоронними органами з охорони навколишнього природного середовища, класифікуються на: 1) адміністративно-запобіжні заходи; 2) заходи адміністративного припинення та забезпечення адміністративного провадження; 3) адміністративні стягнення [13, с. 22, 33].

У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі заходи адміністративного примусу класифікують і за іншими критеріями, зокрема: за підставами застосування; за способами впливу; в залежності від органів, уповноважених на застосування заходів примусу тощо.

Разом із тим, більшість вітчизняних учених-адміністративістів, серед яких В. Б. Авер'янов, Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, І. Д. Пастух, С. Г. Стеценко, В. К. Шкарупа та ін., дотримується поділу заходів адміністративного примусу на заходи адміністративного запобігання (адміністративного попередження), заходи адміністративного припинення, заходи адміністративної відповідальності (заходи відповідальності за порушення адміністративно-правових установлень) [1, с. 240–241; 3, с. 174; 7, с. 192; 9, с. 415; 16, с. 134–138]. При цьому, деякі автори у межах заходів адміністративного припинення виокремлюють: загальні, процесуальні, спеціальні заходи адміністративного припинення (С. Г. Стеценко [3, с. 174, 178–184]); 1) заходи припинення загального призначення, які поділяються на самостійні (оперативні) і допоміжні (забезпечувальні),

2) заходи припинення спеціального призначення (А. Т. Комзюк [9, с. 421–428]).

Оскільки, в найзагальнішому сенсі, саме мета будь-якої діяльності є детермінуючим фактором вибору певних способів, засобів, прийомів, при класифікації заходів адміністративного примусу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу підставно скористатися саме останнім підходом, за якого основним класифікаційним критерієм виступає цільове призначення цих заходів (мета застосування адміністративного примусу). Відповідно, у досліджуваній галузі заходи адміністративного примусу поділяються на три основні види (групи): заходи адміністративного попередження; заходи адміністративного припинення; заходи адміністративної відповідальності.

Таким чином, на підставі аналізу доробку дослідників і викладеного вище, сформулюємо наступні

ВИСНОВКИ:

- адміністративний примус — це універсальний та об'єктивно необхідний метод державного управління, різновид державного-правового примусу, що виявляється в застосуванні уповноваженими на те суб'єктами передбачених адміністративно-правовими нормами способів впливу на учасників правовідносин з метою попередження правопорушень, припинення протиправних дій та притягнення до відповідальності за адміністративні проступки;
- особливості адміністративного примусу в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу (регламентація адміністративно-правовими нормами, що містяться в численних та різних за юридичною силою нормативно-правових актах; наявність спеціальних суб'єктів застосування та їх множинність; є результатом реалізації державно-владних повноважень суб'єктів управління та регулювання у досліджуваній галузі; розмаїття заходів адміністративного примусу) обумовлюються, насамперед, специфічною сферою його реалізації.

Література

1. Курс адміністративного права: підручник / В. К. Колпаков та ін. 2-ге вид. перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. — 872 с.
2. Продаєвич В. О. Місце адміністративної відповідальності в системі заходів адміністративного примусу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2007. — 19 с.
3. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Вид. 3-тє, перероб. та доп. К.: Атіка, 2011. — 624.
4. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф., Золотарьова Н. І. Адміністративне право України: основні поняття: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. П. Голосніченка. К.: ГАН, 2005. — 232 с.
5. Коломоець Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2005. 43 с.

6. Адміністративне право України: підруч. / за ред. Ю. П. Битяка. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 544 с.
7. Колпаков В. К. Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підруч. К.: Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.
8. Берлач А. І. Адміністративне право України: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2005. — 472 с.
9. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. — 584 с.
10. Дембіцька С. Л. З'ясування правової природи адміністративного примусу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Х.: Гельветика, 2017. — С. 49–52. (Серія: Юридичні науки; вип. 6, т. 2).
11. Ткаля О. Загальнотеоретичне розуміння адміністративно-правового впливу. Підприємництво, господарство і право. — 2016. — № 12. — С. 157–163.
12. Адміністративне право України: підручник: у 2-х т. / В. В. Галунько та ін.; Херсон: ХМД, 2013. Т. 1: Загальне адміністративне право. Академічний курс. — 396 с.
13. Золотарьова Н. І. Адміністративна діяльність правоохоронних органів з охорони навколишнього природного середовища: теорія та практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. К., 2018. — 43 с.
14. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>
15. Городецька І. А. Система адміністративно-правових повноважень спеціальних підрозділів (інспекцій), що здійснюють державний контроль у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу України. Право і суспільство. 2013. № 6. С. 177–181.
16. Курило В. І. Адміністративно-правова охорона та захист у сфері аграрних правовідносин. Адміністративне право і процес. 2014. № 1 (7). С. 133–139.

References

1. Kurs administratyvnoho prava: pidruchnyk / V. K. Kolpakov ta in. 2-he vyd. pererob. i dopov. K.: Yurinkom Inter, 2013. 872 s.
2. Prodaievych V. O. Mistse administratyvnoi vidpovidalnosti v systemi zakhodiv administratyvnoho prymusu: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. K., 2007. 19 s.
3. Stetsenko S. H. Administratyvne pravo Ukrainy: navch. posib. Vyd. 3-tie, pererob. ta dop. K.: Atika, 2011. 624.
4. Holosnichenko I. P., Stakhurskyi M. F., Zolotarova N. I. Administratyvne pravo Ukrainy: osnovni poniattia: navch. posib. / za zah. red. d-ra yuryd. nauk, prof. I. P. Holosnichenka. K.: HAN, 2005. 232 s.
5. Kolomoiets T. O. Administratyvnyi prymus u publichnomu pravi Ukrainy: teoriia, dosvid ta praktyka realizatsii: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07 / Nats. un-t vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2005. 43 s.
6. Administratyvne pravo Ukrainy: pidruch. / za red. Yu. P. Bytiaka. — K.: Yurinkom Inter, 2006. 544 s.
7. Kolpakov V. K. Kuzmenko O. V. Administratyvne pravo Ukrainy: pidruch. K.: Yurinkom Inter, 2003. 544 s.
8. Berlach A. I. Administratyvne pravo Ukrainy: navch. posib. K.: Universytet «Ukraina», 2005. 472 s.
9. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichniy kurs: pidruchnyk: u 2 t. / red. kol.: V. B. Averianov (holova). K.: Yurydychna dumka, 2004. T. 1: Zahalna chastyna. 584 s.
10. Dembitska S. L. Ziasuvannia pravovoi pryrody administratyvnoho prymusu. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Kh.: Helvetyka, 2017. S. 49–52. (Seriia: Yurydychni nauky; vyp. 6, t. 2).
11. Tkalia O. Zahalnoteoretychne rozuminnia administratyvno-pravovoho vplyvu. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2016. № 12. S. 157–163.
12. Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk: u 2-kh t. / V. V. Halunko ta in.; Kherson: KhMD, 2013. T. 1: Zahalne administratyvne pravo. Akademichnyi kurs. 396 s.
13. Zolotarova N. I. Administratyvna diialnist pravookhoronnykh orhaniv z okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: teoriia ta praktyka: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07 / In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. K., 2018. 43 s.
14. Pro tvarynniy svit: Zakon Ukrainy vid 13.12.2001 r. № 2894-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>
15. Horodetska I. A. Systema administratyvno-pravovykh povnovazhen spetsialnykh pidrozdiliv (inspektsii), shcho zdiisniuiut derzhavnyi kontrol u haluzi okhorony, vykorystannia i vidtvorennia tvarynnoho svitu Ukrainy. Pravo i suspilstvo. 2013. № 6. S. 177–181.
16. Kurylo V. I. Administratyvno-pravova okhorona ta zakhyst u sferi ahrarnykh pravovidnosyn. Administratyvne pravo i protses. 2014. № 1 (7). S. 133–139.

Дуліба Євгенія Володимирівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і правосуддя
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
Дулиба Евгения Владимировна
кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного права и правосудия
Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука
Duliba Yevheniia
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor of Department of Criminal Law and Justice
International University of Economics and Humanities
named after academician Stepan Demianchuk

**СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НОРМ
ЯК СПЕЦИФІЧНОЇ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ПРАВА**

**СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ НАЛОГОВЫХ НОРМ
КАК СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ НАЛОГОВОГО ПРАВА**

**ESSENCE AND FEATURES OF APPLICATION OF TAX NORMS
AS A SPECIFIC FORM OF REALIZATION OF TAX LAW**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності та особливостям застосування податкових норм як специфічної форми реалізації податкового права. Проаналізовано основні характеристики застосування податкових норм Державною фіскальною службою України та її територіальними підрозділами. Виділено специфічні риси застосування податкових норм. У результаті наукового пошуку зроблено висновки, що застосування податкових норм сприяє розвитку податкових правовідносин у відповідності з об'єктивними закономірностями, усуненню перешкод, які виникають на шляху дії законів та здійсненню практичної управлінської діяльності у податкових правовідносинах.

Ключові слова: застосування норм права, правозастосовна діяльність, застосування податкових норм, реалізація податкового права.

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности и особенностям применения налоговых норм как специфической формы реализации налогового права. Проанализированы основные характеристики применения налоговых норм Государственной фискальной службой Украины и ее территориальными подразделениями. Выделены специфические черты применения налоговых норм. В результате научного поиска сделаны выводы, что применение налоговых норм содействует развитию налоговых правоотношений в соответствии с объективными закономерностями, устранению препятствий, которые возникают на пути действия законов и осуществлению практической управленческой деятельности в налоговых правоотношениях.

Ключевые слова: применение норм права, правоприменяемая деятельность, применение налоговых норм, реализация налогового права.

Summary. The article is sanctified to research of essence and features of application of tax norms as a specific form of realization of tax law. Basic descriptions of application of tax norms by Government fiscal service of Ukraine and her by territorial subdivisions are analyzed. The specific lines of application of tax norms are distinguished. As a result of scientific search

drawn conclusion, that application of tax norms assists to development of tax legal relationships in accordance with objective conformities to law, removal of obstacles that arise up on the way of action of laws and to realization of practical administrative activity in tax legal relationships.

Key words: *application of the norms, law enforcement activity, application of the tax norms, realization of tax law.*

Постановка проблеми. Соціальне призначення будь-якої галузі права це втілення норм у суспільні відносини, висвітлення для особи позиції держави про дозволену та необхідну модель поведінки, надання інформації про правові орієнтири, правові ідеї, які перетворюються в переконання та погляди, якими потім керуються в повсякденній діяльності, дотримуються, виконують і виконують.

Реалізація норм Податкового кодексу України це процес правового регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері справляння податків і зборів, порядок їх адміністрування. Така реалізація може бути досягнута лише в тому випадку, коли норми права будуть реалізовуватися на практиці та здійснювати реальний вплив на відповідні суспільні відносини. Саме в такому контексті податкові норми для своєї реалізації вимагають правозастосовальної діяльності державних органів та посадових осіб.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Правозастосуванню в цілому, так і окремим проблемам правозастосовної діяльності у сфері оподаткування, присвячено численні публікації науковців, серед яких, праці С. С. Алексєєва, І. Я. Дюрягіна, Д. О. Бочарова, М. Д. Гнатюка, Р. А. Калюжного, В. С. Кіценка, В. І. Курила, В. В. Мушенка, А. С. Піголкина, І. Л. Невзорова, А. М. Перепелюк та інших. Однак, сьогодні актуальності набуває перегляд установлених поглядів та розгляд поняття застосування податкових норм з врахуванням теоретичних інтерпретацій.

Метою статті є характеристика застосування податкових норм як специфічної форми реалізації права, з'ясування особливостей і значення, висвітлення прикладних аспектів застосування норм у сфері оподаткування.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній юридичній літературі початку ХХ століття поняття «правозастосування» не досліджувалось в якості однієї з форм реалізації, а терміни «реалізація права», «здійснення права», «правозастосування», «використання», «виконання» розглядалися як синоніми, тому і класифікація форм правореалізації не розглядалася. Однак, з часом термін «застосування права» стає загальноновживаним, і згодом широкого використання набуває правова категорія «правозастосовна діяльність» [1, с. 15–16].

В цілому, сьогодні в юридичній літературі поняття «застосування норм» зводиться до правової форми діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб у реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень [2, с. 408]. Такі державні органи використовують свої владні повноваження та видають акти індивідуального значення на основі норм права, вирішуючи тим самим життєві ситуації [3, с. 586]. Крім того, являючи собою владну, організуючу діяльність компетентних органів, застосування норм права має на меті сприяння адресатам правових норм в реалізації належних їм права і обов'язків, а також контроль за даним процесом [4, с. 425].

Аналізуючи поняття «застосування норм права», варто зазначити, що багато вчених оцінюють дане поняття з позиції діяльності компетентних органів, вказуючи на результат або підсумок такої діяльності, які спричиняють виникнення, зміну чи припинення у конкретних осіб відповідних прав чи обов'язків або ж застосування санкцій. Погоджуючись з позицією, не варто обмежувати зміст правозастосування лише операцією з приводу прийняття індивідуальних приписів. Призначення застосування права є значно вагомішим та суттєвішим явищем правової дійсності, метою якого є забезпечення дії права за будь-яких обставин або створення необхідних умов для реалізації права, коли забезпечення його дієвості без посередництва держави неможливе. За таких обставин вважаємо досить вдалою наукову позицію щодо розуміння терміну «застосування норм права», як багата стадійного процесу, спрямованої на реалізацію норм права і здійснюваної у спеціально встановлених формах державно-владної, творчо-організуючої діяльності державних органів і уповноважених державою інших суб'єктів з метою вирішення конкретної справи шляхом видання індивідуальних правових приписів (правозастосовних актів) [5, с. 212–213].

Застосування податкових норм займає особливе місце в механізмі правового регулювання суспільних відносин в цілому, так і у сфері оподаткування. Перш за все, це пов'язане з тим, що податкова система впливає на всі економічні явища та процеси в державі, а податки є фінансовим підґрунтям існування держави. Держава не може існувати без стабільних

надходжень. Норми Податкового кодексу України регулюють суспільні відносини у сфері що виникають у сфері справляння податків і зборів, порядок їх адміністрування, передбачають права та права учасників суспільних відносин, а також засоби забезпечення даних прав та обов'язків, встановлюють відповідальність за порушення податкового законодавства [6]. Такий процес регулювання суспільних відносин у сфері оподаткування за допомогою норм права має всеохоплюючий характер, чим реалізується принцип рівності всіх перед законом та недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації та забезпечується однаковий підхід до всіх платників податків.

Застосування норм податкового права є особливою формою реалізації права, що має свої специфічні риси та особливості. Така діяльність має додатковий допоміжний характер у загальному механізмі реалізації норм права. Правозастосовна практика, вітчизняний та зарубіжний досвід законодавчого урегулювання та нормування суспільних відносин у податковій сфері демонструють складність, неможливість і недоцільність нормативно-правової регламентації всього різноманіття відносин, що виникають при справлянні податків, зборів, загальнообов'язкових платежів [7, с. 15].

Важливість застосування податкових норм виявляється в забезпеченості гнучкості суспільних відносин та оперативності вирішення певних проблем завдяки індивідуальному підході до регулювання податкових відносин, врахування конкретної ситуації, усунення певних перешкод, при цьому юридично закріплюючи результати поведінки учасників суспільних відносин. Звідси слідує, що застосування податкових норм полягає в слідуванні загальнообов'язковим приписам, але з врахуванням різноманітних фактів, умов, потреб платників податків при вирішенні індивідуальних питань.

Як наслідок такої діяльності, застосування податкових норм сприяє розвитку податкових правовідносин у відповідності з об'єктивними закономірностями, усуванню перешкод, які виникають на шляху дії законів та здійсненню практичної управлінської діяльності у податкових правовідносинах.

Слід також зауважити, що застосування податкових норм, так і застосування норм, в цілому, не варто визначати через його призначення. Варто також враховувати, що це є багатоаспектною практичною діяльністю, яку не треба обмежувати лише прийняттям рішень, оскільки останнє є тільки кінцевим результатом, при цьому застосування норм — це безпосередньо процес реалізації права та обов'язків, це певні способи та чинники, через які право впливає на поведінку людей.

В повсякденній діяльності контролюючих органів можуть виникати нетипові ситуації, які необхідно вирішувати. Застосування податкових норм можна розглядати як спосіб регулювання та впорядкування суспільних відносин. Саме завдяки застосуванню податкових норм в нетипових ситуаціях враховується особливості фактичної ситуації, усуваються виявленні недоліки та забезпечується динамізм права, безперервність його реалізації.

Застосування податкових норм характеризує не лише результат, а і весь складний процес реалізації, участь в ньому компетентних органів, юридичне забезпечення за рахунок індивідуальної державно-владної діяльності цих органів.

Застосування податкових норм здійснюється згідно з чітко визначеною нормами права процедурою, порушення якої тягне за собою недійсність усього правозастосовного процесу. При цьому в одних випадках норми щодо порядку розгляду справ дуже деталізовані, а в інших — лише встановлюється певна процедура вирішення окремих справ.

Реалізація податкових норм у формі їх застосування не залежить від бажання суб'єктів, а обов'язково відбувається у таких випадках:

- 1) податкові правовідносини виникають за наявності певних юридичних фактів. Так, відповідно до ст. 64 Податкового кодексу України взяття на облік за основним місцем обліку юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів як платників податків та зборів у контролюючих органах здійснюється на підставі відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань, наданих державним реєстратором згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань», не пізніше наступного робочого дня з дня отримання зазначених відомостей контролюючими органами [6]. При цьому облік платників податків ведеться з метою створення умов для здійснення контролюючими органами контролю за правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою сплати податків, нарахування фінансових санкцій, дотримання податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [8].
- 2) податкові правовідносини в більшості випадків виникають, змінюються або припиняються лише на підставі рішення компетентного органу. Наприклад, платники податків стають платниками податку на додану вартість лише після подачі до контролюючого органу за своїм місцезнаходженням (місцем проживання) реєстраційної заяви,

на підставі якої контролюючий орган вносить до реєстру платників податку на додану вартість запис про реєстрацію такої особи як платника податку [6].

- 3) правовідносини, що виникають між сторонами, настільки важливі для суспільства, що в кожному випадку необхідно перевіряти і засвідчувати їх законність спеціальним рішенням компетентного органу. Так, в пункті 86.1 статті 86 Податкового кодексу України вказується на те, що результати перевірок (крім камеральних та електронних перевірок) оформлюються у формі акта або довідки, які підписуються посадовими особами контролюючого органу та платниками податків або їх законними представниками (у разі наявності). У разі встановлення під час перевірки порушень складається акт, якщо ж такі порушення відсутні — довідка [6].
- 4) з приводу певних фактів або відносин виникає спір, що має юридичне значення, а сторони самі не можуть дійти узгодженого рішення. Так, у статті 56 Податкового кодексу України йдеться мова про те, що рішення, прийняті контролюючим органом, можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку. У разі коли платник податків вважає, що контролюючий орган неправильно визначив суму грошового зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень контролюючого органу, встановлених Податковим Кодексом України або іншими законами України, він має право звернутися до контролюючого органу вищого рівня із скаргою про перегляд цього рішення [6].

Таким чином, не викликає сумніву позиція щодо того, що основною метою застосування норм податкового права є сприяння реалізації норм права шляхом усунення перешкод, через які їх безпосередня реалізація є неможливою, а також контроль за процесом такої реалізації. Саме за допомогою механізму правозастосування можна подолати недоліки в законодавстві в конкретному життєвому випадку, при цьому забезпечити дію юридичних норм відповідно до розвитку суспільних відносин. Інформація, яку отримують в ході застосування податкових норм, являє собою основу для усунення помилок в нормативно-правових актах, усунення неточних формулювань окремих положень, підвищення якості та вдосконалення законодавчої бази, що регулюють суспільні відносини у сфері оподаткування.

Державна фіскальна служба України та її територіальні підрозділи, як контролюючі органи, що

реалізує державну податкову, митну політику та політику з адміністрування єдиного внеску, здійснює застосування податкових норм, що є формою реалізації норм права і важливим засобом здійснення регулювання податкових відносин.

В процесі застосування податкових норм Державна фіскальна служба України та її територіальні підрозділи покликані вирішувати такі завдання:

- 1) організувати належне виконання приписів норм права, що регулюють податкові правовідносини;
- 2) забезпечити відповідну реакцію держави на порушення або неналежне виконання норм права.

Саме порушення вимог податкового законодавства створюють у відповідних органів право притягнути порушників до відповідальності, застосувати санкції до порушників вимог норм права, а порушників — обов'язок понести певне покарання.

Однак, при цьому важливим аспектом залишається те, що застосування норм податкового права буде ефективним лише тоді, коли такий процес буде здійснюватися з дотриманням законності та обґрунтованості. Це свідчить про те, що весь процес застосування конкретної норми права повинен здійснюватися тими суб'єктами, на тих підставах та відповідно до тих процедур, які встановлені відповідно правовими нормами. При цьому повинно точно і своєчасно виконуватися вимоги правових норм, виключатися свавілля контролюючих органів, немотивованість правозастосовних рішень.

Так, наприклад, в практиці Державної фіскальної служби України траплялися непоодинокі випадки, коли контролюючий орган приймав рішення, які суперечили правилам правозастосування та положенням Податкового кодексу України. Зокрема, 18 січня 2016 року Державна фіскальна служба України листом за № 1527/7/99-99-17-02-02-17 оприлюднює свою позицію щодо фізичних осіб — платників єдиного податку 3 групи: про обов'язок фізичних осіб-підприємців, обсяг дозволу яких у 2015 році перевищив 5 млн грн., подати заяву щодо відмови від застосування спрощеної системи оподаткування та перейти на сплату інших податків і зборів [9]. При цьому у 2015 році обсяг доходу, який не міг перевищувати платник протягом календарного року для перебування на спрощеній системі оподаткування третьої групи, становив 20 млн грн. (п. 291.4 ст. 291 ПК України), з 01 січня 2016 року цей показник зменшено до 5 млн грн. За загальними правилами це означає, що показник у розмірі 5 млн грн. застосовуватиметься при обрахуванні граничного розміру доходу, отриманого саме в 2016 році і перехід на загальну систему оподаткування буде відбуватися у тому звітному періоді (податковому кварталі) 2016

року, в якому такий показник буде перевищений. Проте, за логікою Державної фіскальної служби, викладеною у листі № 1527/7/99-99-17-02-02-17 від 18 січня 2016 року, положення пункту 291.4 статті 291 ПК України (які вступили в силу з 01 січня 2016 року), фактично поширюють свою дію на правовідносини, які виникли у 2015 році, що прямо суперечить Конституції України і податковому законодавству. А вже 20 січня 2016 року в листі № 1867/99-99-17-02-02-17 Державна фіскальна служба України переглянула лист від 18.01.2016 № 1527/7/99-99-17-02-02-17 «Про окремі зміни у законодавстві щодо спрощеної системи оподаткування», внаслідок чого до листа внесено зміни, зазначивши, що суб'єкти господарювання — фізичні особи — платники єдиного податку, які в 2015 році отримали доходи понад 5 млн грн., але не перевищили обсяг доходу 20 млн грн., не втрачають право застосовувати спрощену систему оподаткування в 2016 році [10].

Саме чітке і правильне застосування норм права, винесення законних та обґрунтованих правових рішень багато в чому залежить від інтерпретації норми права контролюючими органами на основі осмислення усієї правової дійсності в цілому. Тому вважаємо, що забезпечення максимальної стабільності, правової визначеності і передбачуваності рішень контролюючих органів є одним з найважливіших завдань сьогодні.

Висновки. Проаналізувавши основні характеристики застосування податкових норм Державної фіскальною службою України та її територіальними підрозділами, можна виділити такі специфічні риси такого застосування:

1. Застосування норм податкового права є необхідною умовою реалізації податково-правових норм, в результаті чого впорядковуються суспільні відносини у сфері оподаткування та здійснюється вплив на розвиток правової системи України.

2. Застосування норм податкового права має державно-владний характер, а тому цю діяльність здійснюють лише контролюючий орган, що реалізує державну податкову, державну митну політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску, державну політику у сфері боротьби з пра-

вопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, законодавства з питань сплати єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючий орган, його територіальні органи, тобто Державна фіскальна служба України та її територіальні підрозділи. Саме державно-владний характер такої діяльності імперативно впливає на учасників суспільних відносин.

3. Застосування норм податкового права це є управлінська діяльність Державної фіскальної служби України та її територіальних підрозділів у винесенні індивідуально-конкретних приписів, які місять не загальні правила поведінки, а мають конкретні ситуації.

4. Застосування норм податкового права виступає певною юридичною гарантією забезпечення та охорони дії права, адже саме за допомогою цієї юридичної категорії реалізуються конкретні заходи державного примусу та проводиться в дію механізм юридичної відповідальності.

5. Застосування норм податкового права може здійснюватися за ініціативою громадян, не дивлячись на владний характер і управлінську діяльність. Наприклад, у разі подання позовної заяви до суду щодо оскарження рішення контролюючого органу.

6. Застосування норм податкового права здійснюється в порядку і в процесуальних формах, встановлених Податковим кодексом України.

7. Застосування норм податкового права складається з послідовних стадій, а результатом такої діяльності є винесення індивідуального юридичного рішення у формі акта застосування норми права, обов'язковість до виконання якого забезпечується примусовою силою держави.

Реалізація норм права у безпосередній поведінці суб'єктів, приведення в дію права з врахуванням усіх особливостей конкретної ситуації, перетворення правових ідеальних моделей поведінки в практичну реальність можна досягнути саме з застосуванням податкових норм, що покликане продовжити правове регулювання у безперервності, подоланні одноманітності загально-нормативного регулювання, підвищення гнучкості механізму реалізації права.

Література

1. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект) дис\... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. — 224 с.
2. Загальна теорія держави і права: [підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. — 584 с.
3. Теория государства и права: учебник / Пиголкин А. С., Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А.; под ред. А. С. Пиголкина, Ю. А. Дмитриева. [2-е изд., перераб. и доп.]. М.: Изд-во Юрайт: ИД Юрайт, 2010. — 744 с.
4. Нерсисянц В. С. Проблемы общей теории права и государства: [учебник для вузов]. М.: Норма, 2002. — 832 с.
5. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, Є. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова]. К.: Юрінком Інтер, 2002. — 368 с.
6. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 01.05.2018).
7. Желтобрюх І. Л. Розсуд в податковому правозастосуванні: автореф. автореф. дис\... канд. юрид. наук: 12.00.07 — Київ, 2016. — 21с.
8. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів: наказ Міністерства фінансів України 09.12.2011 № 1588 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11> (дата звернення 01.05.2018).
9. Про окремі зміни у законодавстві щодо спрощеної системи оподаткування: лист Державної фіскальної служби України від 18.01.2016 року № 1527/7/99-99-17-02-02-17 URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/7042-1527.html> (дата звернення 01.05.2018).
10. Щодо застосування спрощеної системи оподаткування: Державна фіскальна служба України URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/232706.html> (дата звернення 01.05.2018).

References

1. Perepeljyk A. M. Mechanism of law enforcement: structure and criteria's of effectiveness (theoretical aspect) Candidate's thesis in specialty 12.00.01. Kyev, 2016. — 224 p.
2. General theory of the state and right: [education book for students legal higher educational establishments] / M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Adramenko and others; by edition M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn. Harkiv, Law, 2009, — 584 p.
3. Theory of the state and right: education book / Pigolkin A. S., Golovistikova A. N., Yu. A. Dmitriiev; by edition A. S. Pigolkin, Yu. A. Dmitriiev; pod red. A. S. Pyholkyna, Yu. A. Dmytryeva. [2-е yzd., pererab. y dop.]. M.: Yzd-vo Yurayt: YD Yurayt, 2010. — 744 s.
4. Nersesians V. S. Problems of general theory of right and state: [education book for higher educational establishments]. M.: Norma, 2002, 832 p.
5. Theory of the state and right: [education book] / A. M. Kolodii, V. V. Kopieichykov, Ye. L. Lysenkov and others.; by edition S. L. Lysenkov, V. V. Kopieichykov. K.: Yurinkom Inter, 2002. — 368 p.
6. Tax code of Ukraine: Law of Ukraine from 2 December 2010 № 2755-VI/ Verhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (date of appeal 01.05.2018).
7. Zheltobryuh I. L. The discretion in tax enforcement. Candidate's thesis in specialty 12.00.07. Kyiv, 2016. — 21 p.
8. About claim of Order of account of taxpayers and collections: order of Ministry of finance of Ukraine 09.12.2011 № 1588 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11> (date of appeal 01.05.2018).
9. About separate changes in a legislation in relation to the simplified system of taxation: sheet of Government fiscal service of Ukraine from 18.01.2016 № 1527/7/99-99-17-02-02-17 URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/7042-1527.html> (date of appeal 01.05.2018).
10. About application of the simplified system of taxation: Government fiscal service of Ukraine URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/232706.html> (date of appeal 01.05.2018).

Калішенко Євгенія Олександрівна

*аспірант кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Калишенко Евгения Александровна

*аспирант кафедры административного и финансового права
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Kalishenko Yevgeniya

*Post-graduate Student of the Department
of Administrative and Financial Law of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ АДАПТОВАНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ЭЛЕКТРОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ АДАПТИРОВАННЫХ ДЛЯ УКРАИНЫ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

ELECTRONIC GOVERNANCE AS A TOOL FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS ADAPTED FOR UKRAINE

Анотація. В державних стратегічних документах розвиток електронного урядування визначено одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління. Проте, розвиток електронного урядування призведе не лише до покращення соціально-економічного розвитку нашої країни в цілому та підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені, а й сприятиме досягненню адаптованих для України Глобальних цілей сталого розвитку. Сімнадцять Цілей сталого розвитку є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року, які Україна разом з іншими країнами-членами Організації Об'єднаних Націй зобов'язалась досягти з урахуванням специфіки національного розвитку.

Ключові слова: електронне урядування, концепція розвитку електронного урядування, державні стратегічні документи, Організація Об'єднаних Націй, Цілі Сталого Розвитку, Цілі Розвитку Тисячоліття.

Аннотация. В государственных стратегических документах развитие электронного управления признано одним из первоочередных приоритетов реформирования системы государственного управления. Однако, развитие электронного управления приведет не только к улучшению социально-экономического развития страны в целом и поднятию конкурентоспособности страны на международной арене, а и будет способствовать достижению адаптированных для Украины Глобальных целей устойчивого развития. Семнадцать Целей устойчивого развития являются частью Повестки дня в области развития на период до 2030 года, которые Украина вместе с другими странами-членами Организации Объединенных Наций взяла на себя обязанность достичь с учетом специфики национального развития.

Ключевые слова: электронное управление, концепция развития электронного управления, государственные стратегические документы, Организация Объединенных Наций, Цели Устойчивого Развития, Цели Развития Тысячелетия.

Summary. The strategic documents of Ukraine identify the e-governance development as one of the top priorities in reforming the public administration system. The development of e-governance, however, results not only in improving the social and economic development of our country as a whole and increasing competitiveness of Ukraine on the world stage, but also promotes the achievement of the global Sustainable Development Goals adapted for Ukraine. Seventeen Sustainable Development Goals are part of the 2030 Agenda for Sustainable Development, which Ukraine, together with other United Nations member states, has committed to achieve, taking into account the specifics of national development.

Key words: e-governance, the concept of e-governance development, public strategic documents, United Nations, Sustainable Development Goals, Millennium Development Goals.

Постановка проблеми. Питанням розвитку та впровадження електронного урядування в Україні приділяється увага вже тривалий час. В нашій державі електронне урядування виступає своєрідним інструментом державного управління, покликаним створити нові можливості для забезпечення взаємодії та співпраці органів влади, громадян і бізнесу, а саме — запровадження прозорих, зручних, безпечних, не корупційних електронних послуг, у тому числі адміністративних, в усіх сферах суспільного життя, а також надання інтегрованих електронних послуг за життєвими та бізнес-ситуаціями; створення додаткових механізмів реалізації права громадян на доступ до інформації, що перебуває у володінні органів влади, підвищення прозорості діяльності таких органів; розширення можливостей громадян щодо їх участі в процесах державного управління та впливу на прийняття управлінських рішень тощо.

Концепцією з розвитку електронного урядування [1], Стратегією сталого розвитку «Україна — 2020» [2], Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року та планом пріоритетних дій Уряду на 2017 рік [3], Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року [4], розвиток електронного урядування визначено одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління. Також у рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог.

Проте, актуальною залишається проблема забезпечення реалізації державної політики щодо впровадження електронного урядування не лише на місцевому, регіональному та національному рівні, а й на шляху досягнення Україною сталого розвитку та виконання міжнародних зобов'язань, які наша країна взяла на себе, адаптувавши Цілі Сталого Розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти створення та впровадження електронного урядування, його характеристики, підходи до визначення поняття електронного урядування, стан та проблеми впровадження електронного урядування, питання інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади знайшли своє відображення в наукових працях українських дослідників О. П. Голобуцького [5], П. С. Клімушина [6], І. С. Куспляка [7], І. В. Арістової, В. І. Курила [8], Д. В. Дубова, С. В. Дубової [9], А. І. Семенченка, Н. В. Грицяк [10] та інших.

Проте в роботах вітчизняних науковців недостатньо висвітлені правові аспекти електронного урядування як інструменту сталого розвитку держави, а також не досліджена проблематика державного управління розвитком електронного урядування в контексті виконання Україною, як державою — членом Організації Об'єднаних Націй (надалі — ООН), міжнародних зобов'язань.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати особливості електронного урядування як інструменту сталого розвитку держави та показати роль електронного урядування в процесі досягнення адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку (надалі — ЦСР).

Виклад основного матеріалу. Загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва у результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання та держави.

Інформаційно-комунікаційні технології спробоували трансформації у взаємовідносинах між усіма суспільними акторами, а їхнє проникнення у державний сектор пов'язують із появою електронного уряду та електронного урядування [6, с. 25].

В Концепції розвитку електронного урядування в Україні на період до 2020 року як і в Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» закріплено, що розвиток електронного урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни, стимулювання її соціально-економічного розвитку.

Стратегією реформування державного управління України на 2016–2020 роки [11], визначено, що дієва система державного управління є одним з основних чинників конкурентоспроможності країни. Зниження адміністративного навантаження державного регулювання, покращення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій покращує позиції держави у світових рейтингах конкурентоспроможності.

Таким чином, Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки узгоджується з положеннями Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020», зокрема розділом III «Дорожня карта та першочергові пріоритети реалізації Стратегії», в якому однією з першочергових реформ визначено реформу державного управління. Результатом

проведення цієї реформи має стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури державного управління із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (електронне урядування) для забезпечення вироблення і реалізації цілісної державної політики, спрямованої на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

Проте, в чинних державних стратегічних документах розвиток та успішне впровадження електронного урядування в Україні не пов'язують із досягненням Україною як державою-членом ООН міжнародних зобов'язань, зокрема Цілей Сталого Розвитку (відомі також як Глобальні цілі сталого розвитку), що були затверджені у вересні 2015 року на Саміті ООН зі сталого розвитку в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН та являються цільовими показниками майбутнього міжнародного розвитку до 2030 року.

Слід зазначити, що Цілі Сталого Розвитку (надалі — ЦСР) загалом спираються на Цілі Розвитку Тисячоліття (надалі — ЦРТ) і продовжують їх.

У свою чергу, ЦРТ як ключові чинники розвитку країн до 2015 року були визначені Декларацією Тисячоліття ООН, що прийнята у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН. Після розроблення універсальних рамок ЦРТ у багатьох країнах світу було здійснено адаптацію ЦРТ та встановлено цільові показники розвитку до 2015 року з урахуванням специфіки національної ситуації.

За п'ятнадцять років (з 2000 по 2015 роки) доповіді щодо ЦРТ слугували єдиним стратегічним документом, який надавав можливість громадськості контролювати дії влади, використовуючи моніторинг 33-х ключових показників [12].

Таким чином, глобальні ЦСР продовжують ЦРТ та є частиною Порядку денного в галузі розвитку на період до 2030 року. З 01 січня 2016 року глобальні ЦСР, що включають 17 цілей і 169 конкретних завдань, офіційно вступили в силу.

Кожна країна-член ООН повинна була адаптувати 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку на період до 2030 року.

За ініціативи Уряду України та за підтримки усіх агентств ООН в Україні, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України була розроблена національна система ЦСР, а саме, — 86 завдань національного розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання.

Так, згідно Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, протягом 2016 року інклюзивний процес визначення завдань ЦСР від-

бувався за чотирма напрямками: справедливий соціальний розвиток; сталі економічне зростання та зайнятість; ефективне управління; екологічна рівновага та розбудова стійкості [13].

Суспільне бачення розвитку України до 2030 року охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення, що забезпечуватимуться інноваційним розвитком економіки, побудованим на сталому використанні природних ресурсів.

Тож для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «нікого не залишити осторонь», для України з урахуванням специфіки національного розвитку адаптовані ЦСР є наступними: ціль 1. Подолання бідності; ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток; ціль 6. Забезпечення наявності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; ціль 7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; ціль 10. Скорочення нерівності; ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів; ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; ціль 13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками; ціль 14. Збереження та сталі використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх сталому використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття; ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; ціль 17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку [13].

Звичайно, для того, щоб Україна могла виконувати адаптовані ЦСР їх потрібно включати в державні стратегічні документи. Для того, аби завдання визначені відповідними стратегічними документами виконувались, необхідно приймати відповідні плани реалізації цих документів з визначеними індикаторами досягнення ЦСР, чіткими термінами виконання, та встановленою відповідальністю тих чи інших органів державної влади в разі невиконання у визначені терміни конкретних завдань.

Найбільше завдань адаптованих для України ЦСР враховано Урядом у Середньостроковому плані пріоритетних дій уряду на період до 2020 року, Стратегії регіонального розвитку і Стратегії сталого розвитку України на період до 2020 року.

Проте, на жаль, далеко не всі державні стратегічні документи мають плани реалізації, що відразу ставить під загрозу виконання тих завдань, на виконання яких ці документи прийняті. Як приклад можна навести Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р. Окремого плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні не було прийнято. План дій щодо реалізації Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» не виконаний. Крім того, відсутній план дій щодо реалізації національної стратегії подальшого розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Слід розуміти, що успішне впровадження електронного урядування на всіх рівнях є запорукою досягнення країнами, у тому числі й Україною, ЦСР, що стосуються абсолютно всіх сфер суспільного життя та окреслюють глобальні пріоритети сталого розвитку та прагнення на період до 2030 року.

На сьогодні, в Україні ще не прийнято стратегічного рамкового документу, який би враховував усі адаптовані для України ЦСР до 2030 року та основні положення Оновленої Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу.

В Концепції розвитку електронного урядування в Україні закріплено, що ефективне управління будь-якою галуззю у сучасних умовах неможливе без широкого застосування сучасних інструментів електронного урядування, у тому числі автоматизації обробки великих об'ємів даних та інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських

рішень, оптимізації та автоматизації адміністративних процесів, запровадження електронних форм взаємодії [1].

Згідно дослідження ООН з електронного урядування за 2014 рік завдяки інноваціям та електронному урядуванню, державно-адміністративні органи у всьому світі можуть стати більш ефективними, надавати якісніші послуги та відповідати вимогам прозорості та підзвітності. Електронне урядування може допомогти урядам країн «по-зеленіти», сприятиме ефективному управлінню природними ресурсами, а також стимулюватиме економічний розвиток країн та сприятиме соціальній інтеграції особливо вразливих верств населення. Інформаційно-комунікаційні технології також довели свою ефективність як платформи для обміну знаннями, розвитку навиків, передачі інноваційних рішень в області електронного урядування і створенні потенціалу для сталого розвитку між країнами [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток електронного урядування є одним з основних факторів забезпечення успішності реформування країни. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах не буде такою успішною та ефективною без використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Адже саме інструменти електронного урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості й ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Разом з тим, впровадження електронного урядування в Україні забезпечить не лише якісно новий рівень управління державою та суспільством загалом, зміцнить довіру до держави та її політики, вдосконалив взаємодію між органами державної влади, бізнесом, громадянами та державними службовцями, а також є тим інструментом, при ефективному застосуванні якого, Україна досягне максимальних результатів на шляху досягнення адаптованих ЦСР та разом з іншими країнами-членами ООН зробить свій вклад на шляху подолання бідності, захисту навколишнього середовища, забезпечення миру та процвітання всіх людей у світі.

В цьому контексті, подальших досліджень потребує вивчення феномена електронного урядування як інструмента переходу України до сталого розвитку.

Література

1. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287124> (дата звернення: 21.04.2018).
2. Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 21.04.2018).
3. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року та план пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 року № 275-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p> (дата звернення: 21.04.2018).
4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p> (дата звернення: 21.04.2018).
5. Голобуцький О. П. Електронний уряд / О. П. Голобуцький, О. Б. Шевчук. — К.: Атлант UMS, 2002. — 173 с.
6. Клімушин П. С. Електронне урядування в інформаційному суспільстві: монографія / П. С. Клімушин, А. О. Серенюк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін.-т держ. упр. — Х.: Магістр, 2010. — 311 с.
7. Кусп'як І. С. Електронне урядування як інструмент формування прозорої та відкритої політичної влади: дисертація на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.02 / І. С. Кусп'як / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». — О., 2012. — 204 с.
8. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в аграрний сектор економіки України: організаційно-правовий аспект [текст]: монографія / І. В. Арістова, В. І. Курило, О. Ю. Калугін / За заг. ред. Арістової І. В. — К: НУБіП України, 2014. — 193 с.
9. Дубов Д. В., Дубова С. В. Основи електронного урядування: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 176 с.
10. Електронне урядування: підручник / авт. кол.: А. І. Семенченко, Н. В. Грицяк, О. Б. Кукарін та ін.; за заг. ред. проф. Н. В. Грицяк, А. І. Семенченка. — Київ: НАДУ, 2016. — 128 с.
11. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p> (дата звернення: 21.04.2018).
12. Представництво ООН в Україні. Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 21.04.2018).
13. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Національна доповідь 2017 «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL: [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&>tag=TSiliStalogoRozvitku) (дата звернення: 21.04.2018).
14. United Nations Department of Economic and Social Affairs. United Nations E-Government Survey 2014 «E-Government for the Future We Want». URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf (дата звернення: 21.04.2018).

References

1. Konceptija rozvytku elektronnoho urjaduvannja v Ukraini: Rozporjadjennja Kabinetu Ministriv Ukrainu vid 20 veresnja 2017 roku № 649-r [The Concept of Development of the E-governance in Ukraine until 2020 dated September 20, 2017, No. 649-r]. Available from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250287124> [Accessed 21st April 2018].
2. Strategija stalogo rozvytku «Ukraina — 2020»: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 12 sichnja 2015 roku № 5/2015 [The Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2020 dated January 12, 2015, No. 5/2015]. Available from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [Accessed 21st April 2018].
3. Serednostrokovij plan priorytetnykh dij Uryadu do 2020 roku ta plan priorytetnykh dij Uryadu na 2017 rik: Rozporjadjennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 kvitnja 2017 roku № 275-r [The Medium-Term Government Priority Action Plan up to 2020 and The Government Priority Action Plan for 2017, dated April 3, 2017, No. 275-r]. Available from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p> [Accessed 21st April 2018].
4. Derzhavna strategija regionalnogo rozvytku na period do 2020 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serpnja 2014 roku № 385 [The State Strategy of Regional Development for the period until 2020, dated August 6, 2014, No. 385]. Available from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p> [Accessed 21st April 2018].
5. Golobyckij O. P. Elektronnyj Urjad: navch. posibnyk [E-Government] / O. P. Golobyckij, O. B. Shevchuk. — K.: Atlant UMS, 2002. — 173 s. [in Ukrainian].
6. Klimushyn P. S. Elektronne urjaduvannja v informacijnomu suspil'stvi: monogr. / P. S. Klimushyn, A. O. Sere-nok; [E-Governance in Information Society]. Kharkiv: 2010. — 311s. [in Ukrainian].

7. Kuspljak I.S. Elektronne urjaduvannja jak instrument phormuvannja prozoroji ta vidkrytoji politychnoji vlady: dyser. ... kand. polit. nauk: 23.00.02 [E-Governance as a tool of transparent and open political power formation]. Odesa: 2012. — 204 s. [in Ukrainian].
8. Vprovadzhennja informacijno-komunikacijnukh tekhnologij v agrarnyj sector ekonomiky Ukrainy: organizacijno-pravovij aspekt [tekst]: monog. / I. V. Aristova, V. I. Kurylo, O. Y. Kalugin [The Implementation of information and communication technologies in agricultural sector of economy of Ukraine]. Kyiv: 2014. — 193 s. [in Ukrainian].
9. Dubov D. V., Dubova S. V. Osnovy elektronnoho urjaduvannja: navch. posibnyk [The Essentials of E-Governance]. Kyiv: 2006. — 176 s. [in Ukrainian].
10. Semenchenko A. I., Grycyak N. V., Kukarin ta in. Elektronne urjaduvannja: pidruchnyk [E-Governance]. Kyiv: 2016. — 128 s. [in Ukrainian].
11. Strategija reformuvannja derzhavnogo upravlinnja Ukrainy na 2016–2020 roky: Rozporjadzennja Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 chervnja 2016 roku № 474-r [The State Management Reforming Strategy of Ukraine for the period of 2016–2020, dated June 24, 2016, No. 474-r.]. Available from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p> [Accessed 21st April 2018].
12. Cili stalogo rozvytku 2016–2030 [Sustainable Development Goals 2016–2030]. Information from the United Nations Office in Ukraine. Available from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> [Accessed 21st April 2018].
13. Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrainy. Nacional'na dopovid' 2017 «Cili Stalogo Rozvytku: Ukraina» [National Report 2017 «Sustainable Development Goals: Ukraine»]. Available from: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku> [Accessed 21st April 2018].
14. United Nations Department of Economic and Social Affairs. United Nations E-Government Survey 2014 «E-Government for the Future We Want». Available from: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf [in English] [Accessed 21st April 2018].

Легенький Микола Іванович

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри адміністративного права і процесу
Національний університет «Львівська політехніка»*

Легенький Николай Иванович

*кандидат педагогических наук, доцент,
докторант кафедры административного права и процесса
Национальный университет «Львовская политехника»*

Legenky Mykola

*PhD in Law, Associate Professor, Doctoral student of the
Department of Administrative Law and Process
Lviv Polytechnic National University*

КАТЕГОРИАЛЬНО-ЗМІСТОВІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОСВІТИ

КАТЕГОРИАЛЬНО-СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИССЛЕДОВАНИЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ ОСНОВ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

CATEGORY-CONTENT PROVISIONS RESEARCH OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL FORMS OF FORMATION AND REALIZATION OF GOVERNMENT POLICY IN THE FIELD OF EDUCATION

Анотація. Розкривається актуальність необхідності однозначного визначення понять, які складають категоріальну базу дослідження адміністративно-правових засад формування та реалізації державної політики в галузі освіти. Узагальнюються наукові підходи до досліджуваної проблеми. Аналізуються основні результати змістового дослідження понять «адміністративно-правові засади» та «державна політика у сфері освіти». Узагальнюються практика застосування зазначених термінів у вітчизняному законодавстві. Обґрунтовується необхідність уточненого формулювання зазначених понять та пропонується їх зміст. Аргументується неприпустимість ототожнення понять «освітня політика» і «державна освітня політика». Дається власне визначення поняття «адміністративно-правові засади формування і реалізації державної політики у сфері освіти».

Ключові слова: категоріально-змістові передумови, адміністративно-правові засади, державна освітня політика, адміністративно-правові засади формування і реалізації державної політики у сфері освіти.

Аннотация. Раскрывается актуальность и необходимость однозначного определения понятий, которые составляют категориальную базу исследования административно-правовых основ формирования и реализации государственной политики в сфере образования. Обобщаются научные подходы к исследуемой проблеме. Анализируются основные результаты содержательного исследования понятий «административно-правовые основы» и «государственная политика в сфере образования». Обобщается практика употребления указанных терминов в украинском законодательстве. Обосновывается необходимость уточненного формулирования вышеуказанных понятий и предлагается их содержание. Аргументируется недопустимость отождествления понятий «образовательная политика» и «государственная образовательная политика». Предлагается авторское определение понятий «Административно-правовые основы формирования и реализации государственной политики в сфере образования».

Ключевые слова: категориально-содержательные предпосылки, административно-правовые основы, государственная образовательная политика, административно-правовые основы формирования и реализации государственной политики в сфере образования.

Summary. The urgency of the necessity of unambiguous definition of concepts, which constitute a categorical basis of the study of the administrative and legal principles of the formation and implementation of state policy in the field of education, is revealed. The scientific approaches to the problem under study are generalized. The main results of the content analysis of the concepts «administrative-legal principles» and «state policy in the field of education» are analyzed. The practice of applying these terms in the domestic legislation is generalized. The necessity of the specified wording of these concepts is substantiated and their content is proposed. The inadmissibility of identifying the concepts of «educational policy» and «state educational policy» is argued. The actual definition of the concept of «administrative and legal principles of formation and implementation of state policy in the field of education» is given.

Key words: categorical and substantive preconditions, administrative-legal principles, state educational policy, administrative and legal principles of formation and implementation of state policy in the field of education.

Вихідним положенням теоретико-методологічного підґрунтя дослідження адміністративно-правових засад формування та реалізації державної політики у сфері освіти вважаємо визначення сутності та змісту поняття «адміністративно-правові засади», яке, безумовно, відноситься до базових категорій адміністративного права а також понять «державна політика у сфері освіти» та «адміністративно-правові засади формування і реалізації державної політики у сфері освіти», яке по суті і є ключовим поняттям нашого дослідження.

Поняття «адміністративно-правові засади» доволі часто використовується в змісті та назвах досліджень з адміністративного права, однак нерідко дослідники ігнорують вивчення змісту зазначеного поняття та відразу переходять до наукового аналізу юридичних проблем, які вони відносять до засад того чи іншого адміністративно-правового явища. Подібна ситуація може призвести до нечіткості визначення меж предмета дослідження і, як результат, — або неповноту охоплення всього кола питань, що мають бути віднесені до змісту наукової проблематики, або ж навпаки — вихід за їх межі. В якості прикладу можемо привести публікації І. І. Литвина, який досліджуючи проблему адміністративно-правових засад діяльності навчальних закладів, визначає, що зазначені засади «... встановлюють вимоги щодо організації навчальних закладів, механізму здійснення внутрішньо-організаційного управління у них, визначають їх повноваження та відповідальність, умови та порядок матеріально-технічного, наукового, методичного та іншого забезпечення навчальних закладів, характер та порядок їх взаємовідносин з органами влади» [11, с. 99], певною мірою виходячи при цьому за межі предмету адміністративного права. В той же час пропонуючи визначення поняття адміністративно-правових засад діяльності навчальних закладів дослідник вдається до звуження змісту зазначеного поняття: «... під адміністративно-правовими засадами діяльності навчальних закладів у сфері надання освітніх послуг доцільно розуміти

систему нормативно-правових актів, що містять адміністративно-правові норми, які регулюють найбільш суттєві аспекти організації та функціонування зазначених об'єктів» [11, с. 101].

В той же час опрацювання визначення, змісту та структури категорії адміністративно-правових засад вважаємо цінним не тільки в загальнотеоретичному плані — результати аналізу можуть бути використані в якості певного дороговказу для всього подальшого дослідження.

Відразу слід зауважити, що вітчизняні суспільні чи юридичні енциклопедичні видання не пропонують визначення терміну «адміністративно-правові засади», «правові засади» чи навіть «засади». В той же час тлумачний словник української мови надає декілька визначень вищезазначеного поняття. В аспекті нашого дослідження термін «засади» розглядається як: «1. Основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь. 2. Вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки. 3. Спосіб, метод здійснення чого-небудь» [16, с. 300].

Вітчизняне законодавство використовує аналізоване поняття практично у всіх його вищенаведених значеннях. Так, Конституція України 29 раз застосовує термін «засади», розглядаючи його у наступних значеннях: «основи» (Розділ 1. Загальні засади), «підстави» (стаття 85 «...визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності») та «спосіб здійснення» (стаття 143 «... на договірних засадах» [1].

Аналогічна ситуація відзначається і в законах України. Так, актуальний з урахуванням проблематики нашого дослідження Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» чітко визначає, що «Засади внутрішньої і зовнішньої політики визначають принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах» [3]. Відразу зауважимо на використання поняття «засади» у більш широкому розумінні від поняття «принципи», що вважаємо абсолютно виправданим, однак розши-

рення аналізованого поняття виключно за рахунок комбінування понять «принципи» і «пріоритети» логічним, але неповним. При цьому доцільно послатися на дослідження В. М. Божка, який підкреслює, що термін «засада» є ширшим за поняття «принцип», повністю включаючи до свого змісту ті явища, які охоплюються останньою категорією [5].

Термін «правові засади» зустрічається в законодавстві України доволі часто і використовується в розумінні нормативно-правової бази регулювання того чи іншого напрямку суспільних відносин. Як приклад можна навести Закон України «Про Вищу раду правосуддя», згідно зі статтею 2 якого нормативно-правові засади діяльності Вищої ради правосуддя визначаються Конституцією України, цим Законом та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» а також відповідним регламентом, що затверджується Вищою радою правосуддя [2].

Як вже зазначалося, дослідники визначаючи зміст поняття адміністративно-правових засад, як правило, обмежують його адміністративно-правовими нормами. Так, А. О. Собакарь та М. В. Ковалів, досліджуючи проблему адміністративно-правових основ (у розумінні засад) діяльності державних органів у сфері забезпечення національної безпеки, розуміють під ними «...сукупність взаємопов'язаних, внутрішньо погоджених основоположних нормативних правових актів, що містять юридичні принципи і норми, спрямовані на адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб» [17].

Н С. Панова, досліджуючи проблеми адміністративно-правових засад розвитку державного управління в сучасній Україні, характеризує їх як «...сукупність адміністративно-правових норм, які визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої і розпорядчої діяльності органів виконавчої влади з метою вдосконалення їхнього владно-організуючого впливу на відповідні суспільні відносини і процеси, та оптимізації внутрішньоорганізаційної діяльності державних органів щодо забезпечення належного виконання покладених на них завдань, функцій і повноважень» [14, с. 9].

Дослідження Б. О. Логвиненком проблеми адміністративно-правових засад медичного забезпечення органів внутрішніх справ, надало вченому можливість здійснити змістовний аналіз вищезначеного поняття, виокремивши в ньому: «три основних системохарактеризуючих державно-управлінських елементи — модель, функції та форми. Модель ви-

значає особливості організації медичного забезпечення на всіх владно-управлінських рівнях, функції — закріплюють основні напрями (види) такої діяльності, а форми — характеризують зовнішній прояв конкретних організаційно-управлінських дій, спрямованих на безпосередню реалізацію зазначених функцій» [12, с. 9–10].

Д. Г. Заброда пропонує виокремити в структурі адміністративно-правових засад категоріальний, нормативний, інституційний та інструментально-технологічний елементи. Категоріальний елемент автор пропонує розглядати як визначення головних понять і ознак явища, що відноситься до галузі адміністративного права та відповідне формулювання науково-правової категорії. До нормативного елементу дослідником віднесена система нормативно-правових актів, які забезпечують адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у відповідній галузі. Інституційна складова адміністративно-правових засад забезпечує формування кола суб'єктів вищезазначених правовідносин, їх статусу, внутрішньої та зовнішньої взаємодії. Форми і методи правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності суб'єктів, визначених інституційною складовою, віднесені автором до інструментально-технологічного елементу системи адміністративно-правових засад [8].

Виходячи з аналізу наукових розробок та з урахуванням специфіки нашого дослідження, вважаємо за можливе запропонувати власне визначення поняття адміністративно-правових засад, під якими розглядаємо сукупність основних методологічних характеристик та принципів регулювання суспільних відносин в окресленій сфері, яка встановлюється нормами адміністративного права та передбачає категоріальне, нормативно-правове і організаційно-управлінське забезпечення.

Щодо наступної категорії, яку ми відносимо до визначальних у нашому дослідженні — державної політики у сфері освіти, слід зазначити, що категорія «державна політика» достатньо чітко визначена як у наукових дослідженнях, енциклопедичних виданнях, так і в нормативно-правових актах. Певну неузгодженість останнім часом внесли використання термінів «державна політика» та «публічна політика», спричинене внаслідок синонімічного перекладу терміну «public policy», однак зазначений термін може мати окрім вищезгаданих ще і такі переклади, як суспільна політика, громадська політика, національна політика [9, с. 11–14]. В той же час наукові дослідження пропонують різні тлумачення зазначених термінів, у тому числі і такі, які характеризуються певними розбіжностями. Але

значна кількість дослідників вважає ці розбіжності несуттєвими. Як приклад можна навести позицію В. В. Тертички, який вважає, що за контекстом та змістовними особливостями адекватним поняттю «public policy» є термін «державна політика», а різницю між поняттями «державна політика» та «публічна політика» розглядає як чисто лінгвістичну [18, с. 6]. Г. В. Музиченко пропонує розглядати зазначені поняття як синоніми [13]. В той же час, ураховуючи наявність певних розбіжностей у науковому тлумаченні вищезазначених понять, ми повністю погоджуємося з думкою С. В. Ситник, яка досліджуючи різні варіанти змісту поняття «публічна політика» розглядає декілька дефініцій цього поняття, у тому числі і публічну політику як програму, що містить стратегії розвитку держави на рівні галузевої політики (у сфері охорони здоров'я, освіти, тощо) і стверджує, що у цьому разі поняття «публічної політики» тотожне розумінню поняття «державної політики» [15]. Виходячи з проблематики нашої роботи та керуючись зазначеним посиланням вважаємо за можливе і надалі в рамках нашого дослідження ототожнювати зазначені поняття.

Термін «державна політика» визначається енциклопедичним словником з державного управління як дії системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами для розв'язування сукупності взаємопов'язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності [7, с. 144].

Підручник з державної політики пропонує розглядати під поняттям державної політики сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [6, с. 8].

В частині аналізу змісту поняття «державна політика у сфері освіти» відразу вважаємо за необхідне вказати на достатньо часте використання дослідниками термінів «державна політика в галузі (сфері) освіти», «державна освітня політика» та «освітня політика», причому нерідко ототожнюючи вищенаведені поняття. Позицію авторів, які розглядають в якості синонімів перші два поняття вважаємо повністю обґрунтованою. Однак, на нашу думку, ототожнення понять «освітня політика» і «державна освітня політика» є категоріальною помилкою, яка фактично є відголоском пострадянських уявлень про державу, як єдиного політичного гравця в суспільстві.

Так, вже цитований енциклопедичний словник з державного управління пропонує розглядати політику як цілеспрямовану діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами,

державами й народами, або певну частину, програму чи напрям такої діяльності, а також сукупність засобів (інструментів) та методів (технік) для реалізації певних інтересів, тобто для досягнення певних цілей (звичайно, в певному соціальному середовищі) [7, с. 531], а освітню політику розглядає виключно як систему суспільних відносин між державою та суб'єктами надання освітніх послуг а також цілеспрямовану стратегію держави на створення сприятливих умов для розвитку закладів освіти та системи освіти в цілому, тобто звужуючи її до обсягу державної [7, с. 538].

На нашу думку зміст поняття «освітня політика» є суттєво ширшим за поняття «державна освітня політика». Подібне розширення відбувається в першу чергу за рахунок суттєвого збільшення кола суб'єктів освітньої політики, в якості яких можуть виступати громадяни, організації, суспільні класи, партії, етнос і держава [19], в той час, як суб'єктом державної освітньої політики може бути виключно держава, чи її відповідні органи влади.

Аналіз запропонованих вченими визначень поняття «державна політика у сфері освіти» вважаємо за доцільне розпочати з тези В. П. Андрущенка та В. Л. Савельєва щодо перспективності його нейтрально-інструментального характеру. При цьому цілі суб'єктів освітньої політики, в тому числі і держави автори пропонують визначати виключно в результаті здійсненого дослідження, а не а priori. «Мета освітньої політики розглядається як функція, а не як ідеологічно, цілісно визначений результат. А саме, політика (policy) — це діяльність держави та її різноманітних інституцій, спрямована на визначення того, що буде здійснюватись у суспільному секторі, в тому числі і в освіті» [4, с. 145].

Є. В. Красняков, здійснюючи системний аналіз державної політики в галузі освіти відносить її до загальнодержавної політики і зазначає, що її структура характеризується сукупністю цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти. Автор пропонує визначення поняття «державна політика в галузі освіти», яку розглядає як «... діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти» [10].

Н. Д. Шульга пропонує наступне доволі лаконічне, але змістовне визначення державної освітньої політики: «Державна освітня політика — це офіційно визначена, організована й цілеспрямована діяльність держави та підпорядкованих їй установ, спрямована

на функціонування і подальший розвиток системи освіти як провідного інституту демократичного суспільства» [20].

Аналіз зазначених визначень дає підстави для виділення головних ознак, які повинні бути включеними до поняття державної освітньої політики. В першу чергу — це означення держави та її інституцій або органів державної влади в якості суб'єкта зазначеної політики. Наступною ознакою є її цілеспрямованість, або стратегічний характер. Важливою ознакою державної освітньої політики, на якій неодноразово наголошували дослідники, є її системність — при цьому зазначене поняття відноситься як до суб'єктів політики, так і до їх діяльності. Визначальною характеристикою державної політики в галузі освіти є її випереджальний характер, спрямований як на функціонування, так і на розвиток. І, врешті-решт, вважаємо за доцільне підкреслити забезпечуючий характер державної політики в галузі освіти — держава повинна не лише визначити мету і цілі освітньої галузі, але і забезпечити їх досягнення. Таким чином актуальними є як формування вищезазначеної політики, так і її реалізація.

Виходячи з актуальності вищенаведених ознак пропонуємо наступне визначення: **державна політика у сфері освіти є стратегічно обумовленою системою дій органів публічної адміністрації, спрямованою на забезпечення функціонування і розвитку вітчизняної освітньої галузі.**

Таким чином аналіз досліджень, які стосуються категоріального аналізу понять «адміністративно-правові засади», «державна політика» та «державна політика у сфері освіти» дає нам підстави для формулювання визначення змісту поняття, яке є предметом нашого дослідження, а саме — адміністративно-правових засад формування та реалізації державної політики у сфері освіти.

До адміністративно-правових засад формування та реалізації державної політики у сфері освіти ми відносимо встановлену нормами адміністративного законодавства сукупність основних методологічних характеристик та принципів регулювання стратегічно обумовленої системи дій органів публічної адміністрації, спрямованої на організацію функціонування і розвитку вітчизняної освітньої галузі.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, с. 141.
2. Про вищу раду правосуддя Закон України від 21.12.2016 № 1798- VIII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, № 7–8, ст. 50.
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 40, ст. 527.
4. Андрущенко В. П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. — К.: Леся, 2010. — 368 с.
5. Божко В. М. Аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» через призму правових позицій Конституційного Суду України / В. М. Божко // Радник. Український юридичний портал. — URL: <http://radnuk.info/home/24188-2013-05-09-15-56-59.html>.
6. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. — К.: НАДУ, 2014. — 448 с.
7. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
8. Заброда Д. Г. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії / Д. Г. Заброда // Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал / Київ. нац. Ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ: Київський університет, 2012, № 2. — URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/180-administrativno-pravovi-zasady-sutnist-ta-zmist-katehoriyi-zabroda-d-h>.
9. Кілієвич О. Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки / О. Кілієвич. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. — 510 с.
10. Красняков Є. В. Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. В. Красняков // Віче — журнал Верховної Ради України, 2011, № 20. — URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2757/>
11. Литвин І. І. Адміністративно-правові засади діяльності навчальних закладів / І. І. Литвин // Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету, 2016, — № 3, с. 98–101. — URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/30.pdf.

12. Логвиненко Б. О. Адміністративно-правові засади медичного забезпечення органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Б. О. Логвиненко. — Дніпропетровськ, 2008. — 20 с.
13. Музиченко Г. В. Державна політика України: основи визначення та аналізу в межах політичної науки / Г. В. Музиченко // Global International Scientific Analytical project. — URL: <http://gisap.eu/ru/node/504>.
14. Панова Н. С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Панова Наталя Сергіївна; ОНЮА. — О., 2008. — 24 с.
15. Ситник С. В. Між теорією та практикою публічної політики (до відкриття нової спеціальності «Публічна політика та управління») / С. В. Ситник // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. — 2010. — Вип. 4. — С. 202–207. [URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2010_4_35.
16. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. 3.
17. Собакарь А. О., Ковалів М. В. Адміністративно-правові засади діяльності державних органів у сфері забезпечення національної безпеки / А. О. Собакарь, М. В. Ковалів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки, 2016. — URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_845_26.pdf.
18. Тертичка В. В. Аналіз державної політики і політологія / В. В. Тертичка // Політичний менеджмент. — 2004. — № 6 (9). — С. 3–22. — URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11100/01-Tertuchka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
19. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П. П. Шляхтун // Навчальний посібник / К.: Либідь, 2005. — 576 с. — URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1856.html>
20. Шульга Н. Д. Сутнісні характеристики поняття «державна освітня політика» / Н. Д. Шульга // НАДУ, 2012, № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>

References

1. Konstytutsiia Ukrainy / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, s. 141.
2. Pro vyshchu radu pravosuddia Zakon Ukrainy vid 21.12.2016 № 1798- VIII (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2017, № 7–8, st.50.
3. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 № 2411-VI (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2010, № 40, st.527.
4. Andrushchenko V. P. Osvitnia polityka (ohliad poriadku dennoho) / V. P. Andrushchenko, V. L. Saveliev. — К.: Lesia, 2010. — 368 s.
5. Bozhko V. M. Analiz spivvidnoshennia zmistu terminiv «zasada» i «pryntsy» cherez pryzmu pravovykh pozytsii Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy / V. M. Bozhko // Radnyk. Ukrainyskyi yurydychnyi portal / URL: <http://radnuk.info/home/24188-2013-05-09-15-56-59.html>.
6. Derzhavna polityka: pidruchnyk / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezyden- tovi Ukrainy; red. kol.: Yu. V. Kovbasiuk (holova), K. O. Vashchenko (zast. holovy), Yu. P. Surmin (zast. holovy) [ta in.]. — К.: NADU, 2014. — 448 s.
7. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia / uklad.: Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Mykhnenko ta in.; za red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho, Yu. P. Surmina. — К.: NADU, 2010. — 820 s.
8. Zabroda D. H. Administratyvno-pravovi zasady: sutnist ta zmist katehorii / D. H. Zabroda // Administratyvne pravo i protses: naukovopraktychnyi zhurnal / Kyiv. nats. Un-t im. Tarasa Shevchenka. — Kyiv: Kyivskyi universytet, 2012, № 2 / URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/180-administratyvno-pravovi-zasady-sutnist-ta-zmist-katehoriyi-zabroda-d-h>.
9. Kiliievych O. Anhlo-ukrainskyi glosarii terminiv i poniat z analizu derzhavnoi polityky ta ekonomiky / O. Kiliievych. — К.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2003. — 510 s.
10. Krasniakov Ye. V. Derzhavna osvithnia polityka: sutnist poniattia, systemnist, istoryko-politychni aspekty / Ye. V. Krasniakov // Viche — zhurnal Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2011, № 20. — URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2757/>
11. Lytvyn I. I. Administratyvno-pravovi zasady diialnosti navchalnykh zakladiv / I. I. Lytvyn // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal Zaporizkoho natsionalnogo universytetu, 2016, — № 3, s.98–101 / URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/30.pdf.
12. Lohvynenko B. O. Administratyvno-pravovi zasady medychnoho zabezpechennia orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo» / B. O. Lohvynenko. — Dnipropetrovsk, 2008. — 20 s.

13. Muzychenko H. V. Derzhavna polityka Ukrainy: osnovy vyznachennia ta analizu v mezhakh politychnoi nauky / H. V. Muzychenko // Global International Scientific Analytical project / URL: <http://gisap.eu/ru/node/504>.
14. Panova N. S. Administratyvno-pravovi zasady rozvytku derzhavnoho upravlinnia v suchasni Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Panova Natalia Serhiivna; ONIUA. — O., 2008. — 24 s.
15. Sytnyk S. V. Mizh teoriieiu ta praktykoiu publichnoi polityky (do vidkryttia novoi spetsialnosti «Publichna polityka ta upravlinnia») / S. V. Sytnyk // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin. — 2010. — Vyp. 4. — S. 202–207. [URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2010_4_35.
16. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. — K.: Naukova dumka, 1970–1980. — T. 3.
17. Sobakar A. O., Kovaliv M. V. Administratyvno-pravovi zasady diialnosti derzhavnykh orhaniv u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky / A. O. Sobakar, M. V. Kovaliv // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: yurydychni nauky», 2016 / URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_845_26.pdf.
18. Tertychka V. V. Analiz derzhavnoi polityky i politolohiia / V. V. Tertychka // Politychnyi menedzhment. — 2004. — № 6 (9). — S. 3–22 / URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11100/01-Tertuchka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
19. Shliakhtun P. P. Politolohiia (teoriia ta istoriia politychnoi nauky) / P. P. Shliakhtun // Navchalnyi posibnyk / K.: Lybid, 2005. — 576 s. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1856.html>
20. Shulha N. D. Sutnisni kharakterystyky poniattia «derzhavna osvitalia polityka» / N. D. Shulha // NADU, 2012, № 2 / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>

Машевська Оксана Петрівна

*аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України;
суддя*

Господарського суду Житомирської області

Машевская Оксана Петровна

*аспирант кафедры административного и финансового права
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины;
судья*

Хозяйственного суда Житомирской области

Mashevska Oksana

*Postgraduate Student of the Department of Administrative and Financial Law
of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
Judge of the Commercial Court of Zhytomyr Region*

Науковий керівник:

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Національний університет біоресурсів та природокористування України*

Научный руководитель:

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Research manager:

Kyrulo Volodymyr

*Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honoured Lawyer of Ukraine
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-3-3822

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ У НЕПРАВИЛЬНОМУ ЗАСТОСУВАННІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ

КОРРУПЦИОННЫЕ РИСКИ В НЕПРАВИЛЬНОМ ПРИМЕНЕНИИ ПРАКТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА

CORRUPTION RISKS IN WRONG APPLICATION TO PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF JUSTICE

Анотація. Згідно з назвою у статті розглядається питання наявності корупційних ризиків у неправильному застосуванні судами при розгляді справ практики Європейського суду з прав людини. Нагадаємо, що відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року суди застосовують при розгляді справ практику Суду як джерело права. Перехідні положення цього Закону, що діє в Україні більше десяти років, містять приписи щодо обов'язку вжиття державою заходів щодо включення питань оволодіння положеннями Конвенції та практики Суду до вимог професійного рівня окремих категорій суддів. Станом на 19 квітня 2018 під час офіційного відкриття проекту Ради Європи «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини», Верховний Суд визнав, що практика ЄСПЛ враховуватиметься для формування єдиної судової

практики, зокрема, і для мінімізації звернень українських громадян до ЄСПЛ. Викладене дає підстави дійти висновку, що до цього часу в Україні не було створено передумови для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України, до числа яких, без сумніву, належить навчання професійних суддів правильному застосуванню конвенційних положень при розгляді справ. Натомість судово практика засвідчує можливість застосування прецедентних висновків невідповідно їх змісту, що вказує про наявність корупційних ризиків у суддівському розсуді. Так, у статті розкрито сутнісний зміст конвенційних положень, сформованих у певних правових ситуаціях (казусах) та здійснено аналіз їх застосування в Україні на прикладі постанов Верховного Суду України (нині – Верховного суду) за останні декілька років. На підставі проведеного аналізу зроблено наступний висновок: неправильне застосування правових висновків Європейського Суду в одних випадках є наслідком неправильного тлумачення їх змісту, в інших – проявом корупції.

Ключові слова: мирне володіння майном, легітимні очікування, незаконність набуття права власності, втручання держави в право власності, відсутність мотивації, судово дискреція, корупційні ризики, необґрунтоване застосування практики Європейського Суду з прав людини.

Аннотация. Согласно названию в статье рассматривается вопрос наличия коррупционных рисков в неправильном применении судами при рассмотрении дел практики Европейского суда по правам человека. Напомним, что согласно статье 17 Закона Украины «О выполнении решений и применении практики Европейского суда по правам человека» от 23 февраля 2006 суды применяют при рассмотрении дел практику Суда как источник права. Переходные положения этого Закона, действует в Украине более десяти лет, содержат предписания об обязанности принятия государством мер по включению вопросов овладения положениями Конвенции и практики Суда с требованиями профессионального уровня отдельных категорий судей. По состоянию на 19 апреля 2018 во время официального открытия проекта Совета Европы «Поддержка выполнения Украиной решений Европейского суда по правам человека», Верховный Суд признал, что практика ЕСПЧ будет учитываться для формирования единой судебной практики, в том числе и для минимизации обращений украинских граждан в ЕСПЧ. Изложенное дает основания сделать вывод, что к этому времени в Украине не были созданы предпосылки для уменьшения числа заявлений в Европейский суд по правам человека против Украины, в число которых, несомненно, относится обучение профессиональных судей правильному применению конвенционных положений при рассмотрении дел. Зато судебная практика показывает возможность применения прецедентных выводов не по их содержанию, указывает о наличии коррупционных рисков в судебном усмотрении. Так, в статье раскрыто сущностное содержание конвенционных положений, сложившихся в определенных правовых ситуациях (казусах) и осуществлен анализ их применения в Украине на примере постановлений Верховного Суда Украины (ныне – Верховного суда) за последние несколько лет. На основании проведенного анализа сделан следующий вывод: неправильное применение правовых заключений Европейского Суда в одних случаях является следствием неправильного толкования их содержания, в других – проявлением коррупции.

Ключевые слова: мирное владение имуществом, легитимные ожидания, незаконность приобретения права собственности, вмешательство государства в право собственности, отсутствие мотивации, судебная дискреция, коррупционные риски, необоснованное применение практики Европейского Суда по правам человека.

Summary. According to the title the article is concerned with the issue of corruption risks in wrong application to consideration of a trial practice of the European Court of Human Rights. As is known, according to the article 17 of the Law of Ukraine «Implementation of judgments and application to practice of the European Court of Human Rights» from February 23rd, 2006 courts adopt practice of the European Court as a source of law. Transitional dispositions of this law, which is in force in Ukraine for more than 10 years, contain provisions towards the obligation of the state to take measures for inclusion of issues of mastering the principles of the Convention and the practice of the Court for professional level requirements for certain categories of judges. On the 19th of April during the official opening of the European Council's project «Maintenance for implementation of the European Court's judgments by Ukraine», the Supreme Court recognized that practice of the European Court would be allowed for formation common jurisdiction, in particular, to minimize appeals of Ukrainian citizens to the European Court. So, prerequisites have not been created thus far, for reducing the number of applications to the European Court of Human Rights against Ukraine, it includes special training for professional judges on the correct application of the Convention's provisions in dealing with cases. Instead, judicial practice certifies that precedent finding can't be applicable in accordance to their content, which indicates to the corruption risks at the judge's discretion. Thus, the article exposes the content of conventional provisions, which were formed in certain legal situations (casuses). Also, there was analyzed its application in Ukraine on the example of Supreme Court's decisions during last years. On the basis of the analysis, the following conclusion was drawn: the wrong application of the legal conclusions of the European Court in some cases results in the misinterpretation of its content, while in others it is a manifestation of corruption.

Key words: peaceable possession, legitimate expectations, illegal ownership acquiring, state interference in property rights, lack of motivation, judicial discretion, corruption risks, groundless application to the practice of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Сучасна наукова доктрина поділяє корупційні ризики у судовій системі на дві стадії: ті, що діють на момент прийняття судді на посаду та ті, що діють безпосередньо у процесі перебування судді на займаній посаді. Дискреційні повноваження судді віднесено до внутрішніх корупційних ризиків судової системи. Зокрема, наукою визнається, що на суддівську дискрецію впливають певні особливості самої справи, зокрема її складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли перед суддею постає проблема вибору не лише між законним й незаконним рішенням, а й між декількома рішеннями, коли кожне з них формально відповідає закону. Та в рамках поставленої проблеми йтиметься про підстави суддівського вибору між рішенням, яке формально відповідає закону та рішенням, що виходить за його межі, однак може бути переконливо обґрунтованим конвенційними положеннями в інтересах однієї із сторін справи.

Наразі в Україні відсутні доктринальні дослідження наявності корупційних ризиків у неправильному застосуванні національними судами прецедентної практики Європейського Суду з прав людини, проведеного, насамперед, з використанням емпіричного методу пізнання (вивчення судової практики). Оскільки рішення Європейського суду є джерелом права, важливо дослідити мотивацію їх застосування в судовому рішенні в конкретній справі, зокрема, чи спрямована вона на імплементацію суті конвенційних положень в правове життя України, чи керована іншою метою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми корупційних ризиків загалом, та у судовій системі, зокрема, у своїх працях звертались такі зарубіжні науковці, як М. Абрамова, О. Абросимова, Д. Альбіні, А. Буров, Л. Воскобитова, Л. Габріель, Л. Гевелінг, С. Гурієва, Р. Грінберг, П. Джерелі, П. Кабанов, Г. Калугін, А. Кирпичников, І. Клямкін, М. Колоколов, С. Ліпсет. Представниками відчизненої наукової думки, які займалися розробленням цього питання є Ю. Баулін, В. Долежан, О. Дульський, А. Закалюк, В. Зеленецький, В. Курило, О. Кальман, М. Камлик, О. Капліна, Л. Лобойко, І. Марочкін, О. Марочкін, Н. Матюхіна, М. Мельник, Л. Москвич, І. Назаров, В. Настюк, Є. Невмержицький, В. Нор, О. Овсяннікова, С. Омельченко, О. Овчаренко, Ю. Полянський, С. Прилуцький, П. Панталієнко, М. Руденко, А. Редька, А. Сафоновенко, В. Сердюк, С. Серьогін, В. Тацій та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є довести наявність корупційних ризиків у неправильному застосуванні національними судами прецедентної

практики Європейського Суду з прав людини на прикладах розгляду спорів у сфері відносин власності.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнаним є висновок про те, що система прецедентного права робить прозорою і передбачуваною судову систему, оскільки суд нижчого рівня не зможе за аналогічних обставин відступити від правила, закріпленого в цьому рішенні. За таких обставин втрачає сенс чинити тиск на суд, зменшується кількість скарг і знижується рівень корупції, оскільки ніхто не зможе діяти в аналогічній справі інакше, як у попередній.

Вже більше 10 років судова практика України на підставі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року [1] рухається у напрямку використання обов'язкових правил поведінки у типових ситуаціях, сформульованих у рішеннях ЄСПЛ.

Та судова система так і не стала передбачуваною, оскільки для вмотивування прийнятих рішень конвенційні положення в окремих справах застосовуються суддями або у спотвореному тлумаченні, ніж те, яке насправді було у них закладено, або не застосовуються у розгляді тих справ, де вони є необхідним джерелом права для врегулювання спірних відносин, оскільки закон, що їх регулює, не є справедливим або ж взагалі відсутній. Надмірний формалізм при доступі до суду всіх інстанцій, триваючий більше десяти років конфлікт юрисдикцій, відверте ігнорування змістом конвенційних положень, вся ця судова практика знижує рівень легітимності органів судової влади та нівелює мету прийнятого Україною Закону [1] — запобігти подальшим порушенням Конвенції [2] і, як наслідок, запобігти подальшим аналогічним порушенням на стадії використання національних засобів правового захисту прав.

Причин такого правозастосування конвенційних положень є декілька. Та автор виокремлює одну з них — це невжиття на законодавчому рівні достатніх заходів щодо включення питань оволодіння положеннями Конвенції та практики Суду до програм первинної підготовки та підвищення кваліфікації суддів, як це було передбачено у прикінцевих положеннях Закону [1].

І як наслідок, в Україні не відбулася глибока імплементація судової практики Європейського суду в правове життя, а лише створена її імітація у спосіб механічного посилання на відповідні рішення суду [3] в судових актах, та, в окремих випадках, далеко не по суті цих рішень.

Питання правильності застосування національними судами практики Європейського суду з прав людини мало б привернути увагу, передусім Верхов-

ного Суду України, оскільки остання є орієнтиром для забезпечення сталості і єдності судової практики правозастосування законодавства України. Суд, хоча і не діє як четверта інстанція, однак вправі ставити рішення національних судів під сумнів на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо їхні висновки можна вважати свавільними або явно необґрунтованими [4].

Та експерти, які підбивали результати моніторингу стану незалежності суддів, проведеного за ініціативою Ради суддів України влітку 2012 року, звернули увагу на відсутність у судовій системі дієвих правових механізмів забезпечення однакового застосування законодавства та формування стабільної судової практики задля унеможливлення впливу на суди та суддів, що породжують факти судового рейдерства і так званого «вибіркового правосуддя» [5].

Варто відзначити, що станом на 2012 рік фактично йшлося про відсутність єдиної судової практики правозастосування національного законодавства, а не практики Європейського суду. Однак в цілому висновок є загальним і до правозастосування конвенційних положень.

Коментуючи у 2013 році результати проведеного моніторингу незалежності суддів, очільник Верховного Суду України, посилаючись на рішення Європейського суду з прав людини «Брумереску проти Румунії», звернув увагу на те, що забезпечення єдності судової практики потрібне тому, що воно є нічим іншим, як реалізацією принципу правової визначеності, який забезпечує прогнозованість судових рішень і стабільність правового регулювання [6].

Цілком поділяючи вищевикладені доводи, автор вважає, що неможливо досягнути єдності правозастосування по судовій вертикалі без належної мотивації рішень найвищого судового органу держави зорієнтованої на юридичні канони Європейського правового простору, оскільки прецедент стає джерелом права не тільки в силу статусу органу, що його створив, а й з огляду на його переконливість [7].

Відомо, що концепція «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод, яка охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) — як матеріальних, так і нематеріальних [8]. Важливо пам'ятати, що у Законі України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн.

Для судової практики України найбільш проблемним виявилось застосування рішення Європейського

суду з прав людини від 24 червня 2003 року у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» (Stretch v. the United Kingdom) [9].

Як вбачається з цього рішення заявнику у справі не було продовжено договір оренди земельної ділянки після закінчення строку його дії, не дивлячись на те, що договір таке право передбачав, а порушень зобов'язань з боку заявника допущено не було.

Виходячи зі змісту пунктів 32–35 цього рішення майном у значенні статті 1 Протоколу 1 до Конвенції вважається законне та обґрунтоване очікування набути майно або майнове право за договором, укладеним з органом публічної влади.

Незастосування цитованого рішення Європейського суду Верховним Судом України для захисту права орендаря на поновлення договору оренди землі державної форми власності на новий строк за приписами ст. 33 Закону України «Про оренду землі», розцінено суддею М. Гусаком, як несправедливість [10].

Та рішення у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» набуло широкого застосування національними судами при вирішенні спорів щодо права оренди земельних ділянок (нерухомого майна) державної або комунальної власності та щодо набуття права власності на них через висновок Європейського суду про те, що **«наявність порушень з боку органу публічної влади при укладенні договору щодо майна не може бути підставою для позбавлення цього майна іншої особи, яка жодних порушень не вчинила»**.

Прочитавши у далекому 2007 році у відповідній частині це рішення Європейського суду у спорі, що виник за результатами конкурсу з продажу пакета акцій ВАТ «Нікопольський завод феросплавів», Верховний Суд України мотивував підстави його застосування таким чином: **«самі по собі допущені органами публічної влади порушення при визначенні умов та порядку приватизації не можуть бути безумовною підставою для визнання приватизаційних договорів недійсними, повернення приватизованого майна державі в порушення права власності покупця**, якщо вони не допущені внаслідок винної, протиправної поведінки самого покупця» [11].

В подальшому, а це період 2013–2017 років, Верховний Суд України почав констатувати випадки застосування судами нижчого рівня рішення у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» невідповідно до його змісту, про що доводять наступні його висновки:

– рішення Європейського суду не може бути безумовним прецедентом при розгляді справи, де вибуття земельної ділянки з комунальної

- власності у приватну відбулося незаконно і шляхом вчинення кримінально караних дій [12];
- існують відмінності між рішенням Європейського суду у справі, в якій законне походження майна особи не оспорується, і справами стосовно позбавлення особи власності на майно, яке набуто злочинним шляхом або стосовно якого припускається, що воно було придбане незаконно [13];
 - висновок про задоволення заяви Стретч не повинен бути для суду безумовно обов'язковим «керівництвом до дії», оскільки правовідносини, пов'язані з вибуттям об'єкта із комунальної власності, становлять суспільний публічний інтерес, а незаконність рішення органу місцевого самоврядування, на підставі якого об'єкт вибув із комунальної власності, такому суспільному інтересу не відповідає [14];
 - безпідставним є посилання на рішення Європейського суду у справі, в якій встановлено незаконність набуття особою права власності на земельну ділянку для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд площею 0,25 га замість встановлених законом 0,12 га [15];
 - не виправданим є застосування національними судами рішення Європейського суду без встановлення дійсності волевиявлення особи на створення фермерського господарства, тобто чи насправді виникли та існують законні сподівання особи на здійснення майнового права — оренду землі, чи вважаються такі сподівання практичними у своїй реалізації [16];
 - для застосування рішення Європейського суду необхідно встановити наявність тих обставин, які є підставою для його застосування у конкретній справі [17];
 - рішення Європейського суду необхідно не цитувати, а застосовувати, оскільки правовідносини, пов'язані з вибуттям земель із державної власності, становлять «суспільний», «публічний» інтерес, а незаконність (у разі її встановлення судом) рішення органу місцевого самоврядування, на підставі якого земельна ділянка вибула з державної власності, такому суспільному інтересу не відповідає [18];
 - ігнорування рішення Європейського суду має місце у випадку неврахування судом переважного перед іншими особами права наймача, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, на укладання договору найму на новий строк [19].

Вищенаведені випадки із судової практики переконливо доводять можливість застосування рішення

у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» всупереч публічному порядку набуття права оренди / власності на майно держави/територіальної громади за рішеннями органів публічної влади та укладеними на їх підставі правочинами [20].

У 2015 році учасники міжнародної конференції з права власності у висновках та рекомендаціях щодо питань, пов'язаних із правом власності, захистом права на мирне володіння майном у практиці Європейського суду з прав людини, а також окремих аспектів регулювання відносин власності та захисту права власності в українському законодавстві визнали, що рішення ЄСПЛ у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» в жодному разі не є достатньою перешкодою для витребування в особи незаконно й недобросовісно відчуженого майна. Якщо судом встановлено незаконність набуття права власності, відсутні підстави застосовувати концепцію «легітимних очікувань» або надати їй перевагу порівняно з нормами ст. 19 Конституції України та Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) про набуття права власності [21].

Експерти, які оцінювали ефективність проведених в Україні судових реформ у 2016 році, виявили корупційні ризики у дев'яти сферах судової влади, які можуть призводити до корумпованості суддів, а також визнали, що наявність (ймовірність) виникнення проявів корупції у судовій системі уможливується поганими чи нечіткими законами і положеннями, які регулюють судові процедури [22]. Однак корупційні ризики не виявлено у судовій практиці правозастосування в цілому, та у неправильному застосуванні практики Європейського суду з прав людини, зокрема.

19 квітня 2018 року відбулося офіційне відкриття проекту Ради Європи «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини». Верховний Суд визнав, що застосування практики та досвіду ЄСПЛ має велике практичне значення для національних судів та що найвищий судовий орган працює, зокрема, над формуванням єдиної судової практики [23].

Наразі застосування судами рішення ЄСПЛ у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» Верховним Судом оцінюється як обґрунтоване [24], а доводи учасників судового процесу щодо його незастосування до спірних відносин — безпідставними [25].

Водночас варто мати на увазі, що у більшості рішень ЄСПЛ вказує на критерії та обставини, які мають бути оцінені, та пропонує способи їх оцінки, проте кінцевий результат вирішення спору (задовольнити позов чи відмовити в його задоволенні) належить до сфери розсуду національного суду [21].

Національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судді у виборі практики Європейського суду для вирішення конкретного спору, способі її тлумачення та підставами для застосування. Та оскільки розсуд, який виникає у межах дискре-

ційного повноваження, не врегульовано правом [26], одного лише застереження про те, що свобода розсуду національного суду не є необмеженою [27] недостатньо для недопущення корупційних проявів у правозастосуванні конвенційних положень.

Література

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006р., № 3477-IV / Відомості Верховної Ради України — 2006. — № 30. — Ст. 1114.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, від 04.11.1950, ідентифікатор 995-004 / Офіційний вісник України — 1998р. — № 13/ № 32 від 23.08.2006. — с. 270.
3. Курило Володимир, Пантелієнко Петро Судовий прецедент у судовій системі України: окремі аспекти практики реалізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2016_5/part_1/19.pdf.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 05.02.2015 року у справі «Бочан проти України», п. 61 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a43/page
5. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні — 2012 / Вісник центру суддівських студій. Інформаційний бюлетень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.judges.org.ua/article/visnik_m.pdf
6. Романюк Ярослав Забезпечення єдності судової практики Верховним судом України: реформа потребує продовження / Газета «Юридична практика». — 15 березня 2013. — Ст. 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/\\$FILE/5-9_str.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/$FILE/5-9_str.pdf)
7. Дем'янова О. В. Інструментальні аспекти змісту доктрини верховенства права та перспективи її реалізації в цивільному судочинстві України / О. В. Дем'янова // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 6. — С. 73–76 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>
8. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. — 2-ге вид. випр., допов. — К., 2015. — 208 с. ISBN 978-966-2310-29-0 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.06.2003 року у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>
10. Постанова Верховного Суду України від 01 жовтня 2013 року в адміністративній справі № 21-345а13, № 35669789 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
11. Постанова Верховного Суду України від 14 березня 2007 року в адміністративній справі № 21-8во07, № 3384429 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
12. Постанова Верховного Суду України від 18 вересня 2013 року у цивільній справі № 6-92цс13, № 33890138 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
13. Постанова Верховного Суду України від 16 січня 2015 року у цивільній справі № 6-2510цс15, № 54689087 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
14. Постанова Верховного Суду України від 05 жовтня 2016 року у господарській справі № 916/2129/15, № 62058323 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
15. Постанова Верховного Суду України від 02 березня 2016 року у цивільній справі № 6-427цс15, № 57169336 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
16. Постанова Верховного Суду України від 11 травня 2016 року у цивільній справі № 6-2903цс15, № 57899677 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
17. Постанова Верховного Суду України від 15 березня 2017 року у господарській справі № 916/2130/15, № 66119027 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
18. Постанова Верховного Суду України від 05 липня 2017 року у господарській справі № 911/3285/14, № 67721627 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
19. Постанова Верховного Суду України від 17 травня 2017 року у господарській справі № 914/433/16, № 66775088 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
20. Постанова Верховного Суду України від 13 квітня 2016 року у цивільній справі № 6-1528цс15 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf\(documents\)/E20EA25D2D884EC0C2257FB8001FBD24](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf(documents)/E20EA25D2D884EC0C2257FB8001FBD24)

21. У ВСУ підсумували рекомендації щодо захисту права власності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/120218u_verhovnomu_sudi_pidsumovali_rekomendacii_schodo_zahistu_pr.html
22. Корупційні ризики останніх реформ у судовій системі України. Автор: д-р Вікторія Дженнетт, експерт з питань судової реформи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2018/02/NJ_Judicial_Corruption_Risks_Report_2017_UKR-1.pdf
23. Рада Європи презентувала новий Проект «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://vkksu.gov.ua/ua/news/rada-ewropi-priezientuwala-nowij-proiekt-pidtrimka-wikonannia-ukrainoiu-rishien-ewropejskogo-sudu-z-praw-liudini/>
24. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20 березня 2018 року у господарській справі № 909/359/17, 73160574 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
25. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22 березня 2018 року у господарській справі № 910/187/17, 73081448 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>
26. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018
27. Рішення Європейського суду з прав людини від 03 квітня 2008 року у справі «Пономарьов проти України», п. 40 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434

References

1. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006r., № 3477-IV /Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2006. — № 30. — St. 1114.
2. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, vid 04.11.1950, identyfikator 995–004// Ofitsiinyi visnyk Ukrainy — 1998r. — № 13/ № 32 vid 23.08.2006/, stor. 270
3. Volodymyr Kurylo, Petro Panteliienko. Sudovi pretsedent u sudovii systemi Ukrainy: okremi aspekty praktyky realizatsii [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://vjhr.sk/archive/2016_5/part_1/19.pdf.
4. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 05.02.2015 roku u spravi «Bochan proty Ukrainy», p.61 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a43/page.
5. Monitorynh stanu nezalezhnosti suddiv v Ukraini — 2012 /Visnyk tsentru suddivskykh studii. Informatsiinyi biuleten [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.judges.org.ua/article/visnik_m.pdf.
6. Yaroslav Romaniuk. Zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky Verkhovnym sudom ukrainy: reforma potrebuie prodovzhennia//Hazeta «Iurydychna praktyka». — 15 bereznia 2013. — St.5 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/\\$FILE/5-9_str.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1166672bc6dad5f4c2257b5d0030c241/$FILE/5-9_str.pdf).
7. Demianova O. V. Instrumentalni aspekty zmistu doktryny verkhovenstva prava ta perspektyvy yii realizatsii v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy / O. V. Demianova // Porivnialno-analitychne pravo. — 2014. — No 6. — S. 73–76. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>.
8. Fulei T. I. Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni pravosuddia: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv. — 2-he vyd. vypr., dopov. — K., 2015. — 208 s. ISBN978-966-2310-29-0 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>.
9. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 24.06.2003 roku u spravi «Stretch proty Spoluchenohto Korolivstva» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.scourt.gov.ua/>.
10. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 01 zhovtnia 2013 roku v administratyvni spravi № 21–345a13, № 35669789 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
11. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 14 bereznia 2007 roku v administratyvni spravi № 21–8vo07, № 3384429 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
12. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 18 veresnia 2013 roku u tsyvilni spravi № 6–92tss13, № 33890138 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
13. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 16 sichnia 2015 roku u tsyvilni spravi № 6–2510tss15, № 54689087 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
14. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 05 zhovtnia 2016 roku u hospodarskii spravi № 916/2129/15, № 62058323 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
15. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 02 bereznia 2016 roku u tsyvilni spravi № 6–427tss15, № 57169336 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

16. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 11 travnia 2016 roku u tsyvilnii spravi № 6–2903tss15, № 57899677 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
17. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 15 bereznia 2017 roku u hospodarskii spravi № 916/2130/15, № 66119027 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
18. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 05 lypnia 2017 roku u hospodarskii spravi № 911/3285/14, № 67721627 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
19. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 17 travnia 2017 roku u hospodarskii spravi № 914/433/16, № 66775088 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
20. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 13 kvitnia 2016 roku u tsyvilnii spravi № 6–1528tss15 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf\(documents\)/E20EA25D2D884EC-0C2257FB8001FBD24](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf(documents)/E20EA25D2D884EC-0C2257FB8001FBD24).
21. U VSU pidsumuvaly rekomendatsii shchodo zakhystu prava vlasnosti [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zib.com.ua/ua/print/120218u_verhovnomu_sudi_pidsumuvali_rekomendacii_shchodo_zahistu_pr.html.
22. Koruptsiini ryzyky ostannikh reform u sudovii systemi Ukrainy. Avtor: d-r Viktoriia Dzhennett, ekspert z pytan sudovoi reformy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2018/02/NJ_Judicial_Corruption_Risks_Report_2017_UKR-1.pdf.
23. Rada Yevropy prezentovala novyi Proekt «Pidtrymka vykonannia Ukrainoiu rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://vkksu.gov.ua/ua/news/rada-ewropi-prieziuntuwala-nowij-proiekt-pidtrimka-wikonannia-ukrainoiu-rishien-ewropejskogo-sudu-z-prav-liudini/>.
24. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 20 bereznia 2018 roku u hospodarskii spravi № 909/359/17, 73160574 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
25. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 22 bereznia 2018 roku u hospodarskii spravi № 910/187/17, 73081448 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
26. Naukovyi vysnovok shchodo mezh dyskretnoho povnovazhennia subiekta vladnykh povnovazhen ta sudovoho kontroliu za yoho realizatsiieiu [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018.
27. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 03 kvitnia 2008 roku u spravi «Ponomarov proty Ukrainy», p.40 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434.

Мота Андрій Федорович

кандидат юридичних наук, доцент, докторант

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Mota Andrei Fedorovich

кандидат юридических наук, доцент, докторант

*Национальная академия Государственной пограничной службы Украины
имени Богдана Хмельницкого*

Mota Andriy

PhD, Associate Professor, doctoral

*National Academy of State Border Guard Service of Ukraine
the name of Bogdan Khmelnytsky*

ВІКТИМНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ, ПРОТИДІЮ ЯКІЙ ЗДІЙСНЮЄ ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА

ВИКТИМНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕЛЕГАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ, ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОТОРОЙ ОСУЩЕСТВЛЯЕТ ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОГРАНИЧНАЯ СЛУЖБА

VICTIMAL FEATURES OF ILLEGAL MIGRATION, COUNTERACTION TO WHICH IS CARRIED OUT BY THE STATE BORDER GUARD SERVICE

Анотація. У статті з'ясовуються віктимні особливості нелегальної міграції, протидію якій віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України. Крім того, автор аналізує нормативні акти, які стосуються статусу жертв, а також деліктологічні та кримінологічні дослідження.

Міграційні процеси, в тому числі нелегальні, розглядаються як небезпека переважно потенційно, з певним ступенем імовірності. Пов'язано це з тим, що не існує безпосереднього зв'язку між незаконним в'їздом на територію держави чи перебуванням там і заподіянням шкоди мігрантом у результаті цього якій-небудь жертві. Натомість, автор аналізує дві групи ситуацій, коли нелегальний мігрант може перетворитися на постраждалого.

Зроблено висновок, що віктимологічна оцінка нелегальної міграції розширює розуміння цього негативного явища, в порівнянні з його суто нормативним змістом. Її небезпека пов'язується із торгівлею людьми, що зазвичай має транскордонний характер, незаконним переправленням осіб через державний кордон способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи. Переміщення мігранта в інший правовий простір (на територію іншої держави) полегшує можливість злочинної діяльності, спрямованої проти нього. У статті наведено відомості Адміністрації Держприкордонслужби України, Генеральної прокуратури України та Міністерства соціальної політики України, що вказують на зростання кількості випадків торгівлі людьми у співвідношенні з іншими міграційними правопорушеннями.

Також звернута увага на небезпечний потенціал значної кількості жертв у процесі нелегальної міграції. На це вказують дані міжнародних гуманітарних організацій. Тому, прикордонний контроль має за мету не лише протидію правопорушенням, пов'язаним з незаконним перетинанням державних кордонів, але й гуманітарний зміст.

Автором запропоновано відображення віктимологічної інформації в загальнодержавних профілях ризиків, що можуть використовуватися в діяльності Державної прикордонної служби України, а також нормативне закріплення спеціальних підстав звільнення від адміністративної відповідальності в разі вчинення низки міграційних правопорушень.

Ключові слова: віктимність, жертва, нелегальна міграція, прикордонна служба.

Аннотация. В статье исследуются виктимные особенности нелегальной миграции, противодействие которой отнесено к компетенции Государственной пограничной службы Украины. Кроме того, автор анализирует нормативные акты, касающиеся статуса жертв, а также деликтологические и криминалогические исследования.

Миграционные процессы, в том числе нелегальные, рассматриваются как опасность преимущественно потенциально, с определенной степенью вероятности. Связано это с тем, что не существует непосредственной связи между незаконным въездом на территорию государства или пребыванием там и причинением вреда мигрантом в результате этого какой-либо жертве. Вместе с тем, автор анализирует две группы ситуаций, когда нелегальный мигрант может превратиться в пострадавшего.

Сделан вывод, что виктимологическая оценка нелегальной миграции расширяет понимание этого негативного явления, по сравнению с его сугубо нормативным содержанием. Ее опасность связывается с торговлей людьми, которая обычно имеет трансграничный характер, незаконной переправкой людей через государственную границу способом, опасным для жизни или здоровья человека. Перемещение мигранта в другой правовое пространство (на территорию другого государства) облегчает возможность преступной деятельности, направленной против него. В статье приведены сведения Администрации Госпогранслужбы Украины, Генеральной прокуратуры Украины и Министерства социальной политики Украины, указывающие на рост числа случаев торговли людьми в соотношении с другими миграционными правонарушениями.

Также обращено внимание на опасный потенциал значительного количества жертв в процессе нелегальной миграции. На это указывают данные международных гуманитарных организаций. Поэтому, пограничный контроль имеет целью не только противодействие правонарушениям, связанным с незаконным пересечением государственных границ, но и гуманитарное содержание.

Автором предложено отображения виктимологической информации в общегосударственных профилях рисков, которые могут использоваться в деятельности Государственной пограничной службы Украины, а также нормативное закрепление специальных оснований освобождения от административной ответственности в случае совершения ряда миграционных правонарушений.

Ключевые слова: виктимность, жертва, нелегальная миграция, пограничная служба.

Summary. Victimal features of illegal migration, the counteraction of which is within the competence of the State Border Guard Service of Ukraine are analyzed in the article. Legal acts which regulate the status of victims are investigated. In addition, the author takes into account delictical and criminological research.

Migration processes, including illegal ones, are considered as a danger mainly potentially, with a certain degree of probability. This is due to the fact that there is no direct connection between the illegal entry into the territory of the state or the stay there and the consequence of this as a result of harm to any victim by the migrant. Instead, the author analyzes two groups of situations where an illegal migrant can turn into a victim.

It is concluded that the victimological evaluation of illegal migration expands the understanding of this negative phenomenon, in comparison with its purely normative content. Its danger is associated with human trafficking, which usually has a transboundary nature, the illegal transfer of persons across the state border in a way that is dangerous for a person's life or health. Moving a migrant into another legal space (on the territory of another state) facilitates the possibility of criminal activity directed against him. Information from the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine, the Prosecutor General's Office of Ukraine and the Ministry of Social Policy of Ukraine, which indicate an increase in the number of cases of human trafficking in relation to other migratory offenses, is given in the article.

Also, the dangerous potential of a significant number of victims in the process of illegal migration is drawn attention. Data from international humanitarian organizations indicate this. Therefore, border control is aimed not only at counteracting the offense connected with illegal crossing of state borders, but also the humanitarian content.

The author suggests the mapping of victimological information in national risk profiles that can be used in the State Border Guard Service of Ukraine, as well as the normative consolidation of special grounds for exemption from administrative liability in the event of a series of migration offenses.

Key words: victimization, victim, illegal migration, border service.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сфері охорони державних кордонів залишається актуальним завданням протидія нелегальній міграції. За даними Всесвітнього економічного форуму масову міграцію віднесено до десяти найбільш впливових глобальних ризиків

у 2018 році [1]. Оскільки, таке явище існує тривалий час та здатне призводити до загострення ситуації, що засвідчує досвід Європейського Союзу, виникає потреба в науково обґрунтованих підходах до розуміння механізму поведінки нелегальних мігрантів, які в багатьох випадках перетворюються на жертв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Предметом наукових досліджень у середині ХХ сторіччя стали перш за все особливості поведінки тих чи інших осіб, які постраждали в результаті вчинення злочинів. Згодом дослідження про жертву оформилися в окремий науковий напрям, який вивчає не лише наслідки впливу злочинів на особу і схильність її до цього, але й причини віктимної поведінки в результаті усіх можливих соціальних та природних явищ. Наукові праці О. В. Кузьменко, О. А. Малиновської, О. І. Піскуна, О. І. Савченка, Ю. І. Римаренка, Н. П. Тиндик та деяких інших авторів сформулювали теоретичне підґрунтя розуміння причин та місця особи в міграційних процесах. У силу правової оцінки нелегальної міграції набувають значення дослідження, проведені такими вченими як Є. В. Додін, В. І. Олєфір, О. І. Остапенко, що стосуються процесуального статусу потерпілих у провадженні в справах про адміністративні правопорушення, віктимності та моральності в адміністративній деліктології.

Це підтверджує комплексний характер наукових уявлень про віктимність правопорушень, пов'язаних з нелегальною міграцією, що повинні враховувати досягнення в сфері адміністративної деліктології, кримінології, міграційного права та деяких інших суспільних наук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є віктимологічна характеристика нелегальної міграції, протидію якій віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України (надалі — Держприкордонслужба України). Встановлення віктимних особливостей міграційних правопорушень розглядається як частина наукового супроводу організації охорони державного кордону, що повинна відповідати сучасним тенденціям реалізації політики в сфері прикордонної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У силу положень п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» нелегальний мігрант це адміністративний правопорушник. Незаконне перетинання державного кордону, порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні (законодавчо визначені форми нелегальної міграції) є адміністративними деліктами з так званими формальними складами, що тягнуть за собою відповідальність без заподіяння шкідливих наслідків. Уявити шкоду потерпілим у результаті вчинення таких проступків, механізм яких зводиться до порушення встановлених правил

складно в силу комплексного розуміння ст. 269 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Згідно її положень потерпілою є особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і така особа може бути опитана як свідок [2]. Отже, в процесуальному розумінні законодавства про адміністративну відповідальність потерпілий це лише людина.

Безумовно, що адміністративно карана нелегальна міграція завдає шкоди правопорядку, і зважаючи на її транскордонний характер не тільки якої-небудь однієї країни. Тому, для віктимної характеристики нелегальної міграції набуває значення сформульована в кримінології позиція про відсутність тотожності понять «жертва» і «потерпілий». Так, на думку О. М. Гуміна та І. М. Зубача, «потерпілий набирає свого правового статусу з усіма можливими наслідками у процесуальному порядку. Поняття «жертва» характеризує певний соціальний зміст особи, що постраждала від злочину, незалежно від юридичного оформлення» [3, с. 317].

За такого підходу жертвами нелегальної міграції як соціального явища може бути невизначене коло осіб. В. О. Туляков зазначає, що «проблема класифікації жертв злочинів аж ніяк не зводиться винятково до фізичних осіб. Вимагає особливої уваги і розробка класифікації жертв злочину стосовно до юридичних осіб, інших формальних і неформальних соціальних груп і колективів. У недалекому майбутньому, в зв'язку з інтернаціоналізацією кримінальної активності і ростом зловживань владою з боку державних і міждержавних формувань, буде необхідною і класифікація соціальних спільнот як жертв транснаціональних і міжнародних злочинів» [4, с. 12].

Слід визнати, що міграційні процеси, в тому числі нелегальні, розглядаються як небезпека переважно потенційно, з певним ступенем імовірності. Пов'язано це з тим, що не існує безпосереднього зв'язку між незаконним в'їздом на територію держави чи перебуванням там і заподіянням у результаті цього мігрантом шкоди якій-небудь жертві. В причинно-наслідковому ланцюжку (перебігу подій), що передбачає настання негативних наслідків для життя, здоров'я, власності та інших суб'єктивних прав особи повинно бути інше протиправне діяння. Перш за все, йде мова про злочини іноземців та осіб без громадянства, які безпосередньо впливають на безпеку і розглядаються як показник одного з міграційних ризиків.

Однак, у механізмі нелегальної міграції в якості жертви переважно опиняється сам мігрант, який вдається до незаконних дій. А. П. Мозоль досліджуючи кримінологічні проблеми нелегальної міграції

в Україні умовно поділяє детермінанти злочинності мігрантів на три види: «які впливають на формування особи до виникнення проблемної життєвої ситуації, що зумовлює міграцію; які діють у проблемній життєвій ситуації і визначають факт та мету міграції; які впливають на мігрантів під час і після прибуття до країни призначення». Він вважає, що «через ці чинники мігранти є найбільш уразливим об'єктом для будь-якого криміногенного впливу. Якщо вони самі не скоюють злочинів, то легко стають їх жертвами» [5, с. 9].

Серед анкетованих у 2017 році військовослужбовців та працівників Держприкордонслужби України переважає думка про те, що нелегальні мігранти це порушники. Саме так вважає 64,4 % опитаних. Ще більший цей відсоток серед офіцерів, які виконують завдання з оперативно-розшукової діяльності (65,9 %), або раніше виконували завдання з прикордонного контролю та прикордонної служби

(92 %). Натомість, особовий склад підрозділів органів охорони державного кордону, на які покладено завдання щодо здійснення тримання затриманих осіб, сприймають нелегальних мігрантів також як жертв. 55 % цієї категорії персоналу вказали, що в їх оперативно-службовій діяльності нелегальні мігранти переважно є правопорушниками і 65 % вказали, що такі мігранти — це жертви.

У первинному розумінні мігрант сприймається як жертва, якщо не правопорушення, то певних обставин. В адміністративній деліктології наводиться позиція, відповідно до якої недавні іммігранти відносять до групи «соціально немісних» жертв, оскільки, як неповноправні громадяни стають легкою здобиччю порушників [6, с. 284]. Така характеристика віктимності нелегальних мігрантів отримує своє остаточне завершення через з'ясування механізму суспільно небезпечних діянь щодо іноземців та осіб без громадянства на території тієї чи іншої держави.

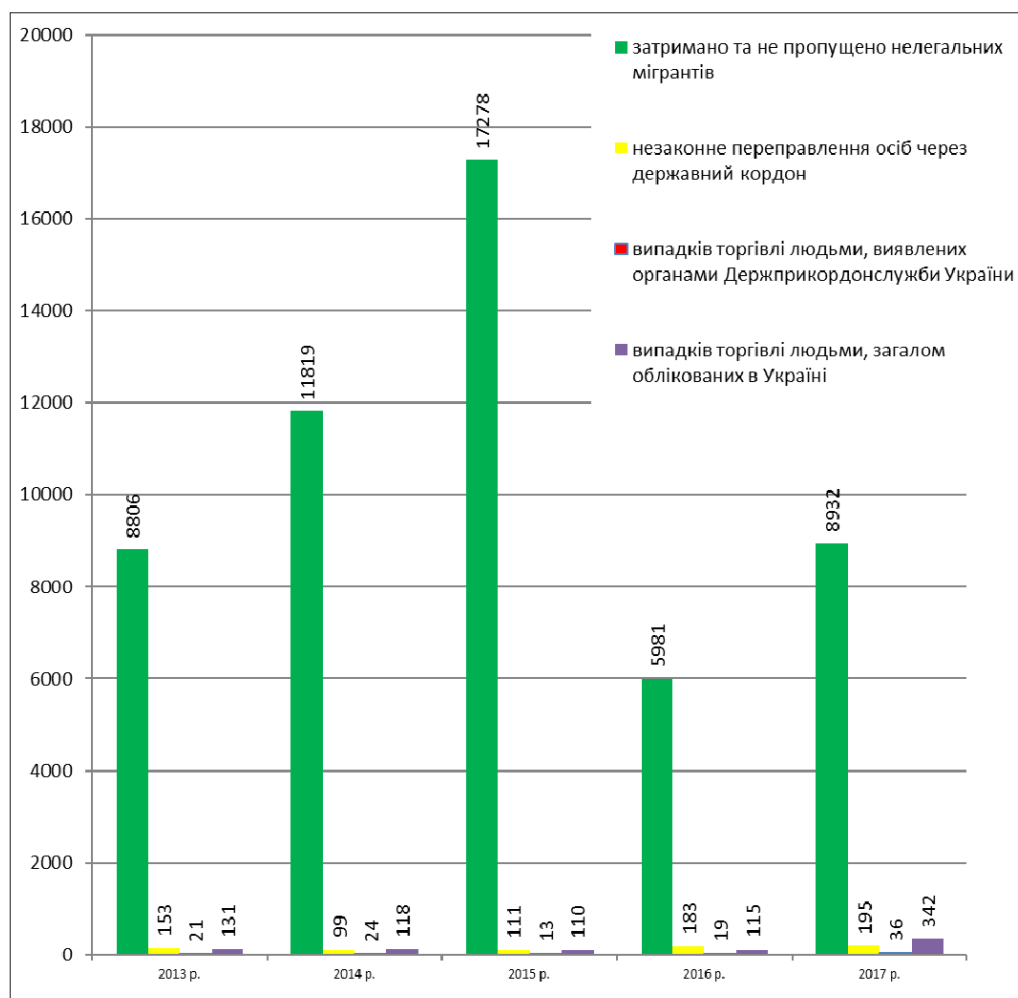

Рис. 1. Співвідношення кількості затриманих та непропущених нелегальних мігрантів із кількістю випадків незаконного переправлення осіб через державний кордон та торгівлі людьми

Джерело: складено автором на основі відомостей Адміністрації Держприкордонслужби України [8], Генеральної прокуратури України [9; 10] та Міністерства соціальної політики України [11]

Переміщення мігранта в інший правовий простір (на територію іншої держави) полегшує можливість злочинної діяльності, спрямованої проти нього. Зокрема, яскраво виражений міграційний характер має таке ганебне явище як торгівля людьми. Фахівці з числа міжнародних експертів, на основі аналізу справ цієї категорії зауважують, «що вербування, перевезення та експлуатацію постраждалих здійснюють різні особи, які під час виявлення факту злочину можуть перебувати на території різних держав — походження, транзиту чи призначення» [7, с. 6].

Протягом останніх років простежується стала тенденція збільшення кількості виявлених фактів торгівлі людьми у співвідношенні з іншими транскордонними правопорушеннями. В минулому році за матеріалами направленими органами Держприкордонслужби України за ст. 149 Кримінального кодексу України (далі — ККУ) органами досудового розслідування було розпочато 36 кримінальних проваджень (найбільше за період 2013–2017 років), під час здійснення яких виконано 173 доручення слідчого. Суди винесли 5 вироків відносно 6 осіб, з яких 2 особи отримали реальний термін ув'язнення. Звертає на себе також увагу те, що вперше за останні п'ять років кількість випадків торгівлі людьми перевищила кількість випадків незаконного переправлення осіб через кордон (див. рис. 1).

Незважаючи на деякі суб'єктивні чинники структура міграційних порушень останнього періоду підтверджує віктимізацію мігрантського середовища та певною мірою відображає причини міграції в Україні. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ) 65 % іноземців, постраждалих від торгівлі людьми на українській території протягом 2003–2017 років становили громадяни Молдови, 20 % — громадяни країн Центральної Азії (Киргизстан, Узбекистан), по 5 % — громадяни В'єтнаму та Російської Федерації. Серед країн призначення для експлуатації жертв торгівлі людьми Україна опинилася на четвертому місці, після Російської Федерації, Польщі і Туреччини¹. Зазнало змін співвідношення форм експлуатації як мети вчинення злочину за ст. 149 ККУ. Якщо на початку 2000-х років переважала сексуальна експлуатація, то з 2010 року більшість випадків торгівлі людьми пов'язано з трудовою експлуатацією. Зокрема, в минулому році виявлено 1133 (90 %) постраждалих від трудової експлуатації, 85 (6,8 %) — від сексуальної,

23 (1,8 %) постраждалих, втягнутих у злочинну діяльність та 17 (1,3 %) залучених до жебрацтва. Відповідно більшість осіб — жертв торгівлі людьми (62 %) становлять чоловіки. Рівень освіти постраждалих доволі високий — 50 % з технічною освітою, 18 % з вищою, 17 % з неповною середньою, 13 % з повною середньою [12]. На основі зазначених даних можливо сформулювати окремі соціологічні риси жертв торгівлі людьми, проте, вони підтверджують лише окремі загрози, які пов'язані з транскордонними переміщеннями. Потенційно небезпечними є нові форми експлуатації, які ще не набули широкого розповсюдження — використання в збройних конфліктах, залучення до злочинної діяльності (незаконне переміщення тютюнових виробів, контрабанда наркотичних засобів та переправлення нелегальних мігрантів). Їх врахування в аналітичній діяльності забезпечує необхідний профілактичний ефект в охороні державного кордону, виконанні завдань на адміністративній межі з Автономною Республікою Крим та лінії розмежування в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Небезпечний потенціал значної кількості жертв містить і сам процес нелегальної міграції, безпосередньо не пов'язаний з якою-небудь формою експлуатації, що характерно для торгівлі людьми. З 2014 року МОМ зафіксувала понад 22500 мігрантів, які загинули в усьому світі. Протягом першої половини минулого року ця міжнародна організація повідомила про смерть або зникнення 3110 мігрантів. Хоча, кількість жертв знизилася в порівнянні із 2016 роком (4348 осіб), ризик загибелі збільшився на деяких міграційних маршрутах. Так, незважаючи на значну увагу політиків та засобів масової інформації, збільшення пошукових та рятувальних заходів, кількість жертв у Середземному морі продовжувала зростати. Хоча скористалися цим маршрутом менше мігрантів, більший відсоток тих, хто перебував у цій подорожі, загинув. У середземноморському регіоні смертність зросла з 1,2 % в першій половині 2016 року до 2,1 % в першій половині 2017 року [13].

За таких умов прикордонний контроль має за мету не лише протидію правопорушенням, пов'язаним з незаконним перетинанням державних кордонів, але й гуманітарний зміст. У міжнародно-правових документах закладена ідея забезпечити «мігрантам гуманне ставлення і повний захист їхніх прав» [14]. Світове співтовариство послідовно підтверджує свою позицію, орієнтовану на захист жертв міграційних правопорушень на противагу раніше відомому підходу про їх звинувачення. Вважається, що колективні зусилля повинні бути спрямовані на застосування ефективних заходів щодо захисту людських прав

¹ Період спостереження, здійснюваний Представництвом МОМ в Україні у 2000 – 2017 роках, включає громадян України та іноземних громадян, які постраждали від торгівлі людьми на території України, враховуючи 29 випадків експлуатації на території Автономної Республіки Крим після 2014 року та 63 випадки експлуатації на непідконтрольних уряду України території.

незаконно ввезених мігрантів, особливо жінок і дітей, дітей-мігрантів без супроводу, та здійснення усього можливого для попередження подальшої втрати життя людей [15, с. 6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сучасна геополітична ситуація та недалека перспектива зумовлює трансформацію уявлень про міграцію загалом та її незаконні прояви зокрема. Подвійний характер небезпеки нелегальної міграції зумовлює віктимні особливості цього феномену. Мігрант, який вдається до незаконного в'їзду в ту чи іншу державу може вважатися не лише правопорушником, але й перетворитися на постраждалого. Він не лише заподіює шкоду встановленому порядку управління в міграційній та прикордонній сферах, але й сам зазнає негативних наслідків. Саме віктимологічна оцінка нелегальної міграції розширює розуміння цього негативного явища, в порівнянні з його суто нормативним змістом. Її небезпека пов'язується із торгівлею людьми, що зазвичай має транскордонний характер, незаконним переправленням осіб через державний кордон способом, небезпечним для життя чи здоров'я людини. Відповідно коло постраждалих осіб у процесі транскордонного переміщення не обмежується лише іноземцями та особами без громадянства, хоча тільки вони є формально нелегальними мігрантами.

Таким чином, віктимність нелегальних мігрантів є важливою категорією для реакції органів Держприкордонслужби України через її оцінку як чинника, що суттєво впливає на стан правопорядку. Виконуючи обов'язки на шляхах міграційних потоків персонал органів та підрозділів охорони державного кордону здійснює первинний контакт з людиною, яка перетинає кордон. Зважаючи на це, прикор-

донник є представником держави, до якого мігрант має можливість звернутися перш за все. Виявлення постраждалих у процесі нелегальної міграції та допомогу їм слід розглядати як елемент невідкладної профілактики, з'ясування специфіки здійснення якої посадовими особами Держприкордонслужби України є перспективним науковим завданням. Практичне значення матиме відображення віктимологічної інформації в загальнодержавних профілях ризиків для прийняття рішень державного значення, формулювання довготермінових завдань та стратегічного планування розвитку органів, призначених забезпечувати прикордонну безпеку, організації їх оперативно-службової діяльності, підготовки міжвідомчих і міжнародних прикордонних операцій та спільних оперативно-профілактичних заходів.

І, нарешті, відповідно до віктимних особливостей нелегальної міграції, протидію якій віднесено до компетенції Держприкордонслужби України повинні отримати своє нормативне закріплення спеціальні підстави звільнення від адміністративної відповідальності. Не повинні підлягати відповідальності такі категорії осіб: іноземці та особи без громадянства, які стали жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та вчинили незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України; жертви злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, які вчинили порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, перетинання або спробу перетинання лінії зіткнення в районі проведення антитерористичної операції або неконтрольованої ділянки державного кордону України в цьому районі (в контексті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прикордонної безпеки держави»).

Литература

1. Топ-10 можливих ризиків для людства в 2018 році // Слово і діло: аналітичний портал (3 березня 2018 року) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slovovidilo.ua/2018/03/03/infografika/suspilstvo/top-10-mozhlyvyx-ryzykiv-lyudstva-2018-roczі>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — Додаток до № 51. — Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва злочинної кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи / О. М. Гумін, І. М. Зубач // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Збірник наукових праць. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. — № 825. Серія «Юридичні науки». — С. 315–322.
4. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Туляков. — Одеська нац. юрид. академія. — Одеса, 2001. — 36 с.
5. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. П. Мозоль. — Нац. академія внутр. прав України. — К., 2002. — 16 с.

6. Остапенко О.І. Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку / О.І. Остапенко. — Львів: Львівський ін-т внутр. справ при Українській академії внутр. справ, 1995. — 312 с.
7. Україна як країна призначення для торгівлі людьми. Матеріали для практичного використання працівниками прикордонної служби, правоохоронних органів та суддями / Васильєва М.О., Касько В.В., Орлеан А.М., Пустова О.В. — К.: Фенікс, 2012. — 120 с.
8. Державна прикордонна служба України. Інфографіка (Результати оперативно-службової діяльності за 2017 рік) (12.02.2018) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/photo/infografika-rezultati-operativno-sluzhbovoi-diyalnosti-za-2017-rik>.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 року: форма № 1 (місячна), затв. наказом Генеральної прокуратури України № 100 від 23 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=200945.
10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року: форма № 1 (місячна), затв. наказом Генеральної прокуратури України № 100 від 23 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203952.
11. Звіт про результати виконання Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>.
12. Протидія торгівлі людьми в Україні. Статистика МОМ станом на 31 грудня 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stoptrafficking.org/sites/default/files/mom/documents/IOM%20VoT%20Statistics%20UkrDec2017.pdf>.
13. Introduction / Frank Laczko, Ann Singleton, Julia Black / Fatal Journeys. — Vol. 3. Part 1: Improving Data on Missing Migrants. — Geneva: International Organization for Migration, 2017. — 117 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://publications.iom.int/system/files/pdf/fatal_journeys_volume_3_part_1.pdf.
14. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року // Офіційний вісник України. — 2006. — № 14. — Ст. 1058.
15. Дохинская декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня Организации Объединенных Наций в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием общественности. Тринадцатый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Доха, 12–19 апреля 2015 года). — Вена: Секция английского языка, издательских и библиотечных услуг, Отделение Организации Объединенных Наций, 2015. — 18 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504153_Russian.pdf.

References

1. Top-10 mozhlyvyh ryzykiv dlja ljudstva v 2018 roci. Slovo i dilo: analitychnyj portal (3 bereznja 2018 roku) [Top 10 Possible Risks for Humanity in 2018 Word and Case: Analytical Portal (March 3, 2018)], available at: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/03/infografika/suspilstvo/top-10-mozhlyvyx-ryzykiv-lyudstva-2018-roci>.
2. Kodeks Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja [Code on Administrative Offences of Ukraine of December 7, 1984 № 8073-X]. Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy, 1984, dodatok do № 51, st. 1122 (z nastupnymy zminamy ta dopovnennjamy).
3. Gumin O. M., Zubach I. M. Zhertva zlochynnoi' kryminal'noi' nasyl'nyc'koi' povedinky: viktymologichna harakterystyka osoby [Victim of Violent Criminal Behavior: Individual Characteristics Victimological], Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»: Zbirnyk naukovykh prats, Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2015, № 825, Seriia «Yurydychni nauky», pp. 315–322.
4. Tuljakov V. O. Vchennja pro zhertvu zlochynu: social'ni ta pravovi osnovy [Victim of crime doctrine: social and legal fundamentals], avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja dokt. juryd. nauk: spec. 12.00.08 «Kryminal'ne pravo i kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo», Odes'ka nac. juryd. akademija, Odesa, 2001, 36 s.
5. Mozol' A. P. Kryminologichni problemy nelegal'noi' migracii' v Ukrai'ni [Criminological problems of illegal migration in Ukraine], avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk: spec. 12.00.08 «Kryminal'ne pravo ta kryminologija; kryminal'no-vykonavche pravo», Nac. akademija vnutr. prav Ukrai'ny, K., 2002, 16 s.
6. Ostapenko O. I. Administratyvna deliktologija: social'no-pravovyj fenomen i problemy rozvytku [Administrative delictology: socio-legal phenomenon and developmental problems], L'viv: L'vivs'kyj in-t vnutr. sprav pry Ukrai'ns'kij akademii' vnutr. sprav, 1995, 312 s.

7. Ukrai'na jak krai'na pryznachennja dlja torgivli ljud'my [Ukraine as a destination country for human trafficking]. Materialy dlja praktychnogo vykorystannja pracivnykamy prykordonnoi' sluzhby, pravoohoronnyh organiv ta sud-djamy, Vasyl'jeva M.O., Kas'ko V.V., Orlean A.M., Pustova O.V., K., Feniks, 2012, 120 s.

8. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrai'ny. Infografika (Rezul'taty operatyvno-sluzhbovoi' dijal'nosti za 2017 rik) (12.02.2018) [The State Border Guard Service of Ukraine. Infographics (Results of operative-service activity of 2017) (12.02.2018)], available at: <https://dpsu.gov.ua/ua/photo/infografika-rezultati-operativno-sluzhbovoi-diyalnosti-za-2017-rik>.

9. Jedynyj zvit pro kryminal'ni pravoporushennja za sichen'-gruden' 2016 roku [The single report on criminal offenses in January-December 2016]: forma № 1 (misjachna), zatv. nakazom General'noi' prokuratury Ukrai'ny № 100 vid 23 zhovtnja 2012 roku, available at: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&-file_id=200945.

10. Jedynyj zvit pro kryminal'ni pravoporushennja za sichen'-gruden' 2017 roku [The single report on criminal offenses in January-December 2016]: forma № 1 (misjachna), zatv. nakazom General'noi' prokuratury Ukrai'ny № 100 vid 23 zhovtnja 2012 roku, available at: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&-file_id=203952.

11. Zvit pro rezul'taty vykonannja Derzhavnoi' social'noi' programy protydii' torgivli ljud'my na period do 2020 roku za 2017 rik [Report on the results of the implementation of the State Social Counter-Trafficking Program for the period up to 2020 for 2017], available at: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>.

12. Protydija torgivli ljud'my v Ukrai'ni [Countering Human Trafficking in Ukraine]. Statystyka MOM stanom na 31 grudnja 2017 r., available at: <http://www.stoptrafficking.org/sites/default/files/mom/documents/IOM%20VoT%20Statistics%20UkrDec2017.pdf>.

13. Introduction / Frank Laczko, Ann Singleton, Julia Black // Fatal Journeys. — Vol. 3. Part 1: Improving Data on Missing Migrants. — Geneva: International Organization for Migration, 2017. — 117 p., available at: http://publications.iom.int/system/files/pdf/fatal_journeys_volume_3_part_1.pdf.

14. Protokol proty nezakonnogo vvozu migrantiv po sushi, morju i povitrju, shho dopovnjuje Konvenciju Organizacii' Ob'jednanyh Nacij proty transnacional'noi' organizovanoi' zlochynnosti [Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime], Pryjnjatyj rezoljucijeju 55/25 General'noi' Asamblei' vid 15 lystopada 2000 roku, Oficijnyj visnyk Ukrai'ny, 2006, № 14, st. 1058.

15. Dokhinskaya deklaratsiya o vklyuchenii voprosov preduprezhdeniya prestupnosti i ugovnogo pravosudiva v bolee shirokuyu povestku dnya Organizatsii Obedinennykh Natsiy v tselyakh resheniya sotsialnykh i ekonomicheskikh problem i sodeystviya obespecheniyu verkhovenstva prava na natsionalnom i mezhdunarodnom urovnyakh, a takzhe uchastiyu obshchestvennosti [Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote the Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation]. Trinadtsatyy Kongress Organizatsii Obedinennykh Natsiy po preduprezhdeniyu prestupnosti i ugovnomu pravosudivu (Dokha, 12–19 aprelya 2015 goda), Vena, Sektsiya angliyskogo yazyka, izdatelskikh i biblioteknykh uslug, Otdelenie Organizatsii Obedinennykh Natsiy, 2015, 18 s.

Пивовар Ірина Вікторівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Інститут кримінально-виконавчої служби*

Пивовар Ирина Викторовна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры обще юридических дисциплин
Институт уголовно-исполнительной службы*

Puvovar Iryna

*PhD, Associate Professor of the
Department of General Legal Disciplines
Institute of Criminal-Executive Service*

Пивовар Юрій Ігорович

*доктор філософії в галузі права, доцент,
завідувач кафедри конституційного і адміністративного права
Національний авіаційний університет*

Пивовар Юрий Игоревич

*доктор философии в сфере права, доцент,
заведующий кафедрой конституционного и административного права
Национальный авиационный университет*

Puvovar Yuriy

*PhD, Associate Professor,
Head of Constitutional and Administrative Law Department
National Aviation University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-3-3742

**ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВИХ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ
У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

**ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ ЗАЩИТЫ ФИНАНСОВЫХ СУБЪЕКТИВНЫХ ПРАВ В СФЕРЕ
ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ОСУЖДЕННЫХ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ**

**LEGAL FORMS OF PROTECTION OF PRISONERS' FINANCIAL SUBJECTIVE
RIGHTS IN THE SPHERE OF STATE SOCIAL INSURANCE:
LEGAL ANALYSIS**

Анотація. Мета статті полягає у визначенні правових форм захисту суб'єктивних фінансових прав у сфері загально-обов'язкового державного соціального страхування ув'язнених осіб, а також розробленні пропозицій з удосконалення такої регламентації, що на теоретичному рівні має сприяти розвитку захисної функції фінансового права, й на практичному – вдосконаленню механізму правового захисту прав громадян у фінансових соціальних правовідносинах. Методологію дослідження склали сукупність загальнонаукових та спеціальних юридичних методів, а також системний та функціональний підходи. Результатами роботи стало: визначення судової та позасудової форм захисту суб'єктивних фінансових прав

у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування ув'язнених осіб; систематизація видів спорів в досліджуваній сфері; виявлення організаційно-правових проблем щодо реалізації засудженими до позбавлення волі права на судовий захист своїх прав у досліджуваному виді правовідносин; акцентовано увагу на існуванні тривалий період організаційно-правової «блокади» реалізації права громадян на захист своїх соціальних прав у позасудовій формі; сформульовано пропозиції з удосконалення українського законодавства, спрямовані на розширення меж правового статусу застрахованих засуджених осіб в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Розвивається дискусія при обґрунтуванні необхідності впровадження позасудової форми розгляду спорів в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування з можливістю застосування форм захисту у подібних відносинах в сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; пропонується прирівняти правовий статус застрахованих засуджених осіб в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування до статусу застрахованих осіб у сфері пенсійного страхування.

Ключові слова: захисна функція фінансового права, суб'єктивні фінансові права засуджених осіб, державне соціальне страхування, форми захисту фінансових прав, судовий захист фінансових прав засуджених, позасудовий захист фінансових прав засуджених.

Аннотация. Цель статьи состоит в определении правовых форм защиты субъективных финансовых прав в сфере общеобязательного государственного социального страхования заключенных, а также разработке предложений по совершенствованию такой регламентации, что должно способствовать в теории финансового права – развитию его защитной функции, на практике – совершенствованию механизма правовой защиты прав граждан в финансовых социальных правоотношениях. Методологию исследования составила совокупность общенаучных и специальных юридических методов, а также системный и функциональный подходы. Результатами работы стали: определение судебной и внесудебной форм защиты субъективных финансовых прав в сфере общеобязательного государственного социального страхования заключенных; систематизация видов споров в исследуемой сфере; выявление организационно-правовых проблем по реализации осужденными к лишению свободы права на судебную защиту своих прав в исследуемом виде правоотношений; акцентировано внимание на существовании длительный период организационно-правовой «блокады» реализации права граждан на защиту своих социальных прав в внесудебной форме; сформулированы предложения по совершенствованию украинского законодательства, направленные на расширение границ правового статуса застрахованных осужденных в сфере общеобязательного государственного социального страхования. Развивается дискуссия в процессе обоснования необходимости внедрения внесудебной формы рассмотрения споров в сфере общеобязательного государственного социального страхования с возможностью применения форм защиты в подобных отношениях в сфере общеобязательного государственного пенсионного страхования; предлагается уравнивать правовой статус застрахованных осужденных в сфере общеобязательного государственного социального страхования к статусу застрахованных лиц в сфере пенсионного страхования.

Ключевые слова: защитная функция финансового права, субъективные финансовые права осужденных, государственное социальное страхование, формы защиты финансовых прав, судебная защита финансовых прав осужденных, внесудебная защита финансовых прав осужденных.

Summary. The purpose of the article is to determine the legal forms of protection of subjective financial rights in the sphere of obligatory state social insurance of prisoners, and to develop proposals for improving such regulation, which should contribute to the theory of financial law – to development of its protective function, in practice – to improve the mechanism of legal protection of citizens' rights in financial social relations. The research methodology was a set of general scientific and special legal methods, and systemic and functional approaches. The results of the work were: the definition of judicial and extrajudicial forms of protection of subjective financial rights in the sphere of obligatory state social insurance of prisoners; systematization of types of disputes in the sphere under investigation; the identification of organizational and legal problems in the implementation of sentenced to deprivation of liberty the right to judicial protection of their rights in the form of legal relations; attention is focused on the existence of a long period of organizational and legal «blockade» of the realization of the right of citizens to protect their social rights in extrajudicial form; proposals are formulated to improve Ukrainian legislation aimed at expanding the boundaries of the legal status of insured prisoners in the sphere of obligatory state social insurance. A discussion develops in the process of substantiating the need to introduce an extrajudicial form of dispute settlement in the sphere of compulsory state social insurance with the possibility of applying forms of protection in such relations in the sphere of compulsory state pension insurance; it is proposed to equalize the legal status of insured prisoners in the sphere of compulsory state social insurance to the status of insured persons in the sphere of pension insurance.

Key words: protective function of financial law, subjective financial rights of prisoners, state social insurance, forms of protection of financial rights, judicial protection of prisoners' financial rights, extrajudicial protection of prisoners' financial rights.

Постановка проблеми. На шляху до гуманізації права й механізму його реалізації в Україні відповідно до міжнародних стандартів прав людини, й водночас в умовах обмеженості фінансових ресурсів держави, недосконалої системи державного соціального страхування населення одним з важливих й складних завдань перед державою постає оптимізація фінансових витрат на соціальні потреби. Очевидно, для виходу з періодичних економічних криз в останні роки держава вимушена вдаватися до політики зміни соціальних стандартів, які з одного боку спрямовані на підвищення рівня ефективності й раціональності управління бюджетними коштами (зокрема, в державних соціальних фондах), з іншого — «звужують», порівняно з радянським та пострадянським періодом розвитку української економіки, соціальні права громадян різних верств населення. За таких умов при поступовій адаптації «оновлених» соціальних прав до міжнародних (європейських) норм чимало сфер й галузевих питань залишається осторонь державно-правової уваги, не знаходячи чіткої організаційно-правової акомодатії, що зумовлює виникнення правових конфліктів. Останні, своєю чергою, при спричиненні порушення прав й інтересів, як правило, громадян досить часто переростають у спори, що потребують оперативного й справедливого вирішення. Разом з тим, процесуальне право та інституційний механізм в Україні не завжди «встигають» за динамічними змінами в матеріальному праві, що значно ускладнює можливість (а іноді й взагалі унеможлиблює) відстоювання громадянами своїх соціальних прав у спорах з державними інституціями. Однією з таких «проблемних» сфер правового регулювання, в якій захисна функція фінансового права залишається малоефективною, є сфера державного соціального страхування осіб, засуджених до позбавлення волі, що власне й актуалізувало обрання даного напряму дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними вченими в галузі фінансового права дані проблеми не вивчалися взагалі. Дотично досліджуваної проблематики торкалися наші попередні роботи, що стосувалися вивчення особливостей реалізації правового статусу засуджених до позбавлення волі осіб у фінансових правовідносинах в сфері державного соціального та загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [1–4], які можуть слугувати загальним теоретичним підґрунтям поглибленого дослідження окресленої в цій роботі прикладної проблеми.

Пошук шляхів для розроблення ефективного механізму правового захисту й збалансування фі-

нансових інтересів держави з одного боку, та суб'єктивних фінансових прав громадян з іншого, актуалізує питання дослідження стану й перспектив правового регулювання захисту прав засуджених у фінансово-правових відносинах у сфері державного соціального страхування.

Виходячи з цього, **мету** даної роботи становить встановлення й загальний аналіз основних форм захисту суб'єктивних фінансових прав засуджених осіб у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також розроблення пропозицій з удосконалення нормативно-правової регламентації цих форм.

Виклад основного матеріалу та наукові результати. В академічній літературі питання захисту прав і законних інтересів переважно розкривається через системний підхід, переважно, як законодавчо встановлена система заходів запобігання, ліквідації порушень цих прав і інтересів. На відміну в науковій доктрині та практиці для розрізнення форм захисту прав і інтересів прийнято застосовувати функціональний підхід, в основі якого лежить суб'єктний критерій поділу, тобто залежність від виду органу, організації (як державні, так і недержавні), які уповноважені (мають право чи обов'язок) законом чи на інших підставах здійснювати захист прав і законних інтересів громадян у визначеній сфері (в контексті нашого дослідження — у фінансово-правових відносинах ЗДСС). Такий підхід дозволяє означити дві основні форми захисту прав індивідів у вказаних відносинах:

1. Правова (юрисдикційна) форма захисту, яка, в свою чергу, має два підвиди: а) захист в судовому порядку (здійснюється органами правосуддя внаслідок порушення інтересу громадянина на соціальне забезпечення, за відповідним позовом); б) захист в адміністративному порядку (розгляд звернення громадянина про незаконність прийнятого рішення до вищого органу публічної адміністрації);

2. Не правова форма захисту (або інша форма захисту). Вона може здійснюватися громадськими організаціями, наприклад: громадською організацією захисту прав споживачів — при неналежному наданні особі медичних послуг; громадською організацією захисту інвалідів, професійними спілками, пенітенціарними асоціаціями, юридичними спілками тощо.

Втім, чинне законодавство України, що регулює ЗДСС, легітимною визначає лише правову форму захисту прав громадян у фінансово-правових відносинах ЗДСС. Так, згідно зі ст. 17 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» спори, що виникають із правовідно-

син за законодавством про соціальне страхування, вирішуються в судовому порядку [5].

Розглядаючи в межах означеної вище першої групи саме *судову форму* захисту фінансових суб'єктивних прав засуджених у сфері державного соціального страхування, відмітимо, що спори у цій сфері можна класифікувати залежно від конкретного виду фінансових правовідносин участі суб'єктів. Відповідно, основними видами спорів є: а) спори у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; б) спори пов'язані зі страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності; в) спори у зв'язку з медичним страхуванням (останнє на даний час ще не врегульоване в законодавстві) тощо.

Крім того, частина третя статті 17 Закону № 1105-XIV дозволяє виділити три таких основних групи спорів, що підлягають вирішенню в судовому порядку: а) спори щодо розміру шкоди та прав на її відшкодування; б) спори щодо накладення штрафів; в) спори з інших питань.

Визначаючи судову юрисдикцію спорів у сфері захисту прав учасників фінансових правовідносин ЗДСС маємо послуговуватись частиною другою ст. 20 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), аналіз якої дає підстави віднести такі адміністративні справи до окружних адміністративних судів. При цьому, згідно з п. 2 частини першої ст. 263 КАС України суд розглядає спори цієї категорії за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні). До таких належать справи щодо: оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг [6].

За загальним правилом позивачами у адміністративних справах даної категорії можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень. Для підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, позивач надає докази, а в разі неможливості — зазначає докази, які не може самотійно надати, із зазначенням причин неможливості подання таких доказів.

Відповідачем в спорах у сфері правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального

страхування є суб'єкт владних повноважень, як правило — відповідний державний страховий фонд (Фонд соціального страхування України).

Розглядаючи засуджених до позбавлення волі як потенційних позивачів у аналізованих справах, слід звернути увагу на наявність складнощів щодо отримання такими особами правової допомоги в порядку судового захисту своїх прав у досліджуваному виді правовідносин. Зокрема, це відсутність у осіб-засуджених достатніх коштів на особовому рахунку для сплати послуг адвоката. Крім того, відповідно до положень п. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» така особа не має права претендувати на безоплатну вторинну правову допомогу, якщо її середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб — на всі види правових послуг [7].

Вказана проблема, з одного боку, є суб'єктивною, оскільки залежить від самої особи-засудженої, та є одночасно для неї стимулом до праці з відповідною оплатою її результатів. Адже у подальшому це має сприяти можливості (мається на увазі фінансової спроможності) отримання такою особою юридичних послуг при зверненні до суду. З іншого боку, для осіб-засуджених, які не можуть набути фінансової спроможності з об'єктивних причин, залишається дана проблема актуальною, а тому потребує правового врегулювання, зокрема з метою створення механізму гарантування їх права на безоплатну правову допомогу.

При розгляді адміністративної *позасудової форми захисту* прав засуджених у фінансових правовідносинах у сфері державного соціального страхування зазначимо, що така форма передусім передбачена Законом України «Про звернення громадян» (ст.ст. 4, 16). Такий захист слід розуміти як встановлений законами України та підзаконними актами порядок захисту порушених рішеннями, діями або бездіяльністю органів виконавчої влади прав, свобод та законних інтересів осіб, який здійснюється шляхом подання скарг — письмових або усних на особистому прийомі — і передбачає обов'язок визначених посадових осіб реагувати і приймати рішення по суті поставлених питань у встановлені строки [8].

Як вже зазначалося, у чинному соціально-страховому законодавстві України встановлено відповідні форми захисту прав застрахованих осіб, зокрема,

це судова. Разом з тим, в частині 3 ст. 17 Закону № 1105-XIV, законодавець зазначає, що за бажанням заінтересована особа може звернутися з питань вирішення спору до *спеціальної комісії ФСС України* [5]. До складу цієї комісії на громадських і паритетних засадах входять представники держави, застрахованих осіб і страхувальників. Такі самі комісії у аналогічному порядку створюються при робочих органах Фонду із залученням представників місцевих органів виконавчої влади, застрахованих осіб і страхувальників. Положення про діяльність цих комісій затверджується правлінням Фонду. Основне призначення комісій полягає у вирішенні по суті спорів, що виникають із правовідносин, урегульованих Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». При цьому спори, що належать до юрисдикції *спеціальної комісії ФСС України*, можуть виникати між такими сторонами конфлікту: а) застрахованими особами; б) страхувальниками; в) страховиком.

Результати вивчення законодавства дають підстави означити предмет спору як критерій *класифікації спорів, що належать до адміністративної юрисдикції спеціальної комісії ФСС України*, та виділити такі їх види: 1) спори щодо сум страхових внесків; 2) спори щодо призначення матеріального забезпечення та соціальних послуг за страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; 3) спори щодо обчислення страхового стажу; 4) спори щодо розміру шкоди та права на її відшкодування; 5) спори щодо призначення страхових виплат та надання соціальних послуг за соціальним страхуванням від нещасного випадку; 6) спори з інших питань.

Рішення комісії при робочому органі виконавчої дирекції Фонду може бути оскаржено до комісії, створеної при виконавчій дирекції цього Фонду, а рішення останньої — до його правління [9].

Аналізуючи зазначені правові положення, розуміємо, що законодавець, передбачаючи можливість застосування адміністративної процедури при вирішенні спорів у сфері загальнообов'язкового соціального страхування з одного боку, фактично заперечує попередньо встановлену домінанту про виключний судовий порядок вирішення таких спорів, з іншого — створює можливості для альтернативного врегулювання спорів за більш спрощеною, порівняно з судовим порядком, процедурою, не виключаючи право особи на звернення до суду у разі незадоволення рішенням спеціальної комісії ФСС України.

Слід відмітити, що спеціальний адміністративний порядок вирішення фінансово-правових спорів в сфері захисту прав і інтересів застрахованих осіб набув нормативної визначеності не так давно, лише

у вересні 2017 року. Саме з цим періодом пов'язують появу в правовій базі Положення про спеціальну комісію Фонду соціального страхування України з питань вирішення спорів, яким регламентується діяльність уповноваженого органу публічної адміністрації (спеціальної комісії ФСС України) з вирішення даних спорів [9].

Однією з причин відсутності вказаного правового документу був довготривалий процес утворення самого Фонду соціального страхування України, який формувався шляхом злиття Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Так, незважаючи на те, що в грудні 2016 року змінами до законодавства [10] було передбачено припинення виконавчих дирекцій фондів-попередників й створення робочих органів ФСС України у термін до 1 лютого 2017 року, однак виконання цього законодавчого припису було виконано з порушенням строків — лише в грудні 2017 року [11], що фактично позбавило громадян на вказаний період можливостей реалізації їх права на адміністративний захист.

Для додаткового обґрунтування необхідності впровадження позасудової форми розгляду спорів в сфері ЗДСС наведемо можливості застосування форм захисту в подібних відносинах, а саме відносинах в сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Так, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» встановлює без жодних застережень, на відміну від Закону № 1105-XIV, дві форми захисту фінансових суб'єктивних прав застрахованих засуджених осіб у даному виді фінансових правовідносин: 1) оскарження в адміністративному порядку (органами Пенсійного фонду за порядком, встановленому у Законі України «Про звернення громадян»); 2) оскарження в судовому порядку (ст. 23)[12].

Порівняльний юридичний аналіз вказаних законодавчих актів дає підстави зауважити, що хоча за характером регламентації фінансово-правовий статус застрахованих засуджених осіб у законах України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» фактично однаковий, проте за змістом правових гарантій щодо забезпечення захисту фінансових суб'єктивних прав застрахованих засуджених осіб в сфері ЗДСС мають менш забезпечений статус, зокрема щодо реалізації права на захист своїх інтересів в адміністративному (позасудовому) порядку.

Попри відмінність порядку застосування обох форм (судової та позасудової) захисту прав і інтересів засуджених осіб, маємо вказати, що спільним цих форм є юрисдикційний характер, в основі якого лежить вирішення конфлікту (спору). При цьому вибір застрахованими особами способів захисту своїх прав в рамках юрисдикційної форми зумовлений, на наше переконання, публічно-правовим характером методу фінансово-правового регулювання. Уважасмо, що галузевість методу у поєднанні з предметом правового регулювання значною мірою впливає на вибір форм і способів захисту порушених прав суб'єктів правовідносин, що повинно бути враховано у практичній діяльності юристами та юрисдикційними суб'єктами з розгляду даних спорів.

При загальному огляді процедури розгляду спорів у сфері ЗДСС за участю застрахованих засуджених осіб у адміністративному порядку погоджуємось з висновками окремих вчених про необхідність вдосконалення нормативно-правового регулювання порядку вирішення публічно-правових конфліктів в сфері державного соціального захисту загалом та ЗДСС зокрема. Так, наприклад, слушною й актуальною нині вважаємо пропозицію вчених про необхідність розроблення й прийняття Кодексу України про соціальний захист, в якому передбачити окремий розділ «Спори в сфері соціального захисту» [13, с. 152; 14, с. 131] з закріпленням положень щодо способів, підстав та порядку розгляду спорів, деталізувавши зокрема адміністративний порядок вирішення спорів.

Альтернативною, не менш цікавою з практичної точки зору, є пропозиція Н. М. Стаховської та В. В. Веннікової, які розвивають думку про доцільність прийняття Закону України «Про захист прав громадян та вирішення спорів у сфері соціального забезпечення» [15, с. 14; 16, с. 86].

В контексті вказаних позицій необхідно зазначити про тенденцію поширення в науці та практиці ще двох основних напрямів вдосконалення правової регламентації вирішення публічно-правових спорів, а саме: шляхом прийняття Закону України «Про медіацію»; 2) прийняття Адміністративно-процедурного кодексу України [17]. Разом з тим, щодо першого напрямку цілком обґрунтованим видається висновок Я. М. Романюка, який вважає, «... що процедури медіації не можуть застосовуватися у сфері публічного владного управління, виконання своїх управлінських функцій на основі законодавства суб'єктами владних повноважень» [18]. Для вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин в Україні голова Верховного Суду України визначає адміністративні суди та загальновідомий спосіб

інституту адміністративного оскарження (подання скарг заінтересованими особами на рішення, дії, бездіяльність суб'єкта владних повноважень до органу вищого рівня) [18].

Щодо другого напрямку — кодифікації адміністративних процедур — маємо відмітити передбачення в одному з законопроектів окремого розділу V «Адміністративне оскарження», в якому право на адміністративне оскарження трактується як звернення з вимогою про захист у позасудовому порядку відповідно до цього Кодексу має будь-яка правосуб'єктна особа, яка вважає, що у зв'язку з виданням адміністративного акта чи його виконанням порушено або може бути порушено її права, свободи чи законні інтереси [19]. Очевидно вважаючи даний законопроект в цілому й вказану норму зокрема недосконалою, переконані в необхідності суттєвого доопрацювання даного напрямку, передбачаючи в ньому можливості нормативного врегулювання способів позасудового вирішення спорів, які хоча й виникають в публічній соціальній сфері, однак природа яких не повною мірою відповідає законодавчому трактуванню поняття «публічно-правовий спір» (ст. 4 КАС України [6]).

Натомість, резюмуючи викладене, пропонуємо внести зміни в Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» й викласти частину першу ст. 17 у такій редакції: «Спори, що виникають із правовідносин за цим Законом, вирішуються спеціальними комісіями Фонду та в судовому порядку».

Висновки. Узагальнюючи отримані в ході даного дослідження результати, доходимо висновку, що чинним законодавством України встановлено дві основні правові форми захисту прав застрахованих осіб — учасників фінансових правовідносин у сфері ЗДСС, в тому числі засуджених осіб до позбавлення волі. Першою формою є судова, друга — позасудова (здійснюється в адміністративному порядку). Обидві форми належать до різновиду юрисдикційних, в основі яких лежить мета вирішення конфлікту сторін — учасників вказаних фінансових правовідносин. Обрання застрахованими особами (засудженими особами) способів захисту виключно юрисдикційного виду адміністративних проваджень (в тому числі, адміністративного судочинства) зумовлений, по-перше, публічно-правовим характером методу та предмету фінансово-правового регулювання вказаних відносин, по-друге, відсутністю спеціальних органів фінансового правосуддя, по-третє, регламентацією лише нормами адміністративного законодавства.

При цьому відсутність в законодавстві реальних механізмів безпосередньої реалізації права засуджених на захист своїх суб'єктивних фінансових прав в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування в суді або в адміністративному порядку вимагає перегляду положень галузевого соціального страхового та кримінально-виконавчого законодавства з метою його корегувального узгодження. В даній роботі авторами формулюються лише окремі пропозиції з удосконалення чинного законодавства, які мають роз-

ширити межі правового статусу застрахованих засуджених осіб в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, прирівнявши його до статусу застрахованих осіб у сфері пенсійного страхування та сприяти реальній можливості захисту прав перших не лише в судовому порядку, а й в адміністративному як альтернативному судовому порядку. Зазначені зміни сприятимуть усуненню неоднозначності при трактуванні закону та додатково слугуватимуть розвантаженню судової системи.

Література

1. Pyvovar I. V. Peculiarities of recognition of legal status of prisoners within financial relationship regarding state social and mandatory pension insurance. in Human rights: theory and practice: collective monograph. Edited by Maryna Dei. London: International Academy of Science and Higher Education (IASHE), 2017. 184: 111–114.
2. Pyvovar I. V. Features of financial and legal status formation of persons sentenced to imprisonment in the area of compulsory state pension insurance. in Human security in the context of globalization: modern legal paradigm: monograph. Under the general editorship Iryna Sopilko. Slovak Republic, Podhajska: Vycodoeuropopska agentura pre rozvoj, n.o. Eastern European Development agency n.o., 2017. 278: 113–120.
3. Фецьук В. В., Тараненко Ю. О., Пивовар Ю. І. Правове регулювання пенсійного страхування в Україні (фінансово-правовий аспект): монографія. За заг. ред. В. В. Фецьука. К.: «Аванпост-прім», 2010. — с. 189.
4. Pyvovar Iryna, Pyvovar Yuriy Concept, Regulatory Framework And Types Of Restrictions Of Rights Of People Sentenced To Imprisonment. Proceedings of the National Aviation University. — 2017. — 3 (72).
5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення: 25.04.2018).
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 25.04.2018).
7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 25.04.2018).
8. Про звернення громадян: закон України: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 25.04.2018).
9. Положення про спеціальну комісію Фонду соціального страхування України з питань вирішення спорів: затв. постановою правління Фонду соціального страхування України від 12.09.2017 р. № 45. URL: http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=947828&documentList_stind=21 (дата звернення: 25.04.2018).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 р. № 1774-VIII. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (дата звернення: 25.04.2018).
11. Про припинення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, їх робочих органів: постанова Правління Фонду соціального страхування України від 14.12.2017 р. № 60. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=947828> (дата звернення: 25.04.2018).
12. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9.07.2003 р. № 1058-IV. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 25.04.2018).
13. Єрмоленко Д. О. Правовий статус людини і громадянина в Україні як соціальній державі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 175.
14. Рудик В. А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2007. 184.

15. Стаховська Н. М. Відносини у праві соціального забезпечення: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2000. — С. 16.
16. Веннікова В. В. До окремих питань розгляду спорів у сфері соціального забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. 5: 84–87.
17. Развадовський В. Й., Голосніченко І. П., Голосніченко Д. І. Адміністративно-процедурний кодекс — необхідна правова основа надання державних послуг поліції. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2016. 1/2 (29/30). URL: visnyk-psp.kpi.ua/article/download/119164/113806 (дата звернення: 25.04.2018).
18. Романюк Я. М. Висновок на проект Закону про медіацію на № 04-34/13-98063 від 21.04.2015. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/b58056fd9c7f6dc4c225745700474565/8abcee460129eb82c2257e3c00437f72?OpenDocument> (дата звернення: 25.04.2018).
19. Проект Адміністративно-процедурного кодексу України від 03.12.2012 № 11472. БД «Законодавство України» ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893 (дата звернення: 25.04.2018).

References

1. Pyvovar I. V. Peculiarities of recognition of legal status of prisoners within financial relationship regarding state social and mandatory pension insurance. in Human rights: theory and practice: collective monograph. Edited by Maryna Dei. London: International Academy of Science and Higher Education (IASHE), 2017. 184: 111–114.
2. Pyvovar I. V. Features of financial and legal status formation of persons sentenced to imprisonment in the area of compulsory state pension insurance. in Human security in the context of globalization: modern legal paradigm: monograph. Under the general editorship Iryna Sopilko. Slovak Republic, Podhajska: Vycodoeuropopska agentura pre rozvoj, n.o. Eastern European Development agency n.o., 2017. 278: 113–120.
3. Feshchuk V. V., Taranenko Yu. O., Pyvovar Yu. I. Pravove rehuliuвання pensiinoho strakhuvannya v Ukraini (finansovo-pravovyi aspekt): monohrafiia. Za zah. red. V. V. Feshchuka. K.: «Avanpost-prim», 2010. 189.
4. Pyvovar Iryna, Pyvovar Yuriy. Concept, Regulatory Framework And Types Of Restrictions Of Rights Of People Sentenced To Imprisonment. Proceedings of the National Aviation University. 2017. 3 (72).
5. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannya. Zakon Ukrainy vid 23.09.1999 r. № 1105-XIV. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (data zvernennia: 25.04.2018).
6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (data zvernennia: 25.04.2018).
7. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 r. № 3460-VI. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (data zvernennia: 25.04.2018).
8. Pro zvernennia hromadian: zakon Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.10.1996 r. № 393/96-VR. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (data zvernennia: 25.04.2018).
9. Polozhennia pro spetsialnu komisiuu Fondu sotsialnoho strakhuvannya Ukrainy z pytan vyrishennia sporiv: zatv. postanovoiu pravlinnia Fondu sotsialnoho strakhuvannya Ukrainy vid 12.09.2017 r. № 45. URL: http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=947828&documentList_stind=21 (data zvernennia: 25.04.2018).
10. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.2016 r. № 1774-VIII. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (data zvernennia: 25.04.2018).
11. Pro prypynennia Fondu sotsialnoho strakhuvannya z tymchasovoi vtraty pratsezdatsnosti, Vykonavchoi dyrektsii Fondu sotsialnoho strakhuvannya z tymchasovoi vtraty pratsezdatsnosti ta Fondu sotsialnoho strakhuvannya vid neshchasnykh vypadkiv na vyrobnytstvi ta profesiynykh zakhvoriuvan Ukrainy, yikh robochykh orhaniv: postanova Pravlinnia Fondu sotsialnoho strakhuvannya Ukrainy vid 14.12.2017 r. № 60. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=947828> (data zvernennia: 25.04.2018).
12. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannya: Zakon Ukrainy vid 9.07.2003 r. № 1058-IV. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (data zvernennia: 25.04.2018).
13. Yermolenko D. O. Pravovyi status liudyny i hromadianyna v Ukraini yak sotsialnii derzhavi: dys. ... kand.iuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv, 2002. 175.
14. Rudyk V. A. Yurydychni harantii prava liudyny na sotsialnyi zakhyst v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Kharkiv, 2007. 184.
15. Stakhovska N. M. Vidnosyny u pravi sotsialnoho zabezpechennia: avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Kyiv, 2000. 16.

-
16. Viennikova V.V. Do okremykh pytan rozghliadu sporiv u sferi sotsialnoho zabezpechennia. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia. 2013. 5: 84–87.
17. Razvadovskyi V.I., Holosnichenko I.P., Holosnichenko D.I. Administratyvno-protsedurnyi kodeks — neobkhidna pravova osnova nadання derzhavnykh posluh politsiiei. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. 2016. 1/2 (29/30). URL: visnyk-ppsp.kpi.ua/article/download/119164/113806 (data zvernennia: 25.04.2018).
18. Romaniuk Ya.M. Vysnovok na proekt Zakonu pro mediatsiiu na № 04–34/13–98063 vid 21.04.2015. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/b58056fd9c7f6dc4c225745700474565/8abcee460129eb82c2257e3c00437f72?OpenDocument> (data zvernennia: 25.04.2018).
19. Proekt Administratyvno-protsedurnoho kodeksu Ukrainy vid 03.12.2012 № 11472. BD «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893 (data zvernennia: 25.04.2018).

Майлунц Белла Еріківна

аспірант кафедри кримінального процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Майлунц Белла Эриковна

аспирант кафедры уголовного процесса

Национального университета «Одесская юридическая академия»

Mailunts Bella

Graduate Student of the Department of Criminal Procedure of the

National University «Odessa Academy of Law»

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-3-3843

ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

ОПЕРАТИВНЫЕ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯ КАК СУБЪЕКТЫ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

OPERATIONAL UNITS AS SUBJECTS OF CRIMINAL PROSECUTION

Анотація. Стаття присвячена аналізу повноважень оперативних підрозділів як суб'єктів кримінального переслідування під час досудового розслідування. У статті автор зазначає, що участь працівників оперативних підрозділів у кримінальному провадженні не може обмежуватися лише виконанням доручень слідчого та прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Автор також звернув увагу на можливість використання результатів оперативно-розшукової діяльності у досудовому розслідуванні.

В статті автор досліджує можливість одночасного проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. При цьому автор зазначає, що незважаючи на те, що оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії майже однакові, такі дії не являються тотожними, що також підтверджується низкою підзаконних нормативно-правових актів (наприклад, поквартирний обхід працівниками оперативних підрозділів під час огляду місця події з метою виявлення інформації, яка може бути використана як доказ у кримінальному провадженні). У результаті автор дійшов висновку, що необхідно внести зміни до ст. 41 КПК, в якій слід зазначити, що оперативні підрозділи у кримінальному провадженні в межах доручень можуть проводити не лише слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, а також інші процесуальні дії, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Це дозволить більш широко використовувати спеціальні навички працівників оперативних підрозділів у кримінальному провадженні.

Автор також зазначає, що слідчий може доручити оперативним підрозділам розшук підозрюваного, що також регулюється КПК, і тому повинно бути включено до форм участі оперативних підрозділів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність, негласні слідчі (розшукові) дії

Аннотация. Статья посвящена анализу полномочий оперативных подразделений как субъектов уголовного преследования во время досудебного расследования. В статье автор указывает, что участие сотрудников оперативных подразделений в уголовном производстве не может ограничиваться лишь выполнением поручений следователя и прокурора о проведении следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий. Автор также обращает внимание на возможность использования результатов оперативно-розыскной деятельности в досудебном расследовании.

В статье автор исследует возможность одновременного проведения оперативно-розыскной деятельности и досудебного расследования. При этом автор указывает, что несмотря на тот факт, что оперативно-розыскные меры и негласные следственные (розыскные) действия почти одинаковые, такие действия не являются полностью тождественными, что также подтверждается рядом подзаконных нормативно-правовых актов (например, поквартирный обход работниками оперативных подразделений во время осмотра места происшествия с целью выявления информации, которая может быть использована как доказательство в уголовном производстве). В результате автор делает вывод, что необходимо внести изменения в ст. 41 УПК, в которой необходимо указать, что оперативные подразделения в уголовном производстве могут проводить не только следственные (розыскные) действия и негласные следственные (розыскные) действия, а также и иные процессуальные действия, предусмотренные Законом Украины «Об оперативно-розыскной деятельности». Это позволит более полно использовать специальные навыки сотрудников оперативных подразделений в уголовном производстве.

Автор также указывает, что следователь может поручить оперативным подразделениям розыск подозреваемого, что также регулируется УПК, и потому должно быть включено в формы участия оперативных подразделений в уголовном производстве.

Ключевые слова: оперативный подразделения, оперативно-розыскная деятельность, негласные следственные (розыскные) действия.

Summary. This article is devoted to the analysis of powers of operational units officers as subjects of criminal prosecution during pre-trial investigation. In the article author indicates that the participation of operational units officers in criminal proceedings can not be limited only by the execution of assignments of an investigator and a public prosecutor on the conduct of investigative (search) and covert investigative (search) actions. The author paid special attention to the possibility of using the results of operational and detective activities in pre-trial investigation.

In article author investigates the possibility of concurrent conducting of operational-detective activity and pre-trial investigation. Thus, the author notes that, despite the fact that operational-detective activities and covert investigative (search) actions are almost the same, such similarities are not absolute, which is also confirmed by subordinate legal acts (for example, door-to-door examination by operational units officers during the inspection of place of crime in order to establish the information that can be used as evidence in criminal proceedings). As a result, the author came to the conclusion that it is necessary to amend the Article 41 of the CPC, in which it should be noted that the operational units in the criminal proceedings within the assignments can conduct not only investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, but also other procedural actions provided for by the Law of Ukraine «On Operational-investigative activity».

Author also notes that investigator may instruct the operational units to carry out a suspect's search, which is also regulated by the CCP, and should therefore be included in the forms of participation of operational units in the criminal proceedings.

Key words: operational units, operational-detective activity, covert investigative (search) actions.

Постановка проблеми. Одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Відповідно, реалізація такого завдання можлива лише за умов чіткого та неухильного дотримання законних вимог чинного кримінального процесуального законодавства. І в першу чергу така вимога має стосуватися тих учасників кримінального провадження, які реалізують функцію кримінального переслідування.

Очевидно, що виконання функції кримінального переслідування в першу чергу покладається на слідчого та прокурора, та в меншій мірі — на інших суб'єктів кримінального провадження. В той же час не достатньо важливу роль у забезпеченні швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування відіграють і оперативні підрозділи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження повноважень працівників

оперативних підрозділів у кримінальному провадженні переймалися такі науковці, як М. Багрій [1], Л. Я. Гордін [2], Н. В. Гуменна [3], М. Погорецький [5], А. А. Щадило [6] та інші. В той же час в доктрині кримінального процесу майже не приділено увагу аналізу повноважень працівників оперативних підрозділів як суб'єктів кримінального переслідування, що також підкреслює актуальність даної теми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є визначення повноважень оперативних підрозділів під час виконання ними завдань, які реалізацію функції кримінального переслідування.

Виклад основного матеріалу. Працівники оперативних підрозділів можуть бути залучені до кримінального провадження слідчим або прокурором для виконання окремих доручень для проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Обмежують участь оперативних

підрозділів у кримінальному провадженні проведенням гласних та негласних слідчих (розшукових) дій і інші вчені [1, с. 318; 2, с. 10; 3, с. 10; 4, с. 316–317]. Поряд з цим обов'язково необхідно зазначити, що таку думку розділяються не всі науковці.

Так, М. А. Погорецький вважає, що через специфіку оперативно-розшукової діяльності та у зв'язку з можливістю отримати докази, які можуть бути використані у кримінальному провадженні, необхідно об'єднати досудове розслідування і розшук, «які повинні перебувати, як свідчить багаторічна практика передових західних країн, в єдиному, цілісному та нерозривному взаємозв'язку» [5].

А. А. Щадило, в свою чергу, проаналізувавши положення КПК, ЗУ «Про ОРД» та Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, дійшов висновку, що взаємодія між працівниками оперативних підрозділів з однієї сторони та слідчим і прокурором з іншої не може обмежуватись лише наданням доручень щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. На думку автора, необхідно поділяти діяльність оперативних підрозділів на досудовому розслідуванні на окремі види: виконання письмових доручень слідчого, прокурора, поданих у порядку ст.ст. 36, 40 КПК, та письмових доручень слідчого, поданих у порядку, визначеному п. 2 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про ОРД», оскільки перший із зазначених напрямків діяльності оперативних підрозділів стосується виконання слідчих (розшукових) дій та НСРД, а другий — оперативно-розшукових заходів [6, с. 118]. Ми в певній мірі погоджуємося з автором, адже навіть КПК вказує на більш широку взаємодію слідчого з оперативними підрозділами.

Так, згідно з ч. 3 ст. 281 КПК, здійснення розшуку підозрюваного при зупиненні досудового розслідування може бути доручено оперативним підрозділам. Отже, слідчий може давати доручення не лише щодо проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. Поряд з цим, задля кращого розуміння меж повноважень оперативних підрозділів в якості суб'єктів кримінального переслідування необхідно чітко розмежувати кримінальне провадження та оперативно-розшукову діяльність.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про ОРД», завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах криміналь-

ного судочинства, а також інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Отже, зважаючи на те, що оперативні підрозділи можуть здійснювати фіксацію фактичних даних про протиправні діяння, законодавець визначає можливим збирання доказів кримінального правопорушення вказаними підрозділами, що являється одним із основних завдань слідчого та прокурора на стадії досудового розслідування. Таким чином можна вважати, що ОРД повинно здійснюватися під час досудового розслідування для забезпечення досудового розслідування. З іншого боку ЗУ «Про ОРД» в ст. 8 «Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність», фактично дублює майже всі НСРД, які передбачені КПК. Тому, зважаючи на подібність форм таких дій, очевидно повинно існувати розмежування ОРД та НСРД, адже ці дії регулюються різними нормативно-правовими актами. Деякі вчені також серед відмінностей ОРД та НСРД виділяють суб'єктний склад, адже в оперативно-розшуковій діяльності проведення оперативно-розшукових заходів може здійснюватися лише уповноваженими оперативними підрозділами, а негласних слідчих (розшукових) дій — слідчим, прокурором, або за їх дорученням — уповноваженим оперативним підрозділом. Окрім того, оперативно-розшукові заходи проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а негласні слідчі (розшукові) дії спрямовані на виявлення та перевірку інформації, необхідної для розслідування вчиненого злочину. НСРД різняться за своєю організаційною сутністю, змістом провадження дій, суб'єктним складом [7, с. 111]. В. О. Прядко та О. Б. Комарницька також вказують на підстави проведення вказаних дій як на відмінність між ОРД та НСРД. Так, слідчі (розшукові) дії, у тому числі негласні слідчі (розшукові) дії, проводяться у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК). Досудове розслідування (у кримінальному провадженні) розпочинається з моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань [8, с. 6].

Ми погоджуємося з думкою науковців, що необхідно відокремлювати НСРД та ОРД. До ознак, за якими вказані дії відрізняються, також можна віднести документальне забезпечення відповідної діяльності. Так, згідно зі ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Відповідно, всі документи, які складаються в ході проведення НСРД, складаються в рамках матеріалів кримінального провадження.

В той же час виокремлення відмінностей ОРД та НСРД не дає змогу відповісти на важливе питання — чи можна здійснювати оперативно-розшукові заходи у кримінальному провадженні. Нажаль, КПК дане питання не регулює. Значна частина ОРД фактично дублює положення КПК в частині проведення НСРД, а тому можна зробити висновок, що якщо перед слідчим стоїть завдання отримати фактичні дані у конкретному кримінальному провадженні, то необхідно проводити саме в рамках КПК, адже основною метою проведення слідчих (розшукових) дій є отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів (ч. 1 ст. 223 КПК). Проте ОРД не обмежується лише даними діями, і в кримінальному провадженні можуть бути використані і інші можливості оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, згідно з Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [9], працівник оперативного підрозділу на місці події здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збору відомостей, що можуть бути використані як докази, установлює час, місце і обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість осіб, які його вчинили, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямку руху осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, інші відомості, необхідні для їх встановлення; використовує наявні джерела оперативної інформації з метою розкриття кримінального правопорушення, а також виконує інші повноваження. Таким чином працівники оперативних підрозділів можуть бути залучені не лише для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, а і для проведення інших дій «з метою збирання відомостей, що можуть бути використані як докази». Тобто в межах такої діяльності вказані працівники можуть збирати відомості, які в подальшому можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

Поряд з цим варто зауважити, що вказана Інструкція не в повній мірі відповідає вимогам КПК. Так, згідно зі ст. 86 КПК, допустимим є доказ, який було отримано в порядку, передбаченому КПК. Поряд з цим ще у 2011 році Конституційний Суд України зазначив, що відомості, отримані уповноваженою на те особою в порядку, передбаченому Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», можуть бути використані у кримінальному провадженні (для

обґрунтування обвинувачення) [10]. Аналогічне положення було закріплено в ч. 2 ст. 99 КПК, де сказано, що матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам КПК, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази. Таким чином, як доказ можуть бути використані тільки ті докази, які були отримані згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». В той же час у вказаному законі відсутнє таке повноваження працівники оперативного підрозділу, як здійснення поквартирного обходу з метою збирання доказів.

Поряд з цим в ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть бути використані для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні¹. Очевидно, що і результати обходу співробітника оперативного підрозділу, навіть якщо вони не можуть бути визнані в якості доказу, все одно матимуть значення для слідчого та прокурора в якості орієнтуючої інформації, на підставі якої можуть бути розроблені слідчі версії та проведені необхідні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії. Більше того, вказані дії працівників оперативних підрозділів будуть проводитись за наслідками вчиненого кримінального правопорушення, а тому вони будуть здійснюватися в рамках кримінального провадження. І відомості, які будуть отримані вказаними працівниками та оформлені відповідними документами (наприклад, у формі рапорта), будуть долучатися до матеріалів кримінального провадження.

З огляду на вищезазначене очевидним стає висновок про те, що діяльність оперативних підрозділів в якості суб'єктів кримінального переслідування під час досудового розслідування не обмежується лише виконанням доручень слідчого та прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а визначається і іншими діями, які притаманні оперативним підрозділам. Саме тому ми також підтримуємо думку щодо необхідності внесення змін до КПК в частині розширення повноважень оперативних підрозділів. Проте ми не

¹ Варто звернути увагу на те, що Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» взагалі не веде мову про можливість збирання доказів, які в подальшому будуть використані у кримінальному провадженні. В той же час і рішення КСУ, і діюча редакція КПК вказують саме на таку можливість. Тому необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову інформацію» та чітко передбачити, що отримані в ході ОРД відомості можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні.

поділяємо точку зору А. А. Щадила, який вказує, що в ст.ст. 36 та 40 КПК необхідно передбачити право слідчого, прокурора доручати оперативним підрозділам проведення процесуальних дій, а у разі необхідності — викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження в установлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій слідчій (розшуковій) дії, а також вчиняти інші процесуальні дії, необхідні для виконання оперативним підрозділом [6, с. 122].

На нашу думку, автор запропонував надто широке тлумачення повноважень оперативних підрозділів під час досудового розслідування. По-перше, КПК не містить поняття «процесуальні дії», а тому в дане поняття можна вкласти фактично будь-яку дію, яка може вчинятися на стадії досудового розслідування (вручення повідомлення про підозру, відкриття матеріалів іншій стороні тощо). В такому випадку можливі зловживання зі сторони слідчого шляхом надання необґрунтованих за обсягом доручень працівникам оперативних підрозділів щодо вчинення дій, які вказаним підрозділам не притаманні. Залучення оперативних працівників відбувається в першу чергу в тому випадку, коли для проведення низки слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій потрібні спеціальні навички, якими вказані працівники володіють. Всі інші процесуальні дії повинен виконувати слідчий або прокурор, тобто особи, які ведуть досудове розслідування або здійснюють процесуальне керівництво за ним. Виконання таких дій вказаними суб'єктами являється однією з ключових гарантій прав учасників кримінального провадження.

Крім того, незрозумілою є позиція автора щодо надання можливості працівникам оперативних підрозділів викликати у разі необхідності для допиту осіб за дорученням слідчого та прокурора. В даному випадку не зовсім зрозумілим являється змістовне наповнення поняття «викликати». Якщо мова йде про фактичне повідомлення учасникам криміналь-

ного провадження щодо необхідності з'явитися на допит, то КПК взагалі не конкретизує, хто такі дії може вчиняти. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 135 КПК, особи можуть викликатися до слідчого, прокурора шляхом надіслання повістки про виклик поштою. В такому випадку фактичний виклик взагалі буде здійснено працівником поштового відділення або іншою уповноваженою особою. В такому випадку не зрозуміло, чому необхідно на законодавчому рівні вказувати, що викликати осіб на допит можуть працівники оперативних підрозділів, адже такі дії може вчиняти будь-хто. Якщо ж мова йде про складання повістки про виклик, то очевидно, що такий документ мають складати виключно слідчий або прокурор, адже лише вони визначають, кого та коли необхідно допитати.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, можна зробити висновок, що КПК потребує змін щодо повноважень оперативних підрозділів під час досудового розслідування лише в частині можливості проведення ОРД. Так, ч. 1 ст. 41 КПК варто викласти в наступній редакції «1. Оперативні підрозділи ... здійснюють слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та дії, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора...». Аналогічні зміни варто внести в п. 5 ч. 2 ст. 36 КПК (повноваження прокурора), та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК (повноваження слідчого) в частині надання доручень оперативним підрозділам. При цьому слід звернути увагу, що в запропонованій зміні не сказано «... та інші дії, передбачені Законом України...», адже за такого формулювання слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії автоматично стають різновидом ОРД. Проте, як вже було встановлено, НСРД та ОРД мають суттєві відмінності, а тому використання слова «інші» в даному випадку буде некоректно.

Література

1. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] / М. Багрій // Вісник Львів. ун-ту. Сер.: Юридична. — 2013. — Вип. 57. — С. 315–321. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_yu_2013_57_41.pdf.
2. Гордін Л. Я. Слідчо-оперативна група: монографія / Л. Я. Гордін. — Харків: ФІНН, 2009. — 192 с.
3. Гуменна Н. В. Теоретичні та практичні проблеми розшукової діяльності слідчого: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н. В. Гуменна. — Львів, 2015. — 26 с.
4. Кривописин В. Г. Актуальні проблеми досудового розслідування / В. Г. Кривописин // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 4 груд. 2015 р.) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків: ХНУВС, 2015. — С. 315–317.

5. Погорецький М. «Без покращення процедури розшуку реформування досудового розслідування не піде на користь» [Електронний ресурс] / Микола Порорецький // Закон і Бізнес. — 2018. — Режим доступу до ресурсу: http://zib.com.ua/ua/print/131462-zaviduvach_kafedri_pravosuddya_knu_mikola_pogoreckiy_reformu.html
6. Щадило А. А. Правові та організаційні засади діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві України: дис. канд. юр. наук: 12.00.09 / Щадило Анатолій Антонович — Київ, 2016. — 239 с.
7. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінальним процесуальним законодавством України / Науковий вісник Чернівецького університету. — 2012. — Вип. 618. Правознавство. — С. 108–113.
8. Прядко В. О. Порівняльна характеристика оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму наглядової діяльності прокурора як процесуального керівника / В. О. Прядко, О. Б. Комарницька // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2014. — № 1. — С. 62–72. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2014_1_7.
9. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України [Електронний ресурс]. — 2011. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

References

1. Bahrii M. Vzaiemodiiia slidchoho z pratsivnykamy pidrozdiliv, yaki zdiisniuiut operatyvno-rozshukovu diialnist [Elektronnyy resurs] / M. Bahris // Visnyk Lviv. un-tu. Ser.: Yurydychna. — 2013. — Vyp. 57. — S. 315–321. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_yu_2013_57_41.pdf.
2. Hordin L. Ya. Slidcho-operatyvna hrupa: monohrafiia / L. Ya. Hordin. — Kharkiv: FINN, 2009. — 192 s.
3. Humenna N. V. Teoretychni ta praktychni problemy rozshukovoi diialnosti slidchoho: avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist» / N. V. Humenna. — Lviv, 2015. — 26 с.
4. Kryvopyshyn V. H. Aktualni problemy dosudovoho rozsliduvannia / V. H. Kryvopyshyn // Teoretychni aspekty orhanizatsii dosudovoho rozsliduvannia: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 4 hrud. 2015 r.) / MVS Ukrainy; Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. — Kharkiv: KhNUVS, 2015. — S. 315–317.
5. Pohoretskyi M. «Bez pokrashchennia protsedury rozshuku reformuvannia dosudovoho rozsliduvannia ne pide na koryst» [Elektronnyy resurs] / Mykola Pororetskyi // Zakon i Biznes. — 2018. — Rezhym dostupu do resursu: http://zib.com.ua/ua/print/131462-zaviduvach_kafedri_pravosuddya_knu_mikola_pogoreckiy_reformu.html
6. Shchadylo A. A. Pravovi ta orhanizatsiini zasady diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy: dys. kand. yur. nauk: 12.00.09 / Shchadylo Anatolii Antonovych — Kyiv, 2016. — 239 s.
7. Skulysh Ye. Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii za kryminalnym protsesualnym zakonodavstvom Ukrainy // Naukovy visnyk Chernivetskoho universytetu. — 2012. — Vyp. 618. Pravознавство. — С. 108–113.
8. Priadko V. O. Porivnialna kharakterystyka operatyvno-rozshukovykh zakhodiv ta nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii kriz pryzmu nahliadovoi diialnosti prokurora yak protsesualnoho kerivnyka / V. O. Priadko, O. B. Komarnytska // Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva. — 2014. — № 1. — С. 62–72. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2014_1_7.
9. Instrukttsiia z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyivlenni ta rozsliduvanni, zatverdzhena Nakazom Ministerstva vnutrishnikh sprav [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Sluzhby bezpeky Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhennia chastyny trettoi statti 62 Konstytutsii Ukrainy [Elektronnyy resurs]. — 2011. — Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11>.

Потапенко Сергій Анатолійович
спеціаліст юридичного відділу
Білоцерківська районна рада;
аспірант юридичного факультету
Академії праці, соціальних відносин і туризму
Потапенко Сергей Анатольевич
специалист юридического отдела
Белоцерковский районный совет;
аспирант юридического факультета
Академии труда, социальных отношений и туризма
Potapenko Sergei
Specialist of Legal Department
Bila Tserkva District Rada;
Post-Graduate Student of Faculty of Law of the
Academy of Labor, Social Relations and Tourism

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-3-3809

ПОНЯТТЯ АКТИВ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЇХ ОЗНАКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

ПОНЯТИЕ АКТОВ ОРГАНОВ И ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ, ИХ ЧЕРТЫ И ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ

CONCEPT OF ACTS OF ORGANS AND PUBLIC SERVANTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT, THEIR SIGN AND PROBLEM OF LEGISLATIVE DETERMINATION

Анотація. Ця стаття присвячена дослідженню актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, аналізу їх розробки, прийняття, зовнішнього вираження, набрання чинності, а також проводиться їх класифікація. Розглянуто визначення цих актів науковцями, проведено їх порівняльний аналіз. Надається авторське визначення поняття «акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування», під якими розуміється не окремо дія або документ, а їх єдність, як форми та змісту, як процес діяльності депутатів та посадових осіб органів місцевого самоврядування, який є основною організаційно-правовою формою реалізації ними наданих законом повноважень. Розкриваються їх основні ознаки, проводиться порівняльний аналіз між нормативно-правовими та іншими актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Висвітлюються проблеми законодавчого регулювання зовнішнього вираження, підписання та введення в дію даних актів. Обґрунтовується необхідність вдосконалення законодавства, з метою створення єдиного підходу підготовки, прийняття, зовнішнього вираження та набрання чинності цими актами. Автором формулюються відповідні пропозиції щодо внесення змін до законодавства, яке регулює місцеве самоврядування в Україні.

Ключові слова: правовий акт, нормативно-правовий акт, акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, нормативні акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, ненормативні акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Аннотация. Эта статья посвящена исследованию актов органов и должностных лиц местного самоуправления, анализу их разработки, принятия, внешнего выражения, вступления в силу, а также проводится их классификация. Рассматривается определение этих актов учёными, проводится их сравнительный анализ. Дается авторское определение понятия «акты органов и должностных лиц местного самоуправления», под которыми понимается не отдельно действие или документ, а их единство, как формы и содержания, а именно как процесс деятельности депутатов и должностных лиц органов местного самоуправления, который является основной организационно-правовой формой реализации данных им законом полномочий. Раскрываются их основные признаки, проводится сравнительный анализ между нормативно-правовыми и другими актами органов и должностных лиц местного самоуправления. Освещаются проблемы законодательного регулирования внешнего выражения, подписания и введения в действие данных актов. Аргументируются необходимость усовершенствования законодательства с целью создания единого подхода подготовки, принятия, внешнего выражения и вступления в силу этих актов. Автором формулируются соответствующие предложения относительно внесения изменений в законодательство, которое регулирует местное самоуправление в Украине.

Ключевые слова: правовой акт, нормативно-правовой акт, акты органов и должностных лиц местного самоуправления, нормативно-правовые акты органов и должностных лиц местного самоуправления, ненормативно-правовые акты органов и должностных лиц местного самоуправления.

Summary. This article is devoted to the study of acts of bodies and officials of local self-government, analysis of their development, adoption, external expression, entry into force, as well as their classification. The definition of these acts by scientists is considered, their comparative analysis has been carried out. Author's definition of the concept of «acts of bodies and officials of local self-government» is provided, which means not an act or a document, but their unity as form and content, as a process of activity of deputies and officials of local self-government, which is the basic organizational and legal form the realization of their statutory powers. Their main features are revealed, a comparative analysis is conducted between normative-legal and other acts of organs and officials of local self-government. The problems of legislative regulation of external expression, signing and putting into operation of these acts are covered. The necessity to improve the legislation is grounded in order to create a unified approach to the preparation, adoption, external expression and entry into force of these acts. The author formulates relevant proposals for amending the legislation governing local self-government in Ukraine.

Key words: legal act, normative legal act, acts of bodies and officials of local self-government, normative acts of bodies and officials of local self-government, non-normative acts of bodies and officials of local self-government.

Постановка проблеми. Правові акти, прийняті органами та посадовими особами місцевого самоврядування є засобом реалізації їх повноважень та важливою нормативною умовою саморегуляції територіальної громади. Вони відіграють головну роль у механізмі регулювання суспільних відносин на місцевому рівні та виступають правовим засобом здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування. Це дії та рішення, які оформлюються у вигляді актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Однак слід відмітити, що унормування процедур розробки, прийняття, зовнішнього вираження та набрання чинності актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування ще не достатньо висвітлено у сучасній юридичній літературі та на законодавчому рівні, що створює значні проблеми при реалізації органами місцевого самоврядування своїх повноважень. Тому, сьогодні вкрай необхідний комплексний, науковий підхід для формування правової регламентації цих процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормотворчої діяльності місцевих рад, їх вико-

навчих комітетів та посадових осіб у 50–80 роках минулого століття досліджували такі радянські вчені, як Р. О. Халфина [7], С. Алексеев [8], В. М. Корельський [20], В. Ф. Мелашенко [15], Р. Ф. Васильев [10], С. Ф. Зівс [25] та ін. Однак для радянської та пострадянської юридичної науки традиційним було положення про те, що норма права — це правило поведінки, яке «виходить від держави», а нормативно-правовий акт — це «акт правотворчих органів держави». Слід відмітити, що дослідження проведені цими вченими не втратили свого значення, однак вони потребують переосмислення з врахуванням сучасних умов.

Серед сучасних дослідників актів органів місцевого самоврядування слід відмітити праці вчених В. В. Кравченка [11], Ю. М. Тодици [21], А. Є. Гавришева [24], О. Ф. Скакун [14], М. О. Петришиної [26], О. В. Батанова [9] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою нашого дослідження є розкриття змісту та обсягу поняття «акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування», а також формулювання пропозицій щодо законодавчого

удосконалення процедур їх розробки, прийняття, зовнішнього вираження та набрання чинності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування» є різновидом поняття «правового акту», який належить до найбільш поширених правових понять у юридичній науці та практиці. Тому спочатку розглянемо зміст поняття «правовий акт» у теорії держави і права, та рухаючись від загального до конкретного розглянемо такі поняття як, «нормативно-правовий акт», «акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування», «нормативні акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування», «ненормативні акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування».

Так, на думку С. С. Алексеева термін «правовий акт» багатозначний. Цим терміном визначається:

- дія (поведінка), як правило, правомірна, тобто юридичний факт, що є підставою для тих чи інших правових наслідків;
- результат правомірної дії, тобто юридично значущий, змістовний елемент правової системи (юридична норма, індивідуальний припис, акт «автономного» регулювання), що увійшов у правову тканину внаслідок правотворчої, владної індивідуально-правової або автономної діяльності суб'єктів;
- юридичний документ, тобто зовнішньо словесно-документально оформлене вираження волі, що закріплює правомірну поведінку і її результат [8, с. 192].

По Р. Ф. Васильєву поняття «правового акту» визначається через такі поняття, як «дія-волевиявлення», «вольова дія», «документ», «письмовий документ», «зовнішній вираз волі», «засіб виразу рішень» тощо [10, с. 4].

О. Г. Мурашин визначає правовий акт, як письмовий документ, прийнятий уповноваженим суб'єктом права (державним органом, органами місцевого самоврядування, інститутами місцевої демократії), що має офіційний характер і обов'язкову силу, що виражає владні веління і спрямований на регулювання суспільних відносин [12, с. 97].

На думку О. Ф. Скаун правовий акт — акт-волевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта, що регулює суспільні відносини за допомогою встановлення (зміни, скасування, зміни сфери дії) правових норм, а також визначення (зміни, припинення) на основі цих норм прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин, міри відповідальності конкретних осіб за скоєне ними правопорушення. Він оформляється у встановлених законом випадках у вигляді письмового документа (акта-документа) [13, с. 311–312].

Зазначимо, що в юридичній науці не існує єдиного визначення поняття «правовий акт». Аналіз наведених вище визначень цього поняття дозволяє зробити ряд висновків. Здебільшого теоретики права в якості родової ознаки правового акту називають поняття «вольова дія», «акт-волевиявлення» (рішення), «документ», «письмовий документ», «юридичний документ». Однак більшість науковців визначають поняття «правовий акт» виходячи із родової ознаки «письмовий документ». На нашу думку слово «письмовий документ» в цьому контексті виявляється менш підходящим, оскільки воно означає «матеріальну форму відображення, поширення, використання і зберігання інформації, яка надає їй юридичної сили» [22]. Безумовно, зазначення того, що правовим актом є письмовий документ вірно відображає чим він є у своїй завершальній стадії, але не пояснює чим був правовий акт до його зовнішнього закріплення. Правовий акт це не просто письмовий документ, а результат діяльності уповноваженого суб'єкта.

Визначення правового акту лише через родову ознаку «вольова дія» чи «акт-волевиявлення» також на нашу думку є звуженим визначенням, яке не повністю розкриває зміст цього поняття.

Отже, в юридичній літературі поняття «правовий акт» визначається або як письмовий документ у формі рішення (зовнішній вираз волі), прийнятий уповноваженим суб'єктом, що встановлює, змінює чи скасовує правові норми, або, як правомірна дія уповноваженого суб'єкта, яка виражає його волю. Але слід звернути увагу на те, що в юридичній літературі досі не проведений порівняльний аналіз цього поняття у різних його значеннях. На нашу думку проведення такого аналізу надасть нам можливість більш змістовно розкрити сутність поняття «правовий акт».

По-перше, слід звернути увагу на те, що прийняття будь-якого правового акту передуює стадія його підготовки, розробки та обговорення у порядку, визначеному процедурно-процесуальними нормами. Це обумовлено тим, що саме за допомогою правових актів у правову систему держави вводяться нові правові норми або змінюються чи відміняються застарілі. Правовий акт є формою існування правових норм, місцем їх буття. Тому, перед прийняттям правовому акту спочатку надається відповідна мовна, логічна, граматична та графічна основа. Вся ця діяльність складається із сукупності дій уповноважених не те осіб, які використовують прийоми і правила юридичної техніки та керуються чинним законодавством. Всі дії, які передують прийняттю правового акту можна назвати по-різному, як «вольова дія»,

«дія-волевиявлення», «акт-волевиявлення», тобто з'ясовується, що це одне із значень, яке входить у обсяг поняття «правовий акт». Але насправді це дії, які «природно» передують прийняттю будь-якого правового акту.

По-друге, розглядаючи правовий акт лише як правомірну дію уповноваженого суб'єкта, яка виражає його волю, слід зазначити, що їй повинен бути наданий відповідний зовнішній вираз, як правило у словесно-документальній формі, щоб її можна було довести до відома осіб, яким вона адресована, інакше це виключить одну із ключових ознак норм права — формальну визначеність. Отже, у завершальній стадії воля уповноваженого суб'єкта знаходить свій зовнішній вираз у формі письмового, правового документу.

Проведений аналіз дає нам підстави стверджувати, що обидва розглянуті нами значення поняття «правовий акт» є послідовними діями та складовими етапами єдиного процесу, результатом якого є прийняття правового акту. Відповідно до властивої праву єдності змісту та форми, змістом правового акту є воля уповноваженого суб'єкта, а його формою є зовнішнє вираження у вигляді письмового, правового документу. Це дві невід'ємні сторони одного явища — правового акту, які не можна відокремлювати. За таким підходом ми даємо наступне авторське визначення поняття «правовий акт».

Правовий акт — це визначений нормами права процес діяльності уповноваженого суб'єкта, який складається з послідовних дій по підготовці, обговоренню та прийняттю рішення у формі письмового документу, що встановлює, змінює або скасовує правові норми, має офіційний характер і обов'язкову силу.

Далі, рухаючись за предметом нашого дослідження розглянемо суть та основні ознаки актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Згідно Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1, ст. 5]. Вона встановлює, що в Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування [1, ст. 7]. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території [1, ст. 144].

Положення Основного закону України дають підстави для висновку, що всі правові акти, які приймаються в державі безпосередньо народом, або його представниками на загальнодержавному чи місцевому рівнях, утворюють єдину систему джерел

права. Отже, акти місцевого самоврядування поряд із Конституцією та законами України, міжнародними договорами, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами центральних органів виконавчої влади та розпорядженнями місцевих державних адміністрацій утворюють самостійну підсистему підзаконних актів в Україні.

Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування є різновидом актів місцевого самоврядування. Вони є правовою формою здійснення повноважень органами місцевого самоврядування. Практика свідчить про те, що найбільша частина питань місцевого значення та виконання делегованих повноважень регулюється саме цими актами.

Доповнюючи положення Основного закону України ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що рада в межах своїх повноважень приймає нормативні та інші акти у формі рішень. На думку В. М. Мелашенко визначальною рисою співвідношення нормативних та ненормативних актів є відмінності між ними. Головною з них є властивий нормативним актам правотворчий зміст, нормативний характер їх приписів, у той час як головною особливістю ненормативних (індивідуальних) актів є їх спрямованість на регулювання конкретних відносин [15, с. 15].

Слід звернути увагу на те, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інші Закони не містять нормативного визначення поняття «акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування». У юридичній літературі, на жаль, ми знаходимо невелику кількість праць, у яких би комплексно вивчались питання юридичної природи актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, їх визначення, суттєвих ознак, місця та ролі у правовій системі держави.

В. В. Кравченко і М. В. Пітцик визначають акти місцевого самоврядування, як владний припис уповноваженого суб'єкта місцевого самоврядування, який відповідно до закону регулює відносини у сфері місцевого самоврядування шляхом встановлення, зміни чи скасування правових норм [11, с. 198].

Аналіз нормотворчої діяльності органів місцевого самоврядування свідчить про те, що найбільш численну групу актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування складають нормативні акти. Більшість авторів наукових праць з права вважають, що актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування є саме нормативні акти, тому, що саме вони встановлюють норми права. Однак у юридичній літературі немає єдиного загального визначення нормативно-правових актів органів місцевого са-

моврядування. Українські правники висловлюють наступні думки з цього приводу.

О. Ф. Скакун під нормативним актом органів місцевого самоврядування розуміє акт-документ (постанова, рішення), що видається в межах компетенції органу місцевого самоврядування, який містить норми права, обов'язкові для населення самоврядних територій, а також організацій та установ, які діють у межах цих територій [14]. Л. Л. Богачева визначає нормативні акти органів (посадових осіб) місцевого самоврядування як письмові офіційні документи, прийняті правомочними суб'єктами (місцевими радами, головами рад), які мають обов'язкову силу, виражають владні веління і спрямовані на регулювання суспільних відносин [16]. На думку Ю. В. Делія під цими актами слід розуміти підзаконні акти, видані органами місцевого самоврядування в межах їх компетенції, які за своїм змістом відповідають чинному законодавству або прийняті на виконання законів [17, с. 119]. За визначенням І. О. Биля, це сукупність нормативних актів, які приймаються з питань місцевого значення в межах Конституції і законів України всіма суб'єктами місцевого самоврядування [18]. В. Р. Барський вважає, що нормативно-правовий акт місцевого самоврядування є офіційним документом, прийнятим безпосередньо територіальною громадою або представницьким органом місцевого самоврядування в межах предмета відання місцевого самоврядування, у визначеній процедурно-процесуальній формі, який спрямований на встановлення, зміну, доповнення або скасування правових норм як загальнообов'язкових, розрахованих на багаторазове застосування приписів [19, с. 115].

Проаналізувавши функції і повноваження органів місцевого самоврядування, врегульовані Конституцією України та іншими законами України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що органи місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення, представляючи спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, приймають нормативні та ненормативні акти. До нормативних належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти, передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію [4, п. 4]. Така позиція повністю узгоджується з положеннями Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», який відносить до регуляторних актів нормативно-правовий акт та інший письмо-

вий документ, прийнятий регуляторним органом незалежно від того чи вважається цей документ нормативно-правовим актом [2, ст. 1].

Слід звернути увагу на те, що закон [3, ст. 59], та Конституційний Суд України [4, п. 4] відносять до актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування як акти, які розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово (нормативні) так і акти, які передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи (ненормативні). Тобто визначальним для них є, по-перше, суб'єкти прийняття, по-друге, локальний характер дії в межах території адміністративно-територіальної одиниці, по-третє, вони встановлюють, змінюють, доповнюють, призупиняють чи припиняють норми права, розраховані на широке коло осіб або конкретні приписи звернені до окремого суб'єкта, які застосовуються одноразово.

Виходячи з приписів ч. 2 ст. 19 Конституції України, законодавство вичерпно визначає предмети відання та повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування для реалізації мети та завдань місцевого самоврядування. Кожен орган та посадова особа місцевого самоврядування наділений законом власними (самоврядними) або делегованими повноваженнями, які не пересікаються між собою. Правовою формою реалізації цих повноважень є рішення органу або посадової особи місцевого самоврядування у вигляді письмового документу, які приймаються у визначеній законом та регламентами рад процедурно-процесуальній формі. Тому законодавець на відміну від позицій науковців під актами органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначає всі акти, які приймаються цими суб'єктами у межах їх повноважень.

Отже, акт органу або посадової особи місцевого самоврядування — це визначений процедурними нормами процес діяльності депутатів ради, посадових осіб місцевого самоврядування, який складається з послідовних дій по підготовці, обговоренню та прийняттю рішення у формі письмового документу в межах їх власних або делегованих повноважень, що встановлює, змінює, доповнює, призупиняє або скасовує правові норми чи конкретні приписи, має офіційний характер і обов'язкову силу в межах території ради.

Означимо основні ознаки актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

1. Суб'єктами їх прийняття є представницький орган ради, виконавчий комітет ради, виконавчі органи ради (управління, відділи), сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної, обласної ради.

2. Вони приймаються або видаються органами та посадовими особами місцевого самоврядування в межах їх власних чи делегованих повноважень, визначених Конституцією і законами України.

3. Вони приймаються або видаються за спеціальною процедурою, визначеною законом, статутом громади, регламентом ради, положенням про управління або відділ (нормотворча ініціатива, розробка, обговорення, прийняття, підписання, оприлюднення, набрання чинності).

4. Вони є письмовим документом у формі рішення, розпорядження або наказу, викладеного на офіційному бланку із зображенням на ньому державного герба України, дати, місця прийняття, містять мотивувальну та резолютивну частину, підпис уповноваженої посадової особи та печатку органу місцевого самоврядування.

5. Вони регулюють суспільні відносини шляхом встановлення, зміни, доповнення, призупинення або скасування норма права (прав і обов'язків).

6. Мають підзаконний офіційний характер та є обов'язковими для всіх фізичних і юридичних осіб, установ та організацій, які розташовані на території ради.

7. Обов'язково оприлюднюється шляхом опублікування в офіційних засобах масової інформації або на сайті ради.

8. Можуть бути зупинені або скасовані за рішенням органу чи посадової особи місцевого самоврядування або у судовому порядку.

9. Їх виконання та дотримання забезпечується можливістю застосування державного примусу.

На нашу думку наведене визначення та ознаки актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування повністю відображає їхню суть та правову природу, як самостійного різновиду підзаконних актів України. Їх можна класифікувати за: 1) видами; 2) суб'єктами прийняття; 3) підставами прийняття; 4) порядком прийняття; 5) дією в просторі й часі; 6) характером, змістом і особливостями відносин, що підлягають врегулюванню [23].

Виходячи з положень Конституції та законів України до актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування можна віднести: 1) статут територіальної громади; 2) рішення ради; 3) розпорядження сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті, районної, обласної ради; 4) рішення виконавчого комітету ради; 5) накази начальників управлінь, відділів та інших виконавчих органів ради; 6) постанови адміністративних комісій сільських, селищних, міських рад.

Слід звернути увагу на те, що староста, як виборна посадова особа місцевого самоврядування на яку

законом покладається досить широкий обсяг повноважень: представляти інтереси жителів відповідного села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради; брати участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням; брати участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного села, селища... [3, ст. 54–1], відповідно до законодавства не має права видавати розпорядження, приймати накази або інші рішення на реалізацію покладених на нього завдань. Це свідчить про відсутність законодавчого забезпечення дієвості повноважень старости, який лише номінально представляє інтереси старостинського округу.

Залежно від форми актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування розрізняють: 1) статут; 2) рішення; 3) розпорядження; 4) наказ; 5) регламент; 6) положення; 7) програма; 8) правила; 9) план; 10) інструкція; 11) постанова (адміністративної комісії); 12) адміністративний договір.

Залежно від характеру правового регулювання розрізняють акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування: 1) нормативно-правові; 2) індивідуальної дії; 3) змішані.

Ураховуючи характер виконуваних повноважень розрізняють акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, що: 1) приймаються з вирішення питань місцевого значення; 2) приймаються з метою реалізації делегованих повноважень, переданих у порядку, визначеному законом.

Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які приймаються в межах делегованих повноважень мають особливий характер, оскільки їх прийняття здійснюється у сфері предметів відання, які зберігаються за органами державної влади. О. Г. Гавришев з цього приводу зазначає, що муніципальна нормотворчість, що здійснюється у сфері реалізації окремих державних повноважень, характеризується іншою природою порівняно з нормотворчістю з питань місцевого значення [24].

Згідно Конституції України органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади [1, ст. 143]. Делегування повноважень є важливим конституційно-правовим інститутом, що являє собою передачу повноважень від одного суб'єкта владних повноважень іншому. Делегування повноважень не є формою остаточної їх передачі. Вони залишаються повноваженнями органу від якого вони делеговані, і можуть бути повернені або замінені. При цьому ні на рівні органів влади Автономної Республіки

Крим, ні на рівні органів місцевого самоврядування Конституція України не встановила обмежень щодо зміни або повернення законом органом виконавчої влади делегованих повноважень [5, ч. 8].

Делеговані повноваження виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, визначені у Главі 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», їх нараховується 83. Слід звернути увагу, що більшість делегованих повноважень незважаючи на те, що вони не відносяться до предметів відання органів місцевого самоврядування, вирішуються саме в інтересах місцевих жителів — членів територіальної громади. Серед них можна виділити наступні: здійснення відповідно до закону контролю за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету на підприємствах і в організаціях незалежно від форми власності [3, пп. 1 п. «б» ч. 1 ст. 28]; встановлення за погодженням з власниками зручного для населення режиму роботи розташованих на відповідній території підприємств, установ та організацій сфери обслуговування незалежно від форми власності [3, пп. 4 п. «б» ч. 1 ст. 30]; забезпечення в межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти і медичного обслуговування на відповідній території, можливості отримання освіти державною мовою... [3, пп. 1 п. «б» ч. 1 ст. 32] та ін.

В Україні фактично відбулося лише визнання наявності питань місцевого значення. Законодавче визначення питання місцевого значення набули лише у вигляді повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, тобто опосередковано. Питання місцевого значення (об'єкти муніципальної влади) доцільно було б визначити як питання (справи), які впливають із колективних інтересів місцевих жителів — членів територіальної громади [9, с. 497]. З огляду на це законодавче розмежування повноважень на власні та делеговані є лише умовним, а тому всі акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які приймаються на їх виконання, у широкому розумінні, вирішують саме питання місцевого значення.

Далі рухаючись за темою нашого дослідження звернемо увагу на те, що положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» не визначає процедури розробки, обговорення, прийняття, підписання, набрання чинності актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, їх структури та реквізитів. Відповідно до ч. 15 ст. 46 цього Закону, порядок скликання сесій ради, підготовки і розгляду питань на пленарних засіданнях, прийняття рішень і затвердження порядку денного сесії та з інших процедурних питань, а також порядок роботи сесії ради визначаються регламентом ради з урахуванням вимог Закону України «Про засади

державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Законодавство не містить нормативного визначення поняття «регламент ради», не передбачає його структури та реквізитів. В юридичній літературі також існують різні думки щодо визначення цього поняття. Одні вчені вважають, що регламент місцевого представницького органу не може бути віднесений до нормативно-правових актів, оскільки він видається на підставі юридичних фактів і юридичних норм, визначає права, обов'язки і міру юридичної відповідальності конкретних осіб, спрямований на регламентацію діяльності представницького органу і доводять, що він є правозастосовним актом [20]. Інші обґрунтовують, що регламент представницького органу місцевого самоврядування є нормативним правовим актом, обов'язковим для виконання на відповідній території [11, с. 129].

На думку Ю. М. Тодики свідченням належності регламенту місцевої ради до групи муніципальних нормативно-правових актів є його юридичні ознаки, а саме:

- 1) регламент є результатом нормотворчої діяльності компетентного представницького органу місцевого самоврядування;
- 2) містить норми права, тобто правила поведінки загального характеру, які діють безперервно в часі відносно необмеженого кола осіб і випадків, що підлягають його дії;
- 3) має абстрактний обов'язковий для виконання характер, а не характер обов'язковості тільки для однієї конкретної особи чи конкретної життєвої ситуації;
- 4) виражає метод абстрактно-правового, а не індивідуального, казуального регулювання [21].

Оформлення управлінських документів, загальні вимоги до їх тексту, їх погодження, підписання та затвердження врегульовано Правилами організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженими Наказом Міністерства Юстиції України від 18 червня 2015 року № 1000/5 [6]. Даний підзаконний акт містить диспозитивні норми, які можуть бути застосовані в органах місцевого самоврядування при розробці та прийнятті актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Однак ці норми мають уніфікований загальний характер та не враховують всі особливості актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Відсутність законодавчого визначення структури та обов'язкових положень регламенту ради на практиці приводить до того, що місцеві ради затверджують

їх на власний розсуд. Тому процедури нормотворчої ініціативи, розробки, обговорення, прийняття, підписання, оприлюднення, набрання чинності актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також їх структура та реквізити в кожній раді відрізняються повнотою оформлення та деталізацією. Це свідчить про відсутність єдиного законодавчого підходу у розробленні та оформленні регламенту ради. На нашу думку це питання з необхідністю потребує вирішення шляхом внесення змін до законодавства.

Необхідним елементом, з яким закон пов'язує момент набрання чинності акту органу та посадової особи місцевого самоврядування є його підписання уповноваженою посадовою особою [3, ч. 16, ст. 46]. Тоді незрозуміло є позиція законодавця, який у ч. 4 ст. 59 Закону [3] зазначив, що «якщо рада відхилила зауваження сільського, селищного, міського голови і підтвердила попереднє рішення двома третинами депутатів від загального складу ради, воно набирає чинності».

Отже, рішення ради набирає чинності з моменту його ухвалення двома третинами депутатів від загального складу ради, чи вже після того як його підпише сільський, селищний, міський голова? Також незрозуміло чи набирає таке рішення чинності якщо сільський, селищний, міський голова його знову не підпише? Це прогалина законодавства, яка потребує відповідного регулювання.

Законодавець зазначив, що «рішення виконавчого комітету ради з питань, віднесених до власної компетенції виконавчих органів ради, можуть бути скасовані відповідною радою» [3, ч. 9, ст. 59]. Виходячи з цього виникає питання чи може рада скасувати рішення виконавчого комітету ради з питань віднесених до делегованих повноважень виконавчих органів ради? Однозначно незрозуміло.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- 1) акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування мають розглядатися, як процес діяльності депутатів ради, посадових осіб місцевого самоврядування, який складається з послідовних дій та прийняття рішення у формі письмового документу, як єдність змісту та форми, як дві сторони однієї суті, а не лише як письмовий документ;
- 2) за своєю юридичною природою акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування це підзаконні правові акти, тому їм, по-перше, притаманні всі загальні риси останніх, а по-друге — властиві специфічні ознаки, зумовлені конституційною природою місцевого самоврядування;
- 3) їх юридична сила та процедура прийняття, зміни, доповнення, призупинення чи припинення залежить від суб'єкта їх прийняття;
- 4) необхідно законодавчо передбачити право старости на видання актів у формі розпорядження або наказу, що забезпечить дієвість його повноважень на території старостинського округу;
- 5) для їх удосконалення необхідно законодавчо визначити структуру акту органу та посадової особи місцевого самоврядування, а саме, що має бути зазначено у мотивувальній частині і з яких пунктів вона повинна складатися, з яких пунктів повинна складатися резолютивна частина, які він повинен мати обов'язкові реквізити. Необхідно більш детально визначити строки підписання актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування та момент набрання ними чинності;
- 6) для вироблення єдиного підходу розроблення та оформлення регламенту роботи ради необхідно законодавчо передбачити модельний регламент ради, який визначить обов'язкові положення для всіх місцевих рад.

На нашу думку внесення запропонованих змін у законодавство підвищить ефективність та дієвість реалізації органами та посадовими особами місцевого самоврядування наданих ним законом повноважень.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996р. № 254/к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. — 1996, № 30, ст. 141.
2. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV / Відомості Верховної Ради України. — 2004, № 9, ст. 79.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997р. № 280/97-ВР / Відомості Верховної Ради України. — 1997, № 24, с. 170.
4. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 року № 7-рп.
5. Рішення Конституційного Суду України від 03 лютого 2009 року № 4-рп/2009.

6. Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджені Наказом Міністерства Юстиції України від 18 червня 2015 р. № 1000/5.
7. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юр.лит. — 1974. — 340 с.
8. Алексеев С. С. Общая теория права / Алексеев С. С. — М.: Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 360 с.
9. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Кол. Монографія / В. О. Антоненко, М. О. Баймуратов, О. В. Батанов та ін.; За ред.: В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. — К.: Атіка, 2007. — 864 с.
10. Васильев Р. Ф. О понятии правового акта / Васильев Р. Ф. // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 11. Право. — 1998. — № 5. — С. 3–25.
11. Кравченко В. В. Муниципальное право Украины: навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. — К.: Атіка, 2003. — 672 с.
12. Мурашин О. Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі / К.: Знання, 1999. — 182 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум; Ун-т внутр. дел 2001. — 656 с.
14. Скакун О. Ф. Нормативно-правовий акт органу (посадової особи) місцевого самоврядування України: загальнотеоретичні аспекти / О. Ф. Скакун // Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні: матеріали Міжнар. наук. — прак. конф., м. Харків, 25 трав. 2004р. / за ред. Ю. П. Битяка. — Х.: Ін-т держ. буд-ва та місц. Самоврядування АПРН України, 2004. С. 94–97.
15. Мелашенко В. Ф. Правові акти місцевих рад депутатів трудящих / В. Ф. Мелашенко: методична розробка лекції. — К.: Знання, 1973. — 30 с.
16. Богачева Л. Л. Акти органів місцевого самоврядування в системі нормативних правових актів України / Л. Л. Богачева: мат. наук.-практ. конф. [Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування], (4–5 грудня 2001 р.) / За ред. М. І. Панова. — Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002. с. 54–56.
17. Бесчасний В. М. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми та перспективи / В. М. Бесчасний, Ю. В. Делія, В. А. Устименко та ін.: Монографія. — Донецьк: Донецький юридичний інститут при Донецькому національному університеті, 2005. — 271 с.
18. Биля І. О. Проблеми застосування нормотворчої техніки в нормотворчій діяльності суб'єктів місцевого самоврядування / І. О. Биля: мат. наук.-практ. конф. [Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування], (4–5 грудня 2001 р.) / За ред. М. І. Панова. — Харків: Нац. юрид. акад. України, 2002. с. 97.
19. Барський В. Р. Нормотворчість представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: дис... канд. юрид. Наук: 12.00.02 / Барський Вадим Рудольфович. — Одеса, 2006. — 221 с.
20. Теория государства и права: учеб. Пособие / Урал. гос. юрид. акад.; [В. М. Корельский и др.] — Ч. 1. — Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. юрид. акад., 1994. — С. 89.
21. Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів: монографія / за ред. Ю. М. Тодики. — Х.: Право, 2009. — С. 164.
22. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред.-кол.: Ю. С. Шемчушенко (відп. ред.) та ін. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. — Т. 2. — с. 276.
23. Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави: монографія / за ред. Ю. М. Тодики і В. А. Шумілка. — Х: ТОВ «Одіссей», 2004. — с. 347.
24. Гавришев А. Е. Муниципальное правотворчество в Российской Федерации: автореф. ... канд. юрид. наук. / А. Е. Гавришев. — Ростов н/Д, 2004. — С. 14.
25. Зивс Л. В. Источники права / С. Л. Зивс. — М.: Наука. 1981. — 239 с.
26. Петришина М. О. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування: сутність та особливості / М. О. Петришина // Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. — Харків, 2012. — № 1, — с. 66–76.

References

1. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996. No. 254 / k / 96-VR / Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. — 1996, No. 30, p.141.
2. On the Basis of the State Regulatory Policy in the Field of Business Activity: Law of Ukraine of 11 September 2003 No. 1160-IV / Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2004, No. 9, art. 79.
3. On Local Self-Government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997. No. 280/97-VR / Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. — 1997, No. 24, p. 170.
4. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated April 16, 2009 No. 7-rp.

5. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated February 3, 2009 No. 4-rp / 2009.
6. Rules for the organization of record keeping and archival storage of documents in state bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 18, 2015. No. 1000/5.
7. Khalfina R. O. General doctrine of the relationship. M.: Yur.Lit. — 1974. — 340 s.
8. Alekseev S. S. General theory of law / Alekseev S. C. — M.: Yurid. Lit., 1982. — T. 2. — 360 s.
9. Actual problems of the formation and development of local self-government in Ukraine: Monograph / V. O. Antonenko M. O. Baimuratov, O. V. Batanov and others; For ed.: V. V. Kravchenko, MO Baimuratova, O. V. Batanova — K.: Atika, 2007. — 864 p.
10. Vasiliev R. F. About the concept of legal act / Vasiliev R. F. // Vestn. Moscow Un-te Sir 11. Right. — 1998. — № 5. — P. 3–25.
11. Kravchenko V. V. Municipal Law of Ukraine: Teach. manual / VV Kravchenko, MV Pittsyk — K.: Atika, 2003. — 672 p.
12. Murashin O. G. Acts of direct democracy in the legal system / K.: Knowledge, 1999. — 182 p.
13. Skakun O. F. Theory of State and Law: Textbook / Per. from Russian — Kharkiv: Consum; Un t in 2001–656 pp.
14. Skakun O. F. Normative-legal act of an organ (official) of local self-government of Ukraine: general theoretical aspects / O. Ф. Skakun // Problems of Improving the Legal Regulation of Local Self-Government in Ukraine: Materials International. Sciences-prak. Conf., Kharkiv, May 25. 2004 / ed. Yu. P. Bitches — Kh.: Institute of state. house and place. Self-government of the APA of Ukraine, 2004. pp. 94–97.
15. Melaschenko V. F. Legal acts of local councils of workers' deputies / VF Melashenko: methodical development of a lecture. — K.: Knowledge, 1973. — 30 s.
16. Bogachev L. L. Acts of local self-government in the system of normative legal acts of Ukraine / L. L. Bogachev: mat. science-practice conf. [Problems of Legal Regulation of Local Self-Government]. (December 4–5, 2001) / Ed. E. Panova — Kharkiv: National lawyer acad. Ukraine, 2002. p. 54–56.
17. Bescharyny VM Local Government in Ukraine: Problems and Prospects / VM Timeless, Yu. V. Delia, V. A. Ustimenko et al.: Monograph. — Donetsk: Donetsk Law Institute at the Donetsk National University, 2005. — 271 p.
18. Bilya I. O. Problems of application of normative techniques in normative activity of subjects of local self-government / I. O. Billa: mat. sciences -pray conf. [Problems of Legal Regulation of Local Self-Government]. (December 4–5, 2001) / Ed. E. Panova — Kharkiv: National lawyer acad. Ukraine, 2002. p. 97.
19. Barsky V. R. Normative work of representative bodies of local self-government in Ukraine: Diss ... Candidate. lawyer Sciences: 12.00.02 / Barsky Vadim Rudolfovich. — Odesa, 2006. — 221 pp.
20. Theory of state and law: study. Benefit / Urals. state lawyer acad.; [V. M. Korelsky and others] — Ch.1. — Yekaterinburg: Izvestiya Ural. state lawyer Acad., 1994. — P. 89.
21. Problems of the functioning of local councils and their executive bodies: monograph / ed. Yu. M. Todi — X.: Law, 2009. — P. 164.
22. Legal Encyclopedia: in 6 t. / Ed. -cal.: Yu. S. Shemchushenko (ed.) And others. — K.: «Ukrainian Encyclopedia» named after MP Desirable, 1998. — Vol. 2. — p. 276.
23. Local Self-Government in Ukraine in the Context of the Formation of a Constitutional State: Monograph / ed. Yu. M. Todiki and VA Shumilkina — X: Odysseus LLC, 2004. — p. 347.
24. Gavrishev AE Municipal law-making in the Russian Federation: author's abstract. ... kund .. law. sciences / A. E. Gavrishev — Rostov N / A, 2004. — P. 14.
25. Zivs L. V. Sources of law / S. L. Zivs — M.: Science. 1981. — 239 pp.
26. Petryshina M. O. Acts of bodies and officials of local self-government: essence and features / M. O. Petrishina // Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine: Sb. sciences np. — Kharkiv, 2012. — № 1, — p. 66–76.

Артеменко Елена Викторовна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры административного и финансового права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Артеменко Олена Вікторівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного і фінансового права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Artemenko Olena

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Шевченко Максим Александрович

магистрант кафедры административного и финансового права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Шевченко Максим Олександрович

магістрант кафедри адміністративного та фінансового права

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Shevchenko Maksym

Graduate Student of the Department of Administrative and Financial Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АДВОКАТА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

THEORETICAL AND LEGAL FRAMEWORK OF THE ACTIVITY OF A LAWYER IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

Аннотация. Статья посвящена исследованию предоставления правовой помощи в гражданском судопроизводстве, осуществляемой адвокатами, в частности определению процессуального положения адвоката, оснований и форм предоставления правовой помощи в суде. Рассмотрены особенности участия адвоката в гражданском процессе Украины. На основании анализа научной литературы и законодательства Украины определена специфика гражданского процессуального статуса адвоката как представителя по гражданскому делу.

Ключевые слова: правовая помощь, адвокат, представительство, представитель, гражданское судопроизводство.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню надання правової допомоги в цивільному судочинстві, здійснюваної адвокатами, зокрема визначенню процесуального положення адвоката, підстав і форм надання правової допомоги в суді. Розглянуто особливості участі адвоката в цивільному процесі України. На підставі аналізу наукової літератури та законодавства України визначено специфіку цивільного процесуального статусу адвоката як представника у цивільній справі.

Ключові слова: правова допомога, адвокат, представництво, представник, цивільне судочинство.

Summary. The article deals with investigation of rendering legal assistance in civil proceedings by advocates, namely, determination of procedural status of an advocate, reasons and forms of rendering legal help by him in court. Features of participation of a lawyer in the civil process of Ukraine are considered. Based on the analysis of the scientific literature and the legislation of Ukraine, the specifics of the civil procedural status of the lawyer as a representative in the civil case are determined.

Key words: legal assistance, advocate, representation, representative, civil proceedings.

Постановка проблеми. Право на правову допомогу гарантується кожному лицу статтею 59 Конституції України. В то же время Конституція не конкретизує содержание, об'єм и форми правової допомоги — Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 от 30.09.2009 г. признає відсутність відповідуючих виснажуючих переліку видів правової допомоги, а також право кожного человека получать правову допомогу, в которой он нуждается, без каких-либо неправомірних обмежень [1].

В соответствии со статтями 21 и 24 Конституції України при осуществлении этого права запрещается дискриминация по любым признакам, в том числе по месту проживания и имущественному положению [2]. В указанном выше Рішенні Конституційного Суду України дополнительно запрещается дискриминация на основании характера правоотношений лица с государственными органами или органами местного самоуправления. К тому же, право на правову допомогу определено в статье 64 Конституції України среди таких прав, в отношении которых не могут устанавливаться отдельные временные ограничения в условиях военного или чрезвычайного положения.

В указанном аспекте, задачами гражданского судопроизводства в Украине справедливое, беспристрастное и своевременное рассмотрение и разрешение гражданских дел в целях защиты нарушенных, непризнанных или оспариваемых прав, свобод и интересов физических лиц, прав и интересов юридических лиц, интересов государства.

Актуальность темы. Системный анализ статьи 59 Конституції України, статей 1, 6, 19 Закона України «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» [3], что одним из видов правовой помощи является представительство в суде, осуществление которого на профессиональной основе должно способствовать обеспечению доступа к правосудию, состязательности судебного процесса и эффективности реализации права на судебную защиту.

В соответствии с частью 1 статьи 60 Гражданского процессуального кодекса Украины (далее — ГПК Украины) представителем в суде может быть адвокат или законный представитель [4]. Полномочия адвоката как представителя подтверждаются доверенностью или ордером, выданным в соответствии с Законом Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» (часть 4 статьи 62 ГПК Украины) [3, 4]. В соответствии со статьей 6 Закона Украины «О адвокатуре и адвокатской деятельности» адвокатом может быть физическое лицо, которое имеет полное высшее юридическое образование, владеет

государственным языком, имеет стаж работы в области права не менее двух лет, сдавшее квалификационный экзамен, прошедшее стажировку (кроме случаев, установленных этим законом), принявшее присягу адвоката Украины и получившее свидетельство о праве на занятие адвокатской деятельностью.

Заметим, что гражданское судопроизводство в любой демократической стране, в том числе и в Украине, основывается на принципе состязательности сторон. Это означает, что стороны (как истец, так и ответчик) имеют равные права в представлении доказательств, их исследовании и доказывании перед судом их убедительности. Каждая сторона гражданского процесса должна доказать предусмотренным законом способом обстоятельства, на которые она ссылается как на основание своих требований и возражений. Эти требования процессуального законодательства обуславливают необходимость не только предыдущего правового анализа ситуации, но и изучение и предоставление правовой оценки всем материалам, фактам нарушения прав и законных интересов заинтересованного лица, разработки стратегии защиты интересов путем формирования безапелляционной и убедительной доказательной базы.

С этой целью Закон Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» предоставляет адвокату право при осуществлении профессиональной деятельности подавать адвокатские запросы, собирать сведения о фактах, которые могут быть использованы в качестве доказательств по делу; запрашивать и получать документы или их копии от предприятий, учреждений, организаций, объединений; знакомиться на предприятиях, учреждениях и организациях с необходимыми для выполнения поручения документами и материалами.

Важнейшая стадия гражданского процесса — собственно судебное разбирательство. Участие в судебном заседании требует знания и понимания не только своих процессуальных прав, но и правил и стадий судебного процесса, умения своевременно и правильно воспользоваться предоставленными процессуальными правами, правильно и адекватно реагировать на возражения оппонентов и тому подобное. В судебном заседании без помощи адвоката просто не обойтись. Надо помнить, что при судебном рассмотрении дела именно адвокат обладает необходимым опытом и знаниями, позволяющими совершать процессуальные действия, которые способствуют правильному разрешению спора, и как, следствие, достижению наиболее благоприятного результата.

Состояние исследования. К проблемам деятельности адвокатов в судопроизводстве, в том числе и гражданском, обращались многие украинские

ученые. Вопросы организации адвокатуры в части деятельности адвоката в гражданском процессе освещали Т. В. Варфоломеева, Н. А. Дремин, В. В. Леонович, С. Ф. Сафулько, А. Д. Святоцкий, Д. П. Фиолевский, В. П. Шибико, М. И. Штефан и др.

Целью статьи является исследование теоретико-правовых основ определения деятельности адвоката в гражданском процессе.

Изложение основного материала исследования. Адвокатура — это важнейший правовой институт любого государства, который стоит на защите прав граждан и отражает состояние и уровень демократии в стране. От того, насколько она прочна, организована, законодательно защищена, в значительной степени зависит уверенность каждого гражданина в своем благополучии, в успешности предпринимательства. В Украине же при наличии традиционного правового нигилизма отношение к адвокату и адвокатуре было и остается в значительной степени отрицательным. Адвокат часто воспринимается как лицо, защищающее преступника или противоправную деятельность предпринимателя. Но главное назначение адвокатуры, как явления, заключается в предоставлении социально-значимых юридических услуг гражданскому обществу и его членам в защите нарушенных прав и свобод.

В гражданском судопроизводстве, как показывает судебная практика, от общего числа дел, в которых участвуют представители сторон, большинство рассматривается с участием адвоката. Его участие в суде дает возможность лицу, права и законные интересы которого нарушены, получить квалифицированную юридическую помощь и в полной мере защитить свои права и законные интересы. Так, согласно статье 55 Конституции Украины права и свободы человека и гражданина защищаются судом. Каждому гарантируется право на обжалование в суде решений, действий или бездействия органов государственной власти, органов местного самоуправления, должностных и служебных лиц [2]. Механизм правового регулирования правосудия по гражданским делам не только определяет порядок реализации конституционного права граждан на судебную защиту в соответствии с нормами внутреннего национального законодательства, но и является предпосылкой использования международных судебных институтов защиты прав человека. Это особенно важно в связи с вступлением Украины в Совет Европы и ратификацией Европейской конвенции прав человека [5].

Законодательство Украины возлагает на адвоката исполнение в гражданском процессе двойных функций. В соответствии с Законом Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» и ГПК

Украины адвокат в гражданском процессе выполняет одновременно функции правозаступничества и представительства [3; 4].

В процессуальном представительстве адвоката объединяются два вида правоотношений — между адвокатом и лицом, интересы которого он представляет, между адвокатом и судом в гражданском процессе. Правоотношения между адвокатом и доверителем (стороной, третьим лицом и др.) Имеют материально-правовой и процессуально-правовой характер. Материально-правовой характер основывается на договоре поручения. Процессуально-правовые связи возникают по поводу оформления и определения объема полномочий представителя в гражданском процессе и регулируются статьями 58–64 ГПК Украины [3].

Для ведения дела в суде адвокат должен иметь определенные полномочия. Полномочия дают адвокату право на совершение от имени лица, которое он представляет, всех процессуальных действий, кроме передачи дела в третейский суд, полный или частичный отказ от исковых требований, на согласование с иском, изменение предмета иска, заключения мирового соглашения, передачи полномочий другому лицу (передоверия), обжалования решения суда, представления исполнительного листа к взысканию, на получение присужденного имущества или денег. Полномочия адвоката на совершение каждого из указанных действий должны быть специально оговорены в выданной ему доверенности. Адвокат, занимающийся адвокатской деятельностью индивидуально, приобретает полномочия после представления суду доверенности, выданной доверителем, а также свидетельства о праве заниматься адвокатской деятельностью.

Для защиты гражданских прав лица, которое адвокат представляет или защищает используются гражданские процессуальные средства — исковое заявление; по делам, возникающим из административно-правовых отношений, — жалоба и заявление, а при отдельном производстве — заявление.

При подготовке дела к судебному разбирательству адвокат должен четко определить предмет доказывания. Правильно определить предмет доказывания по гражданскому делу — значит придать всему процессу собирания, исследования и оценки доказательств нужное направление. В юридической литературе под предметом доказывания понимается совокупность юридических фактов от установления которых зависит рассмотрение дела. Чтобы правильно определить предмет доказывания, необходимо определить характер правоотношений сторон и закон, которым следует руководствоваться при рассмотрении спора.

Без определения обстоятельств, подлежащих включению в предмет доказывания, можно правильно определить и характер правоотношений сторон и подлежащие применению нормы материального права. Обе эти задачи должны выполняться адвокатом одновременно.

Представители вправе ставить перед судьей вопрос об истребовании доказательств от лиц, отклонять требование адвоката об их добровольной выдаче, а также могут ходатайствовать об обеспечении доказательств и иска, об изменении условий его обеспечения или отмены.

При оформленных полномочиях на ведение дела в суде адвокат ответчика может использовать общие процессуальные средства защиты, предусмотренные ГПК Украины, а также специальные процессуальные средства — возражения против иска и встречный иск.

В подготовительной части судебного заседания процессуальные представители выясняют возможность рассмотреть дело в конкретном судебном заседании, при определенном составе суда и участниках процесса. Представителям предоставляется возможность ознакомиться с составом суда, а также с фамилиями прокурора, эксперта, переводчика, секретаря судебного заседания и заявлять им отвод при наличии для этого оснований. Несмотря на то, что обязанность разъяснения лицам, участвующим в деле, их прав возлагается на судью, процессуальный представитель должен проконсультировать лицо, которое он представляет, о его правах, порядке их реализации и правовые последствия указанных действий. Он может заявлять ходатайства об истребовании от третьих лиц дополнительного доказательного материала, внесении изменений в состав лиц, участвующих в деле, об изменении требований, подавать заявления о привлечении к делу третьих лиц и т.д.

При представлении сторонами и другими лицами, участвующими в заседании, объяснений суда об обстоятельствах дела и других вопросов, подлежащих рассмотрению, процессуальный представитель вправе задавать им вопросы об уточнении требований, их оснований и возражений, выражать собственные соображения по поводу вопросов, возникают в процессе рассмотрения дела.

Система доказывания как деятельность адвоката в гражданском процессе должна рассматриваться как совокупность, состоящая из двух групп элементов, первая из которых составляет подготовительную стадию доказывания, а вторая — его осуществление. На первом этапе формулируется предмет доказывания, и определяются его границы, осуществляются поиск и систематизация доказательств. На втором этапе происходит именно доказывание адвокатом,

состоящее из ряда процессуальных действий, а именно участие в исследовании и оценке доказательств.

После исследования всех доказательств по делу, лица, участвующие в деле, вправе дополнить материалы дела. У адвоката к этому моменту должно сложиться достаточно ясное представление о достоверности доказательств, обосновывающих заявленное требование. Сомнения, возникшие в процессе рассмотрения дела, следует обсудить с клиентом, выяснить возможность представления дополнительных доказательств, а затем заявить ходатайство о вызове и допросе дополнительных свидетелей, истребовании документов, назначении экспертиз. Адвокатом также могут быть повторно заявлены ходатайства, в удовлетворении которых ранее судом было отказано.

Адвокаты также имеют право участвовать в судебных прениях, обмениваться с разрешения суда репликами, получать от суда разъяснения относительно содержания вынесенного решения и о сроках и порядке его обжалования, а в случае неучастия в судебном заседании получить его копию. В начале своего выступления в судебных прениях адвокат должен изложить фактические обстоятельства, предшествующие возникновению спора, с указанием причин, его породивших. В этой же части выступления формируется позиция клиента, которая может отличаться от первоначальной. Адвокат, определив окончательную позицию, должен показать соотношение ее с доказательствами, исследованными в суде. Кроме того, предлагая суду положить в основу решения те или иные доказательства, адвокат показывает их объективность, убедительность. Адвокату вместе с тем не следует анализировать только ту часть доказательств, которая подтверждает позицию его клиента, и оставлять без внимания доказательства, опровергающие ее. Достаточно важно показать, почему те или иные доказательства не должны быть приняты судом, в чем заключается их недостоверность и чем они опровергаются.

Адвокат в своем выступлении должен также дать юридическую оценку возникшего спора, указать на те правовые нормы, которыми следует руководствоваться при разрешении спора. В этой части процесса адвокату будет уместно не только сослаться на соответствующую норму, но и прибегнуть к толкованию закона с использованием разъяснений высших судебных органов, обзоров, обобщений судебной практики и практики рассмотрения отдельных категорий дел.

Адвокат должен помнить, что важнейшим процессуальным документом является протокол судебного заседания. Самое благоприятное решение не может быть признано обоснованным, если в протоколе судебного заседания отражен не весь ход судебного разбирательства. Поэтому в самом процессе судебного заседания

адвокат должен стремиться к тому, чтобы в протоколе полно и объективно отображался весь ход судебного разбирательства, чтобы он был «зеркалом» процесса. Адвокат вправе ходатайствовать о занесении в протокол обстоятельств, которые считает существенными для дела. Важной частью процессуально-правового положения адвоката как представителя в гражданском процессе есть полномочия, которые обеспечивают его деятельность, направленную на исправление допущенных в протоколе судебного заседания и в решении суда неточностей или неполноты.

Итак, адвокат защищает закон от произвола, а потому деятельность адвоката отвечает как интересам отдельного гражданина или организации, так и общественно-правовым интересам государства и общества. В последнее время большая часть украинского общества поняла это, и отношение к адвокатуре хоть и медленно, но меняется.

Высокие профессиональные, этические требования, предъявляемые к адвокату, и особенности возникновения и развития гражданского процесса: диспозитивность, соревновательный характер — обуславливают специфику представительской деятельности адвоката в гражданском судопроизводстве.

В отличие от уголовного судопроизводства, в котором вопрос о вступлении адвоката в процесс не зависит от законности или обоснованности позиции подзащитного, в гражданском процессе принятия адвокатом поручения клиента на ведение дела в суде зависит от наличия в ней правовой позиции, что на сегодня общепризнанно в юридической литературе.

Сегодня к основным элементам правовой позиции по делу ряд ученых относит: законность требований (возражений) клиента; наличие юридических фактов, обосновывающих эти требования (отрицание), и возможность подтверждения их допустимыми доказательствами; а также юридическую перспективу дела [6].

Другой точки зрения придерживается В. Елизаров, который, ссылаясь на то, что в ходе судебного разбирательства могут произойти изменения в доказательствах (признание другой стороной факта договорных отношений), отмечает, что адвокат вправе принять поручение клиента и в том случае, когда требования или отрицание доверителя не могут быть обоснованы допустимыми доказательствами [7].

Дискуссионным в процессуальной литературе остается вопрос о юридической перспективе дела как элемента правовой позиции. Так, если В. Купришин, Д. Ватман и ряд других ученых признают юридическую перспективу составляющим элементом правовой позиции по делу и, соответственно, одним из условий для принятия адвокатом поручения клиента, то другого мнения придерживает-

ся В. Татаринцев, который, относя юридическую перспективу дела к элементам правовой позиции, утверждает, что представительство адвоката в деле нужнее больше там, где меньше просматривается юридическая перспектива [8].

Выводы. Таким образом, участие адвоката в гражданском процессе — достаточно сложный аспект при защите прав и интересов граждан в суде: по сути задач, взаимоотношениям с органами и клиентами, широкой сфере деятельности, особенностям правового и этического регулирования.

В гражданском судопроизводстве, как показывает судебная практика, от общего числа дел, в которых участвуют представители сторон, большинство их рассматривается с участием адвокатов. Его участие в суде дает возможность лицу, права и законные интересы которого нарушены, получить квалифицированную юридическую помощь и в полной мере защитить свои права и законные интересы. Правосудие по гражданским делам в определенной степени отражает профессионализм юридической практики в целом и степень защищенности субъективных прав и охраняемых законом интересов граждан.

Механизм правового регулирования правосудия по гражданским делам не только определяет порядок реализации конституционного права граждан на судебную защиту в соответствии с нормами внутреннего национального законодательства, но и является предпосылкой использования международных судебных институтов защиты прав человека. Это особенно важно в связи с вступлением Украины в Совет Европы и ратификацией Европейской конвенции прав человека. Для института адвокатуры характерно большое количество проблемных вопросов, которые проявляются в ходе юридической практики, но единственным и безоговорочным остается факт социальной и правовой значимости его существования, что в современных условиях требует значительного реформирования.

На современном этапе развития национальной судебной системы и обеспечения на конституционном уровне каждому права на правовую помощь в защите своих прав и интересов роль адвокатов в механизме обеспечения предоставления правовой помощи на высоком профессиональном уровне чрезвычайно возрастает. Правовое регулирование оснований, формы и порядка предоставления правовой помощи в гражданском процессе, что осуществляется адвокатами, требует усовершенствования с целью создания в Украине правовой модели предоставления юридической помощи с учетом современных правовых систем, что является гарантией обеспечения доступности и эффективности судебной защиты в гражданском судопроизводстве.

Литература

1. Вісник Конституційного Суду України. — 2009 р. — № 6. — С. 32.
2. Конституція України / Відомості Верховної Ради України, 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI / Урядовий кур'єр від 05.09.2012. — № 159.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. № 1618 зі змінами і доповненнями станом на 12.03.2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
5. Гончаренко С. В. Професійні права адвоката: Європейський стандарт / Адвокат. — 2002. — № 6. — С. 19–22.
6. Заборовский В. В. Некоторые проблемные аспекты оформления полномочий адвоката в гражданском процессе Украины / В. В. Заборовский / Евразийская адвокатура. — № 3(10). — 2014. — С. 47–52 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://cyberleninNa.ru/article/n/neNotorye-problemnye-aspeNty-oformleniya-polnomoc>
7. Ковтун Л. Представництво в цивільному процесі: окремі проблеми / Л. Ковтун // Право України. — 2004. — № 1. — С. 139–143.
8. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Адвокат у цивільному процесі: Науково-практичний посібник / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2006. — 448 с.

References

1. Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. — 2009 r. — № 6. — S. 32.
2. Konstytutsiia Ukrainy / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1996. — № 30. — St. 141.
3. Zakon Ukrainy «Pro advokaturu ta advokatsku diialnist» vid 05.07.2012 r. № 5076-VI / Uriadovyi kur'ier vid 05.09.2012. — № 159.
4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004. № 1618 zi zminamy i dopovnenniamy stanom na 12.03.2011 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
5. Honcharenko S. V. Profesiini prava advokata: Yevropeiskyi standart / Advokat. — 2002. — № 6. — S. 19–22.
6. Zaborovskiy V. V. Nekotorye problemnye aspekty oformleniya polnomochiy advokata v hrazhdanskom protsesse Ukrainy / V. V. Zaborovskiy / Evrazyiskaia advokatura. — № 3(10). — 2014. — S. 47–52 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa: <http://cyberleninNa.ru/article/n/neNotorye-problemnye-aspeNty-oformleniya-polnomoc>
7. Kovtun L. Predstavnytstvo v tsyvilnomu protsesi: okremi problemy / L. Kovtun // Pravo Ukrainy. — 2004. — № 1. — S. 139–143.
8. Fursa S. Ya., Fursa Ye. I. Advokat u tsyvilnomu protsesi: Naukovo-praktychnyi posibnyk / S. Ya. Fursa, Ye. I. Fursa. — K.: Vydavets Fursa S. Ya.: KNT, 2006. — 448 s.

Щадило Олег Ігорович
аспірант кафедри теорії та філософії права
Національного університету «Львівська політехніка»
Щадило Олег Игоревич
аспирант кафедры теории и философии права
Национального университета «Львовская политехника»
Schadylo Oleg
Postgraduate Student of
Department of Theory and Philosophy of Law of the
National University «Lviv Polytechnic»

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-3-4675

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИНЦИПУ СВОБОДЫ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

FEATURES OF PROVIDING THE PRINCIPLE OF FREEDOM IN THE DIGITAL EPOCH

Анотація. Стаття присвячена аналізу свободи як засобу трансформації правових відносин у сфері застосування і використання сучасних інформаційних технологій у публічному управлінні. Проаналізовано основні вітчизняні та міжнародні акти, які регулюють питання цифрових прав людини та побудови цифрової економіки. У цифровому та реальному світі, однією з найважливіших є проблема співвідношення прав людини, суспільства і держави, а також ієрархії інтересів в між цими суб'єктами. Зрозуміло, що від того, який з цих суб'єктів буде на першому місці, визначатиметься політика держави у глобальному цифровому світі. Розглянуто тенденції реалізації свободи людини у авторитарних і демократичних державах шляхом використання інформаційних технологій. Наголошено, що у провідних демократичних державах простежується тенденція до захисту права і свобод людини в онлайн сфері, то у тоталітарних навпаки – тотальний контроль за діяльністю громадян. Звернено увагу, що питання забезпечення прав та свобод людини в цифровому середовищі слід застосовувати ширший підхід, ніж ідентифікація користувачів, безпека особистих даних або навіть захист користувачів від шахрайства в мережі. Незважаючи на універсальність положень Загальної декларації прав людини 1948 р., наголошено про включення нових положень у Декларацію, які визначаються права людини у цифровому просторі та/або прийняття окремого документа – «Декларації цифрових прав людини». Процеси, що пов'язані з «цифровізацією» відносин людини, суспільства і держави повинні бути осмислені та відображені в координатах права, а їх ключові принципи і основи закріплені в «Декларації цифрових прав людини», яка може і повинна основу для реалізації принципу свободи у сучасному цифровому суспільстві.

Ключові слова: свобода, цифрові технології, цифрова економіка, обмеження прав і свобод, держава.

Аннотация. Статья посвящена анализу свободы как средства трансформации правовых отношений в сфере применения и использования современных информационных технологий в публичном управлении. Проанализированы основные отечественные и международные акты, регулирующие вопросы цифровых прав человека и построения цифровой экономики. В цифровом и реальном мире, одной из важнейших является проблема соотношения прав человека, общества и государства, а также иерархии интересов в между этими субъектами. Понятно, что от того, какой из этих субъектов будет на первом месте, определяется политика государства в глобальном цифровом мире. Рассмотрены тенденции реализации свободы человека в авторитарных и демократических государствах путем использования

информационных технологий. Отмечено, что в ведущих демократических государствах прослеживается тенденция к защите прав и свобод человека в онлайн сфере, то в тоталитарных наоборот – тотальный контроль за деятельностью граждан. Обращено внимание, что вопросы обеспечения прав и свобод человека в цифровой среде следует применять более широкий подход, чем идентификация пользователей, безопасность личных данных или даже защиту пользователей от мошенничества в сети. Несмотря на универсальность положений Всеобщей декларации прав человека 1948 г. Отмечено о включении новых положений в Декларацию, которые определяют права человека в цифровом пространстве и / или принятия отдельного документа – «Декларации цифровых прав человека». Процессы, связанные с «цифровизацией» отношений человека, общества и государства должны быть осмыслены и отражены в координатах права, а их ключевые принципы и основы закреплены в «Декларации цифровых прав человека», которая может и должна основываться на реализации принципа свободы в современном цифровом обществе.

Ключевые слова: свобода, цифровые технологии, цифровая экономика, ограничения прав и свобод, государство.

Summary. The article is devoted to the analysis of freedom as a means of transformation of legal relations in the field of application and use of modern information technologies in public administration. The main domestic and international acts governing the issues of digital human rights and the construction of the digital economy are analyzed. In the digital and real world, one of the most important is the problem of the relationship between human rights, society and the state, as well as the hierarchy of interests in between these subjects. It is clear that the policy of the state in the global digital world is determined by which of these subjects will be in the first place. The tendencies of realization of human freedom in authoritarian and democratic states through the use of information technologies are considered. It was noted that in leading democracies there is a tendency to protect human rights and freedoms in the online sphere, then in totalitarian ones, on the contrary – total control over the activities of citizens. It is noted that issues of ensuring human rights and freedoms in the digital environment should take a broader approach than the identification of users, the security of personal data, or even the protection of users from online fraud. Despite the universality of the provisions of the Universal Declaration of Human Rights of 1948, it was noted about the inclusion of new provisions into the Declaration, which define human rights in the digital space and / or the adoption of a separate document – the «Declaration of digital human rights». Processes related to the «digitalization» of relations between a person, society and the state should be understood and reflected in the coordinates of the law, and their key principles and bases are enshrined in the «Declaration of digital human rights», which can and should be the basis for the implementation of the principle of freedom in a modern digital society.

Key words: freedom, digital technologies, digital economy, restriction of rights and freedoms, state.

Постановка проблеми. У сучасній філософії права, прийнято розглядати свободу можливість індивіда бути самим собою і реалізувати себе як творчого суб'єкта перетворюється в «реально суще» в процесі становлення його як особистості і стає при цьому життєво важливою цінністю, формуючи готовність боротися за неї і користуватися як вищим благом. Таке «користування» й покликаний забезпечити суспільний порядок за допомогою системи соціальних норм, головне місце серед яких займають юридичні норми [3, с. 14].

Економічні, фінансові, соціальні процеси в умовах сьогодення розвиваються і впроваджуються у повсякденне життя швидше, ніж суспільство встигає їх усвідомити і тим більше врегулювати, створити необхідні правові норми для захисту прав і свобод людини, для забезпечення суверенітету держав в умовах транскордонного цифрового світу. Сучасний цифровий світ перебуває у періоді «четвертої промислової революції» («індустрія 4.0»), що характеризується цифровізацією виробництва і промисловості, впровадженням таких технологій

як Інтернет-речей, Великі дані, хмарні послуги, штучний інтелект, робототехніка, 3D-друку, віртуальні та доповнена реальності тощо. Сьогодні відбувається своєрідний «біг наввипередки» між цифровим світом і світом офлайн в тому, що стосується розуміння того, що відбувається, відновлення контролю над цифровою реальністю і формування нових правових, політичних, економічних інструментів, що здатні ефективно її регулювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні наукові дослідження особливостей застосування принципу свободи у цифрову епоху є досить обмеженими. Це питання не було предметом окремого доробку, однак частково розглянуто працях Дородіна І. М. [4], Євсюкової О. В. [5], Сімсон О. Є. [10], Стефанчука Р. О. [11] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проаналізувати особливості реалізації принципу свободи в сучасну епоху цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Євсюкова О. В. звертає увагу на те, що для сервісно орієнтованої моделі владних відносин у державі людина, її права та

свободи є головною соціальною цінністю, а основне завдання органів публічної влади полягає в наданні якісних послуг громадянам. Вказане завдання можливо реалізувати завдяки зміні взаємовідносин громадян з органами публічної влади, за яких вони виступають не прохачами, а споживачами послуг. За таких умов публічна влада має переорієнтуватися на потреби споживачів (громадян), їхні запити та очікування [5].

Так, з метою реалізації ініціативи «Цифрового порядку денного України-2020» (цифрова стратегія), на початку 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» та затвердив план заходів щодо її реалізації (далі — Концепція) [7]. Основною метою Концепції є реалізація прискореного сценарію цифрового розвитку, як найбільш релевантного для України з точки зору викликів, потреб та можливостей.

Серед цілей Концепції програми, визначено «доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу». Однак враховуючи специфіку документа, питання про права людини в цифровому світі викладено в Концепції, у прикладному економічному аспекті. Однак чимало питань присвячено питанням прав людини, зокрема захисту персональних даних, недоторканності особистого життя та прав користувачів цифрових технологій; набуття, розвиток та поглиблення громадянами цифрових компетенцій; забезпечення громадян в одержанні послуг широкосмугового доступу до Інтернету; створення можливостей для залучення громадян до участі в суспільних та політичних процесах (е-парламент, е-голосування, е-правосуддя, е-медіація (досудове вирішення спорів), е-референдуми, е-консультації, е-петиції, е-політичні кампанії, е-опитування) тощо.

Однак, слід розуміти, щодо питання забезпечення прав та свобод людини в цифровому середовищі слід застосовувати ширший підхід, ніж ідентифікація користувачів, безпека особистих даних або навіть захист користувачів від шахрайства в мережі.

У Резолюції «Заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті» Ради з права людини Генеральної асамблеї ООН від 16 липня 2012 р. № А/HRC/RES/20/8 зазначено, що «ті ж права, які людина має в офлайн-середовищі, повинні також захищатися і в онлайн-середовищі» [6]. З даного положення вбачаємо, що в онлайн-сфері також повинні дотримуватися основні конституційні права і свободи людини і громадянина. У першу чергу це права, закріплені у Конституції України. Серед них такі положення, як: рівність всіх перед законом і судом (ч. 1 ст. 24); повага до гідності (ст. 28); право

на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на таємницю листування (ст. 31); право на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю (ч. 1 ст. 23); заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 1 ст. 32); судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації (ч. 3 ст. 32) тощо.

Найбільш дотичною до порушеного питання є положення ст. 24 Конституції України: ч. 1 не допускає «збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди», а ч. 2 передбачає право лише громадян України «знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе»

Основний Закон закріплює право кожного «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір» (ч. 1 ст. 34), а ст. 41, передбачає право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 44).

У цифровому та реальному світі, однією з найважливіших є проблема співвідношення прав людини, суспільства і держави, а також ієрархії інтересів в між цими суб'єктами. Зрозуміло, що від того, який з цих суб'єктів буде на першому місці, визначатиметься політика держави у глобальному цифровому світі.

В останні роки проблеми у сфері прав людини, суспільства і держави в цифровому світі, схоже, почали усвідомлювати уряди провідних держав світу. Так, 20 травня 2018 р. набув чинності загальноєвропейський документ «Загальний регламент про захист даних» (General Data Protection Regulation). Даний Регламент спрямований на «сприяння формуванню простору свободи, безпеки і правосуддя, економічного союзу, соціально-економічному прогресові, зміцненню та конвергенції економік у межах внутрішнього ринку, підтриманню добробуту фізичних осіб», оскільки останні «повинні мати контроль щодо власних персональних даних», що зумовлює необхідність «зміцнити правову та практичну визначеність для фізичних осіб, суб'єктів господарювання і органів публічної влади» [9] Вищенаведені положення Регламенту, свідчать розуміння дисбалансу політики у сфері забезпечення права на захист персональних даних.

Якщо у провідних демократичних державах простежується тенденція до захисту права і свобод людини в онлайн-сфері, то у тоталітарних

навпаки — тотальний контроль за діяльністю громадян. Так, в Китаї на перше місце поставлені інтереси держави, триває процес створення тотальної цифрової системи регулювання і контролю — не лише життя суспільства загалом, але і життя буквально кожної особи. У цій країні триває реалізація «Система соціального кредиту» (англ. «Social Credit System»), який був оприлюднений 14 липня 2014 р. Державною Радою Китайської Народної Республіки (далі — КНР).

Ідея полягає в створенні індивідуального соціального рейтингу громадянина КНР на основі об'єднання всіх баз даних, що містять будь-яку інформацію про фізичних та юридичних осіб, і їх аналізу за допомогою технологій Big Data. Протягом останніх років в країні інтегруються бази даних про майно і фінансове становище людей, їх банківська, юридична та медична інформація, відомості з освітніх установ, систем бронювання транспорту та номерів у готелях, дані з національних соціальних мереж (на кшталт китайського месенджера «WeChat») та інших публічних ресурсів. Цей індивідуальний соціальний, фінансовий і політичний портрет (паспорт) кожного громадянина, по суті, — технологічна основа для тотального контролю населення держави.

На основі аналізу даних про громадянина формується індивідуальний рейтинг суспільної корисності і благонадійності («Громадський кредит довіри»). Фактично, діяльність людини оцінюється в балах, які нараховуються за «належну поведінку» і знімаються за неправомірні або дії, які порушують не лише правові, але й норми моралі. Після того, як система почне функціонувати в повному масштабі (з 2020 року), показник соціального рейтингу буде підставою для надання громадянину тих чи інших свобод і благ, або, навпаки, для обмеження в правах і доступі до державних послуг.

Серед передбачених для осіб, які мають низький рейтинг індивідуальних обмежень — заборона на роботу в державних установах і відомствах; відмова в наданні соціального забезпечення; ретельний митний огляд при перетині кордону; заборона на заняття керівних посад в харчовій і фармацевтичній промисловості; відмова у продажі авіаквитків і квитків в спальних вагонах в нічних поїздах; відмова в отриманні місць в готелях і ресторанах високого класу; заборона на навчання дітей у престижних навчальних закладах та інші заходи.

Вважаємо, що цей проект КНР спрямований на ігнорування прав і свобод особистості в сучасному цифровому світі. Однак, слід зважати, що не лише тотальна свобода, а й тотальний контроль здатний обернутися хаосом. «Пружину свободи» не можна

стискати до безкінечності, оскільки прагнення до позбавлення від гніту цифрового контролю може в підсумку зруйнувати існуючий соціальний порядок і державно-правову систему в цілому.

Якщо уряд КНР відкрито заявляє про свої наміри і дії у сфері контролю за свободою людини, то корпорації, що використовують цифрові технології, роблять це таємно, але не менш масштабно. Суспільство вже звикло до «цільової реклами», яка функціонує на основі персональної інформації (включно з пошуковими запитами) та обробленої де-факто без відома її власників. Так, на початку червня 2018 р. Національна комісія з інформатики та прав людини Франції розпочала розслідування через порушення норм ЄС щодо захисту персональних даних користувачів інтернет-компанію Google.

Зокрема, компанія Google недостатньо чітко інформував своїх користувачів про те, як будуть використовуватись їхні особисті дані, а також її інформаційна політика щодо використання особистих даних для персоніфікованої реклами. Крім того, в призначеній для користувача угоді галочку в віконці, що дозволяє використання даних, було проставлено заздалегідь, а новий європейський регламент захисту персональних даних передбачає, щоб користувач сам проставляв її [13].

Наведені приклади дають підстави стверджувати, що хоча цифрові технології самі по собі етично нейтральні, але питання в тому, з якою метою і в чиїх інтересах вони використовуються. А це вже — сфера правового регулювання.

Незважаючи на амбівалентність цифрових технологій, необхідно визнати, як факт те, що цифровізацію різних сфер суспільного життя, включаючи особисте, вже неможливо зупинити. Можливо, є шанс уповільнити розвиток цифрових процесів в якихось окремих сегментах, наприклад, у визнанні криптовалюти законним платіжним засобом. Зокрема в Україні питання правового статусу криптовалюти як платіжного засобу поки залишається не врегульованим. У проекті Концепції державної політики у сфері віртуальних активів (далі — Концепція) [8] визначено, що серед основних принципів регулювання операції з криптовалютами, визначено «свободу вчинення правочинів та провадження підприємницької діяльності з використанням віртуальних активів та віртуальних валют» і «мінімально необхідне регулювання». Однак, рішення потрібно лише для того, щоб підготувати створення системи контролю над операціями з криптовалютою. Це впливає з Концепції, у проекті якої передбачено два етапи її реалізації до 2021 р.

В стрімких умовах розвитку технологій, замість того, щоб протистояти об'єктивному розвитку подій,

варто сформувати механізмів захисту прав і свобод людини в цифровому середовищі. Так, 6 грудня 2018 р. Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет з нагоди 70-ї річниці прийняття Загальної декларації з прав людини заявив: «Вона (Декларація) витримала випробування минулих років, а також рішучий наступ нових технологій і соціальних, політичних і економічних змін, які автори Декларації не могли передбачити. Її стандарти настільки фундаментальні, що можуть бути застосовні до вирішення будь-якої нової дилеми. Загальна декларація надає основу для регулювання штучного інтелекту і цифрового світу» [2].

Незважаючи на універсальність положень Загальної декларації прав людини 1948 р., існують ініціативи про включення нових положень у Декларацію, які визначаються права людини у цифровому просторі [1] та/або прийняття окремого документа — «Декларації цифрових прав людини» [12].

Однією з перших ініціатив створення універсального документів у сфері цифрових прав людини була підготовлена робочою групою під керівництвом Андре Сантіні під назвою «Декларація прав цифрової людини» у 2000 р. Розробники виходили з того, що зважаючи на транскордонність цифрового світу, необхідно виробити мінімальні стандарти захисту в цифровому світі базових цінностей демократії, в першу чергу індивідуальних прав і свобод людини. Однак, незважаючи на активне просування цієї ідеї у французькому політико-правовому дискурсі, документ такого роду не став предметом серйозного розгляду на міжнародному рівні.

Незважаючи на складнощі узгодження та прийняття універсального документа у сфері забезпечення і захисту цифрових прав людини, активно впроваджуються новітні цифрові технології у приватному та публічному секторах.

Серед інноваційних технологій, варто виділити блокчейн як децентралізовану систему. Як відомо, на основі технології блокчейн можуть бути створені потужні і безпечні системи баз даних (захищених від подальшого внесення виправлень) без значних затрат та низькими ризиками зміни або знищення даних. Ці технології можуть принципово змінити ситуацію в сфері верифікації даних про право власності, спростити ведення державних реєстрів та кадастрів, змінити роль фінансових посередників.

В Україні вже є досвід використання технології блокчейн. Так, з вересня 2017 р. функціонує система державних аукціонів з продажу конфіскованого

майна «Сетам», побудована на основі технології блокчейн. А в жовтні того ж року запрацював Державний земельний кадастр України теж з використанням блокчейну.

Таким чином, потенціал використання блокчейн технологій, смарт-контрактів та інших нових інформаційних технологій очевидний в тому, що стосується зміцнення економічних основ конституційного ладу України — єдності економічного простору, забезпечення свободи економічної діяльності та інституту приватної власності. Не менш очевидно, що створення прозорих і дієвих об'єктивних механізмів верифікації і головне — захисту об'єктів власності від несправедливих посягань, може стати інструментом відновлення довіри бізнесу до держави і аргументом на користь довгострокових інвестицій в реальний сектор вітчизняної економіки.

Не менш перспективні також хмарні технології, які вже використовуються практично у всіх сферах. Наприклад, вони дозволяють створювати єдину нормативну базу даних з актуальними змінами для відкритого використання, що істотно змінить режим реалізації положень ст. 94 Конституції України в частині офіційного опублікування нормативних правових актів. Розвиток технологій дистанційного навчання дозволяє не лише в повному обсязі реалізувати положення ст. 53 Основного Закону про право кожного на освіту, а й забезпечувати єдиний стандарт якості освіти (в тому числі в сільських школах), підвищення кваліфікації вчителів і науково-педагогічних працівників, розвиток загальнодоступних освітніх ресурсів для будь-якого віку.

Використання хмарних технологій і методів шифрування для забезпечення конфіденційності інформації, що звертається в мережі, відкриває нові можливості доведення інформації до загального відома. Стають дієвими інструментами реального волевиявлення народу «цифрові референдуми» на всіх рівнях.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даній сфері. Всі ці та багато інших нових процеси, що проаналізовані в статті та пов'язані з «цифровізацією» відносин людини, суспільства і держави повинні бути осмислені та відображені в координатах права, а їх ключові принципи і основи закріплені в «Декларації цифрових прав людини», яка може і повинна основу для реалізації принципу свободи у сучасному цифровому суспільстві.

Література

1. 70-летие Всеобщей декларации прав человека — речь Г-н Жан-Ив Ле Дриан, Министра Европы и иностранных дел на Генеральной ассамблее Организации Объединенных Наций (26 сентября 2018 г.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/droits-de-l-homme/actualites-et-evenements-sur-le-theme-des-droits-de-l-homme/article/70-ans-de-la-declaration-universelle-des-droits-de-l-homme-discours-de-jean>
2. 70th Anniversary of the Universal Declaration of Human. Statement by UN High Commissioner for Human Rights Michelle Bachelet. Geneva (6 December 2018) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23983&LangID=E>
3. Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / О. П. Донченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». — Одеса, 2010. — 18 с.
4. Доронін І. М. Блокчейн, суспільство і держава: проблеми правотворчості. IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 листоп. 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. — С. 73–78.
5. Євсюкова О. В. Соціальні мережі та соціальний капітал як чинники розвитку сервісно орієнтованої держави [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-1/doc/1/05.pdf+&cd=36&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
6. Поощрение, защита и осуществление прав человека в Интернете. Резолюция, принятая Советом по правам человека Генеральной Ассамблеи ООН от 16 июля 2012 г. A/HRC/RES/20/8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/06/2010_UN_20_8.pdf#viewer.action=download
7. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
8. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів» від 25.10.2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c>
9. Регламент Европейского Парламента и Рады (ЕС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/es-2016679.pdf>
10. Сімсон О. IT-право з позиції теорії та практики, підходи до вивчення і викладання. Право України. — 2018. — № 1. — С. 51–62.
11. Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? Право України. — 2018. — № 1. — С. 30–50.
12. Creating the Universal Declaration of Digital Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.article19.org/resources/internetofrights-creating-the-universal-declaration-of-digital-rights/>
13. The CNIL's restricted committee imposes a financial penalty of 50 Million euros against GOOGLE LLC [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cnil.fr/en/cnils-restricted-committee-imposes-financial-penalty-50-million-euros-against-google-llc>

References

1. 70-letie Vseobshchej deklaracii prav cheloveka — rech' G-n ZHan-Iv Le Drian, Ministra Evropy i inostrannyh del na General'noj assamblee Organizacii Ob»edinennyh Nacij (26 sentyabrya 2018 g.) [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.diplomatie.gouv.fr/ru/politique-etrangere/droits-de-l-homme/actualites-et-evenements-sur-le-theme-des-droits-de-l-homme/article/70-ans-de-la-declaration-universelle-des-droits-de-l-homme-discours-de-jean>
2. 70th Anniversary of the Universal Declaration of Human. Statement by UN High Commissioner for Human Rights Michelle Bachelet. Geneva (6 December 2018) [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23983&LangID=E>
3. Donchenko O. P. Svoboda yak kategoriya prava: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.12 / O. P. Donchenko; Nac. un.-t «Odes'ka yuridichna akademiya». — Odesa, 2010. — 18 s.
4. Doronin I. M. Blokchejn, suspil'stvo i derzhava: problemi pravotvorchosti. IT-pravo: problemi ta perspektivi rozvitku v Ukraïni: zb. mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. L'viv, 17 listop. 2017 r.). L'viv: NU «L'vivs'ka politekhnika», 2017. — S. 73–78.
5. Evsyukova O. V. Social'ni merezhi ta social'nij kapital yak chinniki rozvitku serviso orientovanoï derzhavi [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-1/doc/1/05.pdf+&cd=36&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

6. Pooshchrenie, zashchita i osushchestvlenie prav cheloveka v Internetе. Rezolyuciya, prinyataya Sovetom po pravam cheloveka General'noj Assamblei OON ot 16 iyulya 2012 g. A/HRC/RES/20/8 [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2014/06/2010_UN_20_8.pdf#viewer.action=download
7. Pro skhvalennya Konceptii rozvitku cifrovoi ekonomiki ta suspil'stva Ukraïni na 2018–2020 roki ta zatverdzhennya planu zahodiv shchodo її realizacii. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 17.01.2018 r. № 67-r [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
8. Proekt rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraïni «Pro skhvalennya Konceptii derzhavnoi politiki u sferi virtual'nih aktiviv» vid 25.10.2018 r. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c>
9. Reglament Evropejs'kogo Parlamentu i Radi (ES) 2016/679 vid 27 kvitnya 2016 roku pro zahist fizichnih osib u zv'yazku z opracyuvannyam personal'nih danih i pro vil'nij ruh takih danih, ta pro skasuvannya Direktivi 95/46/ES (Zagal'nij reglament pro zahist danih) [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/es-2016679.pdf>
10. Simson O. IT-pravo z pozicii teorii ta praktiki, pidhodi do vivchennya i vikladannya. Pravo Ukraïni. — 2018. — № 1. — S. 51–62.
11. Stefanchuk R. Informacijni tekhnologii ta pravo: quo vadis? Pravo Ukraïni. — 2018. — № 1. — S. 30–50.
12. Creating the Universal Declaration of Digital Rights [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.article19.org/resources/internetofrights-creating-the-universal-declaration-of-digital-rights/>
13. The CNIL's restricted committee imposes a financial penalty of 50 Million euros against GOOGLE LLC [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <https://www.cnil.fr/en/cnils-restricted-committee-imposes-financial-penalty-50-million-euros-against-google-llc>

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 3(8)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2018

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м.Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 23.05.2018. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 10. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.